

**U.P.LAFASOV, A.Q.ISMOILOV,
A.P.MADVALIEV**

O‘ZBEK TILI

Toshkent – 2008

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI

**U.P. LAFASOV, A.Q. ISMOILOV,
A.P. MADVALIEV**

O‘ZBEK TILI

**Universitet va institutlarning bakalavr mutaxassisligi
rusiyzabon guruhlari uchun darslik**

**1-qism
(uchinchi nashr)**

Toshkent – 2008

Mazkur darslik Oliy o'quv yurtlarining I kurs bakalavr bo'limi rusiyzabon talabalariga mo'ljallab yozilgan. Uni tayyorlashda o'zbek tilini davlat tili sifatida o'qitish mezonlari va «Ta'lim to'g'risida» gi qonun hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablaridan kelib chiqildi. Asosiy e'tibor talabada so'zlashuv tili ko'nikmalarini hosil qilishga qaratilgan. Darslikni yaratishda mualliflarning ko'p yillik shaxsiy tajribalaridan, til o'qitishning yangi zamonaviy pedagogik texnologiyasi yutuqlaridan foydalanildi. Darslik talabaning har bir tovush talaffuzini to'g'ri o'zlashtirishiga, so'z zaxiralarini to'plab borishiga, so'z birikmalari tuzish ko'nikmalarini hosil qilishiga, tayyor dialog, matn va ish qog'ozlari namunalarini puxta egallashiga yordam beradi, deb o'ylaymiz.

Mas'ul muharrir:

Ne'mat Mahkamov, filologiya
fanlari nomzodi

Taqrizchilar:

Shuhrat Ko'chimov, filologiya
fanlari doktori, dotsent

Gulchehra Rixsiyev, filologiya
fanlari nomzodi, dotsent

Vatan timsollari muqaddasdir

Milliy timsollar va ramzlarning har biri milliy g'ururimizni yuksaltirishga xizmat qiladi. Ularning har biri katta bir darslik, kuchli tarbiya vositasidir.

Islom KARIMOV

Davlat bayrog'i

O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i 1991-yilning 18-noyabrida, O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari o'tkazilgan VII sessiyasida tasdiqlangan.

Davlat bayrog'i va uning ramzi bugungi O'zbekiston hududida qadimda mavjud bo'lgan davlatlar bilan tarixan bog'liqligini anglatadi hamda respublikaning milliy-madaniy an'analarini o'zida mujassamlashtiradi.

1. Bayroqdagi moviy rang tiriklik mazmuni aks etgan mangu osmon va obihayot ramzidir. Timsollar tilida bu – yaxshilikni, donishmandlikni, halollikni, shon-shuhrat va sadoqatni bildiradi. Binobarin, Amir Temur davlati bayrog'ining rangi ham moviy rangda edi.

2. Bayroqdagi oq rang – muqaddas tinchlik ramzi bo'lib, u kun charog'onligi va koinot yoritqichlari bilan uyg'unlashib ketadi. Oq rang poklik, beg'uborlik, soflikning, orzu va xayollar tozaligi, ichki go'zallikka intilishning timsolidir.

3. Yashil rang – tabiatning yangilanish ramzi. U ko'pgina xalqlarda navqironlik, umid va shodmonlik timsoli hisoblanadi.

4. Qizil chiziqlar vujudimizda jo'shib oqayotgan hayotiy qudrat irmoqlaridir.

5. Navqiron yarimoy tasviri bizning tarixiy an'analarimiz bilan bog'liq. Ayni paytda qo'lga kiritilgan mustaqilligimiz ramzidir.

6. Yulduzlar barcha uchun ruhoniy ilohiy timsol sanalgan. O'zbekiston Respublikasi Davlat bayrog'idagi 12 ta yulduz tasviri ham tarixiy an'analarimiz, qadimgi quyosh yilnomamizga bevosita aloqadordir. Bizning o'n ikki yulduzga bo'lgan e'tiborimiz O'zbekiston sarhadidagi qadimgi davlatlar ilmiy tafakkurida «Nujum ilmi» taraqqiy etganligi bilan ham izohlanadi. Davlat

bayrog‘imizdagi o‘n ikki yulduz tasvirini o‘zbek xalqi madaniyati qadimiyligi, uning komillikka, o‘z tuprog‘ida saodatga intilishi ramzi sifatida tushunish lozim.

Bayroqning uzunligi 250 sm, kengligi 125 sm ga teng.

O‘zbekiston Respublikasining Davlat gerbi

O‘zbekiston Respublikasining Davlat gerbi 1992-yilning 2-iyulida, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining X sessiyasida tasdiqlandi.

O‘zbekiston Respublikasining Davlat gerbi gullagan vodiy uzra charaqlab turgan quyosh tasviridan hamda o‘ng tomonida bug‘doy boshlari, so‘l tomonida ochilgan paxta chanoqlari surati tushirilgan chambardan iboratdir. Gerbning yuqori qismida Respublika jipsligining ramzi sifatida sakkiz qirrali yulduz tasvirlangan: sakkiz qirra ichida joylashgan yarimoy va yulduz musulmonlarning qutlug‘ ramzidir. Gerb markazida himmat, olijanoblik va fidoyilik timsoli bo‘lgan afsonaviy Humo qushi qanotlarini yozib turibdi. Ushbu ramz va timsollar xalqimizning tinchlik, yaxshilik, baxt-saodat, farovonlik yo‘lidagi orzu-umidlarini ifodalaydi. Gerbning pastki qismidagi respublika Davlat bayrog‘ini ifodalovchi uch rangdagi chamber bandiga «O‘zbekiston» so‘zi bitilgan.

«Gerb» so‘zining tarixi haqida qisqacha ma’lumot:

«Gerb» so‘zi nemischa «erbo» so‘zidan olingan bo‘lib, shohlar va hukmdorlarga davlat, sarhad, hudud va boshqa nasldan-naslga meros qoluvchi mulk belgisini anglatadi.

Bundan 2500 yil muqaddam Erondan Oltoyga qadar cho‘zilgan ulkan sarhadda hukm surgan qadimgi turk xoni O‘g‘uzxon davrida ham turkcha «tamg‘a» so‘zi aynan shu ma’noni bildirar edi. XII asrning mashhur tarixchisi Rashiddin Hamadoniy «Tanlangan tarixlar» nomli kitobida shahodat berishicha, O‘g‘uzxon o‘z mol-mulkini o‘g‘illariga ulus sifatida kichik davlatlarga bo‘lib, in‘om etgan. Ushbu davlatlar hukmdorlari ham o‘zlarining xonlik tamg‘alariga ega edi. Ko‘rinib turibdiki, «tamg‘a» so‘zining ma’nosi nemischa «erbo» so‘zining ma’nosiga to‘la mos keladi.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi

O‘zbekiston Respublikasining birinchi Asosiy qonuni – Konstitutsiyasi 1992-yilning 8-dekabrida, 12-chaqiriq O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 11-sessiyasida qabul qilingan. Konstitutsiya 6 bo‘lim, 26 bob, 128 moddadan iborat. Konstitutsiyaning asosiy mantiqiy yo‘nalishi: inson – jamiyat – davlatga qaratilgan. Konstitutsiya qabul qilingan kun – 8-dekabr umumxalq bayrami – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi kuni deb e‘lon qilindi (O‘z RE, 201-bet).

O‘zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi

Abdulla Oripov she‘ri

Mutal Burhonov musiqasi

Serquyosh, hur o‘lkam, elga baxt, najot,
Sen o‘zing do‘stlarga yo‘ldosh, mehribon!
Yashnagay to abad ilm-u fan, ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqarot:

Oltin bu vodiylar – jon O‘zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug‘ xalq qudrati jo‘sh urgan zamon
Olamni mahliyo aylagan diyor.
Bag‘ri keng o‘zbekning o‘chmas iymoni,
Erkin, yosh avlodlar senga zo‘r qanot!
Istiqlol mash‘ali, tinchlik posboni,
Xalqsevar ona yurt, mangu bo‘l obod!

Naqarot:

Oltin bu vodiylar – jon O‘zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug‘ xalq qudrati jo‘sh urgan zamon
Olamni mahliyo aylagan diyor.

O‘zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi 1992-yilning 10-dekabridagi qonun bilan tasdiqlangan.

Asosiy terminlar

Mustaqil davlat

1991-yilning 31-avgustida O‘zbekiston Respublikasi mustaqil davlat deb e‘lon qilindi. Matematika fanining otasi Muhammad Al-Xorazmiy; mashhur shifokor va tabib, jarrohlik ilmining asoschisi Ibn Sino; qomusiy olim, birinchi globusni yaratgan daho Abu Rayhon Beruniy; falsafa fanining asoschilaridan biri Al-Forobiy; islom dinining tengsiz mutafakkirlari Imom Al-Buxoriy, At-Termiziy, Bahovuddin Naqshband; buyuk jahongir va sohibqiron Amir Temur; ulug‘ olim va munajjimlar Mirzo Ulug‘bek va Ali Qushchi; zullisonayn shoir hamda mutafakkir Alisher Navoiy; shoh, shoir va olim Zahiriddin Muhammad Bobur; dramaturg va olimlar Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat; yozuvchi Abdulla Qodiriy; shoirlar Abdulhamid Cho‘lpon, Usmon Nosir va boshqalar mana shu yurt farzandlaridir.

Mustaqil davlatimizni hozirgacha jahonning 130 mamlakati tan oldi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ning teng huquqli a‘zosi bo‘lgan O‘zbekiston o‘zining oltini, tabiiy gazi, qorako‘li, kumushi, urani, paxtasi va nefti bilan jahonga mashhurdir.

Respublika Prezidenti I.A.Karimovning sa‘y-harakatlari bilan o‘lkamizda yengil mashinalar, kichik avtobuslar ishlab chiqaradigan zavodlar qurildi. Milliy mafkuramiz shakllanmoqda, madaniyatimiz esa yanada yuksalmoqda. Xalqimizning qadimiy obidolari qayta ta‘mirlanib jihozlanmoqda. O‘zbekistonning rivojlangan qishloq xo‘jaligi va sanoat mamlakati bo‘lishi uchun ilk poydevorlar qo‘yilmoqda.

Dialog

- O‘zbekiston Respublikasi qachon mustaqil bo‘ldi?
- 1991-yilning 31-avgustida.
- Davlat bayrog‘i qachon qabul qilindi?
- 1991-yilning 18-noyabrida.
- Davlat gerbi qachon tasdiqlandi?
- 1992-yilning 2-iyulida.
- Konstitutsiya qachon qabul qilingan?
- 1992-yilning 8-dekabrida.
- Davlat madhiyasi qachon qabul qilindi?
- 1992-yilning 10-dekabrida.

To‘rtlik

Bisyor bo‘lsa agar, bol ham beqadr,
Takror aytilganda rangsizdir kalom.
Bu yorug‘ olamda **Vatan** bittadir,
Bittadir dunyoda **Ona** degan nom!

(A. Oripov)

Soʻz boshi

Hukumatimiz tomonidan eʼlon qilingan «Taʼlim toʻgʻrisida» gi qonun hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» mutaxassislar oldiga yangi talablarni qoʻydi. Qoʻlingizdagi ushbu darslik zamonaviy talablarni hisobga olgan holda yozildi. Qoʻllanma universitetlar va institutlar bakalavr mutaxassisligi oʻquv rejasidagi soatlarga mos keladi. Rusiyzabon guruhlarda oʻzbek tili oʻqitish davlat dasturi asosida oʻquv dasturi tuzildi va darslikka ilova qilindi.

Darslikning maqsadi talabalarni oʻzbek tilining tovush tizimi, grammatik qurilishi, lugʻat boyligi bilan tanishtirish, oʻzbekcha suhbat va matnlarni oʻqish, yozish hamda qayta tuza olishga oʻrgatishdan iborat. Suhbatlar jonli soʻzlashuvga asoslangan holda qisqa shaklda berildi. Bu esa oʻzbek tilini oʻrganuvchilarga yengillik tugʻdirish bilan birga tez yod olish imkoniyatini ham beradi. Shu bilan birga talabalarning darslar mobaynida soʻz zaxirasi toʻplashi, soʻzlarni biriktira olishi, jumla tuzish koʻnikmalarini egallashi uchun sharoit yaratadi. Hozirgi oʻzbek adabiy tilining ogʻzaki va yozma shakllari qonun-qoidalari darslikda oʻz aksini topgan.

Til oʻrganishda boshlangʻich bosqich talaffuz hisoblanadi. Shu bois talaba ilk bosqichda tovushlar talaffuzini toʻgʻri oʻzlashtirishi lozim. Ana shu poydevor zamirida tilni mukammal oʻrganish yotadi. Shundan soʻng soʻzlarni tushunib yod olish, ularni nutqda qoʻllay bilish malakasi vujudga keladi. Oʻzbek tili dunyodagi talaffuzi qiyin tillar jumlasiga kiradi. Shu sababli ushbu darslikda talaffuz qoidalarini oʻrgatish birinchi oʻringa qoʻyildi. Talabada soʻz zaxirasi paydo boʻlgandan soʻng nutq malakasi hosil boʻla boshlaydi. Ana shuni hisobga olgan holda darslikka eng sodda va kerakli dialoglarni kiritishga harakat qilindi. Tez aytishlar mukammal talaffuzni mustahkamlagani kabi, dialoglar ham nutq malakasini oshirishga yordam beradi. Ilova qilingan soʻz birikmalari va toʻrtliklar xotirani peshlaydi. Matn esa soʻzlar zaxirasini boyitib, olinayotgan bilimni mustahkamlaydi. Matndan soʻng talabaga yordam sifatida asosiy soʻzlar lugʻati berildi.

Mazkur darslikni tuzish jarayonida mustaqil davlatimizning jahon hamjamiyatidagi oʻrni ham hisobga olindi. Maʼlumki, yosh mustaqil davlatimiz oʻziga xos yoʻldan rivojlanib bormoqda. Ana shuni hisobga olib, darslikda siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy

yoʻnalishdagi matnlar berildi. Ushbu materiallar «Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi» ning tegishli jildlaridan olinib, bir qadar soddalashtirildi va talaba saviyasiga moslashtirildi. Mazkur matnlarni oʻzlashtirish talabaning aqliy koʻnikmasini mustahkamlash bilan birga, oʻzbek tili boʻyicha soʻz boyligining oshib borishiga yordam beradi. Talabaning oʻzbek tilidan oladigan bilimlari mutaxassislik fanlaridan olayotgan koʻnikmalari bilan uygʻunlashib, yuqori natija beradi. Bu esa hozirgi zamon talabiga toʻla mos keladi, deb oʻylaymiz. Hozirgi paytda til bilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Agar oʻrganilayotgan til ixtisoslik bilan uygʻunlashib ketsa, maqsadning amalga oshishi yanada osonlashadi, deb hisoblaymiz.

Kirish

O'zbekiston Respublikasining «Davlat tili haqida» gi qonunining 1-bandida: «O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir» deb yozilgan. O'zbek milliy tili qadimgi turkiy tilning bir tarmog'i, tarkibiy qismidir. Uning tarkibida uch: qarluq, qipchoq, o'g'uz lahjalari bor. Hozirgi o'zbek adabiy tili milliy tilning sayqallashtirilgan, ishlangan, muayyan qolipga solingan shakli. Dunyo tillarining genealogik tasnifi bo'yicha turkiy tillarning qaysi tillar oilasiga mansubligi haqida uch xil ilmiy qarash bor¹:

1. Bir guruh olimlar (V.Shott, V.Tomsen va boshqalar) turkiy tillarni **Ural-oltoy tillari oilasiga** mansub deb hisoblaydilar. Shuningdek, bu oilaga tungus-manjur, yapon, koreys, fin-ugor tillarini ham qo'shadilar.

2. Bir guruh olimlar (R.Ramsted, Ye.D.Polivanov va boshqalar) turkiy tillarni **Oltoy tillari oilasiga** mansub deb hisoblaydilar. Fin-ugor tillarini esa ajratadilar.

3. Boshqa guruh olimlar (V.V. Radlov, F.E. Korsh, N.A. Baskakov va boshqalar) esa mazkur tillarni **Turkiy tillar oilasi** deb ajratadilar.

Dunyo tillarining morfologik tasnifi bo'yicha turkiy tillar, jumladan, o'zbek tili agglyutinativ tillarga kiradi². Ya'ni qo'shimchalar bevosita o'zak va negizga qo'shiladi, leksik hamda grammatik ma'nolar ifodalaydi. Bunday tillarda prefikslar yo'q. Predloglar o'rnida, asosan, ko'makchilar qo'llanadi. Jins kategoriyasi mavjud emas.

Mazkur tillarda affikslar birin-ketin ulanib keladi. Ular o'zak bilan ham, boshqa affikslar bilan ham qorishib ketmaydi, ularning chegarasi aniqdir. Unli tovushlar asosning tovush tarkibiga bog'liq holda fonetik o'zgarishga uchrashi mumkin. Bu hodisa singarmonizm (uyg'unlashuv) deb nomlanadi. Bundan tashqari undosh tovushlar ham morfemalar qo'shilganda o'zgarishga uchraydi, ammo bu o'zgarish muayyan til uchun xos bo'lgan fonetik qoidaga bo'ysungan holda yuz beradi. Ushbu tillarda omonimlik,

---

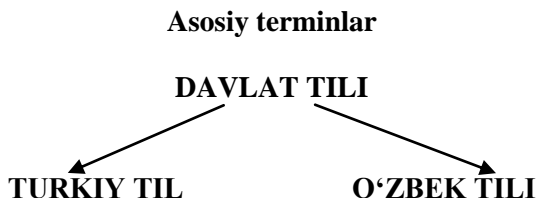
¹ G'.Abdurahmonov, S.Mamajonov. O'zbek tili va adabiyoti. – T.: O'zbekiston, 1995. 7-9–betlar.

² G'.Abdurahmonov, S.Mamajonov. O'sha kitob. 7–bet.

ko'p ma'nolilik muhim ahamiyatga ega. So'z tartibiga ko'ra avval ega, gapning oxirida kesim joylashadi. Ko'pincha avval payt holi, aniqlovchi, ega, so'ngra esa aniqlovchi, to'ldiruvchi, hol, kesim joylashish holati uchraydi.

Turkiy tillar tarixini davrlashtirish bo'yicha ko'pgina olimlar ilmiy ishlar olib borishgan. Ana shu tasniflar orasidan quyidagi tasnifni keltirishni ma'qul deb bildik¹.

1. Eng qadimgi turkiy til (V asrgacha).
2. Qadimgi turkiy adabiy til (V – X asrlar).
3. Eski turkiy adabiy til (XI asrdan XIV asrning yarmigacha).
4. Eski o'zbek adabiy tili (XIV asrning II yarmidan XX asrning boshlarigacha).
5. Hozirgi o'zbek adabiy tili.

Ona tilimga

Ming yillarkim, bulbul kalomi
O'zgarmaydi, yaxlit hamisha.
Ammo sho'rlik to'tining holi
O'zgalarga taqlid hamisha.
Ona tilim, sen borsan, shaksiz
Bulbul tilin she'rga solaman.
Sen yo'qolgan kuning, shubhasiz,
Men ham to'ti bo'lib qolaman.

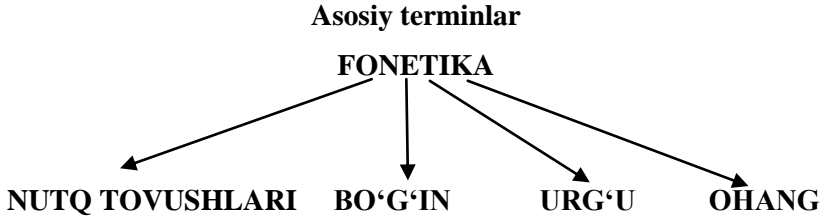
(Abdulla Oripov)

---

¹ A.Aliev, Q.Sodiqov. O'zbek adabiy tili tarixidan. – T.: O'zbekiston, 1994. 18–bet.

Fonetika

Fonetika tilning tovush tizimi, nutq tovushlarining talaffuzi, eshitalish xususiyatlarini, bo‘g‘in, urg‘u va ohang kabi masalalarni o‘rganuvchi tilshunoslik bo‘limi. O‘zbek tilining ham o‘ziga xos tovush tizimi, talaffuz qoidalari bor.

Tayanch iboralar

Til–язык, tovush–звук, tizim–система, nutq tovushi–фонема, talaffuz–произношение, eshitalish–акустика, xususiyat–особенност, специфика; bo‘g‘in–слог, urg‘u–ударение, ohang–интонация, masalalar–вопроси, o‘rganmoq–изучать, bo‘lim–раздел, talaffuz qoidalari–правила произношения, tayanch iboralar–опорные фразы (выражения).

Unlilar

Hozirgi o‘zbek adabiy tilida oltita unli tovush bor. Ular quyidagi harflar bilan yoziladi: a, o, u, o‘, i, e. Unlilar bo‘g‘in hosil qiluvchi vosita hisoblanadi.

Unlilar talaffuzi

o‘v	uv	av	ov	iv	ev
o‘z	uz	az	oz	iz	ez
o‘y	uy	ay	oy	iy	ey
o‘l	ul	al	ol	il	el
o‘n	un	an	on	in	en
o‘p	up	ap	op	ip	ep
o‘r	ur	ar	or	ir	er
o‘s	us	as	os	is	es
o‘t	ut	at	ot	it	et
o‘x	ux	ax	ox	ix	ex

o'ch	uch	ach	och	ich	ech
o'sh	ush	ash	osh	ish	esh
o'q	uq	aq	oq	iq	eq
o'h	uh	ah	oh	ih	eh

Tayanch iboralar

Hozirgi o'zbek adabiy tili–современный узбекский литературный язык, unli tovush–гласный звук, harf–буква, hosil qilmoq–образовать, vosita–средство, hisoblanmoq–считаться, e'tibor bermoq–обращать внимание, yod olmoq–выучить наизусть, so'z–слово, so'z birikmasi–словосочетание, tuzmoq–составлять, dars–урок, mutaxassislik–специальность, oid–относящийся к кому/чему-либо, atama–термин.

Asosiy terminlar

Birinchi dars

O'zbekcha **O'** unlisining talaffuziga e'tibor bering!

To'g'ri talaffuz qiling!

1) qo'l-рука qul-раб	4) ko'l-озеро kul-пепел	7) to'n-чапан tun-ночь
2) ko'z-глаз kuz-осень	5) o'ch-мечь uch-три	8) bo'r-мел bur-поворачивай
3) o'n-десять un-мука	6) o'y-мысль uy-дом	9) to'r-сетка tur-стань

Tez aytish

To'ra to'qayning to'ridan to'rtta to'tini to'rda tutdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

O'z-bek, o'-rin, o'-qi-moq, o'-qi-tuv-chi, o'-yin, o'-tov.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Oʻgʻil, oʻchirgʻich, oʻqituvchi, oʻqimoq, oʻquvchi, oʻroq, oʻtirmoq, oʻng, oʻchirmoq, oʻtmoq, oʻyin, oʻrinbosar, oʻtkir, oʻgay, oʻdagʻaylamoq, oʻjar, oʻz, oʻzak, oʻzaro, oʻzbilarmon, oʻzga, oʻzgaroq, oʻzlashtirmoq, oʻyinchoq, oʻychan, oʻkinch, oʻktam, oʻlat, oʻldirmoq, oʻlik, oʻlka, oʻlcham, oʻnglamoq, oʻngʻaysiz, oʻpirmoq, oʻpqon, oʻpmoq, oʻram, oʻrgimchak, oʻrda, oʻrdak, oʻrik, oʻrin, oʻrindi, oʻrindosh, oʻrmon, oʻrta, oʻsimlik, oʻsmoq, oʻt, oʻtloq, oʻtov, oʻgʻri, oʻgirmoq, oʻymoq, oʻynamoq, oʻkinmoq, oʻlchamoq, oʻramoq, oʻrganmoq, oʻrnatmoq.

Soʻz birikmalari tuzing:

1) oʻqituvchining oʻchirgʻichi;	4) oʻrmonda oʻsmoq;
2) oʻquvchini oʻqitmoq;	5) oʻrtogʻi bilan oʻqimoq;
3) oʻringa oʻtirmoq;	6) oʻtkir oʻroq.

Toʻrtlik

Oʻzbekim, munosib posbonlaring bor,
Sarhadlarda poʻlat qalqonlaring bor.
Sen ulugʻ **Temurning** zuryodidirsan,
Manguberdi kabi oʻgʻlonlaring bor.

(A.Oripov)

Dialog

- Oʻqish joyingiz?
- Sharqshunoslik instituti.
- Oʻqishga qachon kirgansiz?
- Oʻtgan yili.
- Oʻtirsam maylimi?
- Oʻtiring.

Toʻrtlik

Oʻzbekiston, qanchalik jafoda chekmayin,
Oʻzimga haq boʻldim, oʻzimga haqman.
Yashadim yovlarga boʻyin egmayin,
Bu kun oʻz erkiga erishgan xalqman. (A.Oripov)

Matn

Avaz O‘tar

Avaz O‘tar 1884-yilning avgustida Xivada sartarosh oilasida tug‘ilgan. Avval maktabda, so‘ng Madamin Inoq madrasasida o‘qigan. U Ogahiy, Bayoniy, Komil kabi shoirlar bilan do‘stlashdi. Avaz O‘tar ulug‘ mutafakkirlar – Hofiz Sheroziy, Jomiy, Lutfiy, Navoiy kabilarning asarlarini o‘rganadi. Zamondosh ustozlari Bayoniy, Tabibiy, Jumaniyoz Xivaqiy, Hasanmurod Laffasiylar ham unga yuksak baho berishgan. Xon saroyidagi nohaqlik sabab sil kasaliga yo‘liqadi. Davolanish uchun Kavkazga boradi, Bokuda to‘xtaydi. O‘sha davr matbuoti orqali rus, tatar va ozarbayjon xalqlari hayoti bilan tanishadi. O‘zi ham she‘rlari bilan matbuotda qatnashib turadi. Avaz O‘tar mumtoz she‘riyatimizning o‘ndan ortiq janrida ijod qilgan. U o‘z she‘rlarini «Saodat ul-iqbol» (Baxtli iqbol) nomli devonga jamladi. Avaz devonining ko‘chirilgan nusxasi O‘z RFA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining qo‘lyozmalar fondida saqlanmoqda. Shoir o‘z she‘rlarida baxt-saodat, ozodlikni kuylab, ma‘rifatparvarlik g‘oyalarini targ‘ib qilgan. Uning «Til», «Maktab», «Xalq», «Fidoi xalqim» she‘rlarida bu g‘oya yuqori darajada aks etgan. Avaz O‘tar g‘azallarida ijtimoiy tengsizlikni, zulm-zo‘ravonlikni qoralaydi. Shoir 1919-yilda vafot etdi.

Lug‘at

Sartarosh–парикмахер, do‘stlashmoq–подружиться, ulug‘– великий, zamondosh–современник, ustoz–учитель, nstavnik; baho bermoq–отценить, nohaqlik–несправедливость, sabab–причина, sil–туберкулёз, kasal–болезнь, davolanmoq–лечиться, bogmoq–идти; пойти, to‘xtamoq–останавливаться, matbuot–печать, пресса; tanishmoq–знакомиться, qatnashmoq–участвовать, jamlamoq–собирать, nusxa–экземпляр, qo‘lyozma–рукопись, g‘oya–идея, targ‘ib qilmoq–пропагандировать, ijtimoiy–общественный, tengsizlik–неравенство, qoralamoq–обвинять, kuylamoq–воспевать, baxt–счастье, ozodlik–свобода.

She'r

Til

Har tilni biluv emdi bani odama jondur,
Til vositai robitai olamiyondur.

G'ayri tilini sa'y qiling bilgali yoshlar,
Kim ilm-u hunarlar bilanki ondin ayondur.

Lozim siza har tilni biluv ona tilidek,
Bilmakka oni g'ayrat eting, foida kondur.

Ilm-u fan uyig'a yuboringlar bolangizni,
Onda o'qug'onlar bori yaktoi zamondur.

Zor o'lmasun onlar dog'i til bilmay **Avazdek**,
Til bilmaganidan oni bag'ri to'la qondur.

(Avaz O'tar)

O'rnak

O'rnak – boshqalar ergashsa, taqlid qilsa arziydigan harakat, ish namunasi. Mehnatda o'rnak bo'lish, vatanni qo'riqlashda o'rnak bo'lish va madaniy muomalada o'rnak bo'lish kabilar.

O'zbekiston Respublikasi

O'zbekiston Respublikasi – maydoni 447,4 ming km², aholisi 24 mln. 756 ming kishi (2002-yil). Poytaxti – Toshkent shahri. Davlat boshlig'i – prezident. Mamlakatning oliy davlat vakillik idorasi – O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi. O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishiga ko'ra bir kichik respublika (Qoraqalpog'iston) va o'n ikki viloyatga bo'lingan. O'zbekiston mamlakati Qirg'iziston, Qozog'iston, Tojikiston, Turkmaniston, Afg'oniston davlatlari bilan chegaradosh. O'zbekistondagi eng baland joy Hisor tog'ining Qoldirg'a tizmasidagi Hazrati Sulton cho'qqisidir (4683 metr). O'zbekistonning katta daryolari: Norin, Chirchiq, Zarafshon, Qoradaryo, So'x, Qashqadaryo, Surxondaryo, Sherobodaryo va boshqalar. Yirik shaharlari: Toshkent, Samarqand, Namangan, Xiva, Buxoro, Qo'qon, Andijon, Farg'ona, Qarshi, Termiz. O'zbekiston

Respublikasi 1992-yilning 2-martida BMT ga a'zo bo'ldi. 1992-yilning 8-dekabrda O'zR ning Konstitutsiyasi qabul qilindi. 1993-yilning yanvarida Toshkentda Markaziy Osiyoni yagona iqtisodiy makonga aylantirish to'g'risidagi hujjat imzolandi. 1994-yilning 1-iyulida O'zR ning milliy valyutasi - «so'm» muomalaga kiritildi. O'zbekistonda yuzdan ortiq millat istiqomat qiladi (O'z RE, 9-bet).

O'lchov birliklari

O'lchov birliklari juda qadimdan qo'llanib kelmoqda. Ulardan vaqt, uzunlik, miqdor va og'irlik o'lchovi bildiruvchi so'zlar tilimizda faol ishlatilgan. Vaqt o'lchov birligi sifatida quyidagi so'zlar qo'llangan: **soniya, daqiqa, soat, kun, hafta, oy, yil**. Bularning ba'zilari o'zlashma so'zlar hisoblanadi. Turkiy so'zlarning ayrimlari eskirgandan keyin mazkur so'zlar tilimizga kirib kelgan. Ota-bobolarimiz uzunlik o'lchovini ifodalashda quyidagi atamalardan foydalanishgan: **gaz** (arshin, taxminan 0,71 metr), **tanob** (taxminan 39,9 metr), **tosh** (6 km yoki 8000 qadam), **quloch** (taxminan 1 metr 80 sm), **qarich** (taxminan 23 sm), **qadam** (0,75 metr). Ajdodlarimiz miqdorni aniqlashda quyidagi o'lchov birliklarini qo'llashgan: **chimdini, qisim, hovuch, qoshiq, piyola, choynak, kosa, quti, qop**. Tilimizda og'irlik o'lchovini bildiruvchi **misqol** (taxm. 0,5 g), **paysa** (taxm. 50 g), **qadoq** (taxm. 400 g), **pud** (taxm. 16 kg), **botmon** (taxm. 10 pud, ya'ni 163,805 kg) kabi so'zlar ishlatilgan.

- 1-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.
- 2-mashq. Krossvordlar tuzish.
- 3-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Ikkinchi dars

O'zbekcha U unlisining talaffuziga e'tibor bering!

Taqqoslang:

O'zbekcha

tut (тутовое дерево)
gul (цветок)

Ruscha

tut (shu yerda)
gul (guldirash)

Tez aytish

Ukam uyg'oq ukkini ushladi.

To'g'ri talaffuz qiling!

1) qush-птица	3) gul-цветок	5) kuch-сила, мощь
qo'sh-двойной	go'l-наивный	ko'ch-имущество
2) jun-шерсть	4) gung-немой	6) uylanmoq-жениться
jo'n-несложный	go'ng-навоз	o'ylanmoq-задуматься

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

U-ka, us-toz, u-zat-moq, uy-qu, un-von, us-ta, uch-rash-moq.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Uka, uyqu, ustara, ustoz, uyalmoq, uyat, ulug', uyg'onmoq, uzatmoq, uddaburon, uzoq, uzoqlashmoq, uzr, uzuk, uzum, uzumchilik, uy, uydirma, uyqusiramoq, ulamoq, uloq, umid, ulfat, umr, umumiy, umurtqa, unvon, undov, unutmog, urishqoq, urug', uslub, usta, ustun, uchmoq, uchrashuv, uchuvchi, uchqun, ushlamoq, uyum, uyushma, uyushtirmoq, uquv, uzmoq, uydirmoq, ulg'aymoq, umidsizlanmoq, urinmoq, urishmoq, uchrashmoq, uqalamoq.

So'z birikmalari tuzing:

1) ukamning uzugi;	4) uyqudan uyg'onmoq;
2) uzumni uzmoq;	5) ukasi bilan uchrashmoq;
3) uchuvchiga uzatmoq;	6) ulug' ustoz.

To'rtlik

Umrin, ey sen bo'lib shuncha beg'ubor,
To abad aylading meni baxtiyor.
Umrin, ey sen bilan qilib iftixor,
Bo'layin o'lguncha men ham minnatdor.

(G'afur G'ulom)

Dialog

- Uchrashuv qaerda bo‘ladi?
- Ustozning uyida.
- Uchuvchi ham keladimi?
- Uzi so‘radi, kela olmas ekan.

To‘rtlik

Umid xazinasin kalidi yordir,
Hayoting u birla shod, baxtiyordir.
Vujuding maqsudi nedir g‘ayri yor?
Yorsiz bu savdoning ne keragi bor?

(A. Jomiy)

Matn

Mirzo Ulug‘bek

Muhammad Tarag‘ay Ulug‘bek (asli Ullubek) 1394-yilning martida Eronning Sultoniya shahrida tug‘ilgan. Unga Amir Temur o‘z otasining ismini bergan. Shu sabab «ulug‘bek» deb atalgan. Ulug‘bekni Saroymulxonim tarbiyalagan. Ulug‘bekning otalig‘i Shoh Malik edi. Munajjimlik bo‘yicha ilk ustozlari Mavlono Ahmad bo‘lgan degan taxmin bor. Ulug‘bek «Zij» asarida Qozizoda Rumiyni ustozim deb ta‘kidlaydi. Ulug‘bekning ustozlaridan yana biri mashhur olim G‘iyosiddin Jamshid Koshiydir. Ulug‘bek 1411-yilda Movarounnahr va Turkiston hokimi etib tayinlanadi. Alisher Navoiy Ulug‘bek mirzoga «Qur‘oni Karimni yetti xil qiroatda yoddan bilar edi», deb ta‘rif bergan. Ulug‘bek ilm-fanga ixlosi bois deyarli bir davrda Samarqand, Buxoro, G‘ijduvonda madrasa qurdiradi. Ulug‘bek Samarqand astronomik maktabiga asos soldi va shakllantirdi. Buyuk olimlar Taftazoniy, Mavlono Ahmad, Qozizoda Rumi va G‘iyosiddin Koshiy, Ali Qushchilar Samarqandda ilmiy ish bilan shug‘ullanishdi. Samarqanddagi madrasada Qozizoda Rumi, Ulug‘bek, Koshiy va Ali Qushchilar ma‘ruza o‘qishar edi. Abdurahmon Jomiy shu madrasada o‘qigan. Ulug‘bek Ko‘hak tepaligida rasadxona qurdiradi (1424–1429-yillar). Ulug‘bekdan meros qolgan ilmiy asarlar to‘rttadir: «Ziji jadidi Ko‘ragoniy», «Bir daraja sinusini aniqlash haqida risola», «Risolayi Ulug‘bek», «To‘rt ulus tarixi». «Ziji Ulug‘bek» asarida 1018

yulduzning o'zmi va holati aniqlab berilgan. Ulug'bek o'z asarining yaratilishiga hissa qo'shgan ustoz Koshiy, ustoz Rumiy, shogirdi Ali Qushchilar xizmatlariga alohida baho bergan. Ulug'bek asarini «farzandi arjumand Ali ibn Muhammad Qushchi... ittifoqligida...» poyoniga yetkazganini aytadi.

1449-yilda Ulug'bek fojiali ravishda qatl etilgan. Shundan so'ng Ali Qushchi Turkiyaga ketadi. Ali Qushchi 1473-yili Istambulda rasadxona qurilishiga boshchilik qiladi.

Lug'at

Shahar—город, ism—имя, atamoq—именовать, tarbiyalamoq—воспитывать, otaliq—шефство, воспитатель престолонаследника; munajjim—астролог, bo'yicha—по, ilk—начальный, taxmin—догадка, ta'kidlamoq—подчёркивать, mashhur—известный, tayinlanmoq—назначаться, ta'rif bermoq—описывать, qurdirmoq—построить, asos soluvchi—основатель, shug'ullanmoq—заниматься, o'tin—место, holat—состояние, xizmat—заслуга; служба, farzandi arjumand—любимый сын, qatl etmoq—казнить, qiroat—чтение, rasadxona—обсерватория.

To'rtlik

Ul mening joni jahoning'a salom,
Jondin ortuq mehriboning'a salom.
Bir zamon xoli emasmen yodidin,
Munisi joni ravoning'a salom.

(Lutfiy)

Uzr

Uzr — kishining gunohsizligini ko'rsatadigan, uni oqlaydigan sababdir. Bilmasdan qilgan xatosini afv etish to'g'risidagi kechirim ham uzr deb ataladi.

Ukraina

Ukraina — Yevropaning janubi-sharqidagi davlat. Maydoni 603,7 ming km², aholisi 48,4 mln. kishi (2002-yil). Poytaxti — Kiev shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan Qrim Muxtor Respublikasi va 24 viloyatga bo'lingan. Davlat boshlig'i — prezident. Qonun chiqaruvchi organi Oliy Rada, ijrochi hokimiyati Vazirlar Mahkamasidir.

Aholining 98 foizga yaqini ukrainlar, shuningdek rus, belorus, moldavan, qrimtatar, bolgar, venger, rumin, polyak, yahudiy, gagauz, o'zbek (12,5 ming kishi) va boshqa millatlar yashaydi. Ukrainada 130 dan ortiq millat istiqomat qiladi. Bu davlat aholisining aksariyatini xristianlar tashkil qiladi. Bundan tashqari pravoslav, katolik, yahudiylik va islom diniga e'tiqod qiluvchilar ham bor. Ukraina 1945-yildan BMT ning a'zosisdir. Ukraina davlati 1991-yilning 24-avgustida o'z mustaqilligini e'lon qildi. Ukrainaning yirik shaharlari: Kiev, Sevastopol, Odessa, Xarkov, Kirovograd, Donesk, Kirovoy Rog, Lvov va boshqalar. Ukrainaning katta daryolari: Dnepr, Dnestr, Jan, Buk, Severskiy Dones, Prut. Ukraina bilan O'zbekiston o'rtasida diplomatik munosabatlar 1992-yilning 14-avgustida o'rnatildi. (O'z ME, 9-jild, 65-bet).

Ultimatum

Ultimatum (lotincha «haddan tashqari») – xalqaro huquqda biron masala yuzasidan bir davlat hukumatining boshqa davlat hukumati oldiga diplomatik hujjatda yoki og'zaki shaklda bayon qilingan, hech qanday bahs yoxud e'tirozga o'rin qoldirmaydigan qat'iy talabi. Ultimatum qo'ygan hukumat, agar bu talab ko'rsatilgan muddatda bajarilmasa, muayyan choralar ko'rishini bildiradi. (O'z ME, 9-jild, 83-bet).

Asosiy so'zlar

4-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

5-mashq. Krossvordlar tuzish.

6-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Uchinchi dars

O‘zbekcha A unlisining talaffuziga e‘tibor bering.

Taqqoslang:

O‘zbekcha

alvon
alifbo
anbar
atlas
aha

Ruscha

альный
алфавит
амбра
атлас
ага

Tez aytish

Ayiq asal yaladi, asalari ayiqni taladi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

A-ka, a-ziz, ayt-moq, a-nor, al-la, a-ri-za, a-yiq, ay-la-na.

So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Aziz, aloqa, asal, aka, aytmoq, avlod, anglamoq, agar, artmoq, archmoq, anjuman, anor, abadiy, abira, ablah, avaylamoq, avval, avramoq, adabiyot, adashmoq, adir, ayoq, ajablanmoq, ajoyib, ajratmoq, aza, azob, ayb, ayyor, aylana, alam, alanga, aldamoq, alla, allakim, amaki, anjir, aniqlamoq, arazlamoq, ariza, arra, asta, ayamoq, ahdlashmoq, abadiylashtirmoq, azoblanmoq, ayblamoq, aylanmoq, aksirmoq, alanglamoq, almashtirmoq, aralashmoq, asoslamoq, asramoq, afsuslanmoq, achinmoq.

So‘z birikmalari tuzing:

1) ammamning asali;	4) adirda adashmoq;
2) anorni archmoq;	5) akasi uchun asramoq;
3) anjumanga aytmoq;	6) achchiq anor.

To‘rtlik

Aql – donolarning hayot yulduzi,
Jahl kulbasiga sochmas nurini.
Jahl – nodonlarning qizigan so‘zi,
Qilichdek kesadi AQL umrini.

(B. Boyqobilov)

Dialog

- Assalomu alaykum.
- Vaalaykum assalom.
- Yaxshimisiz.
- Yaxshi, rahmat. O‘zingiz yaxshimisiz?
- Rahmat, yaxshi.

Paronimlarni farqlang:

Abzal (вещь) – afzal (лучше), adib (писатель) – adip (обшивка), azm (намерение) – azim (огромный), amr (приказ) – amir (военачальник), amma (тётя со стороны отца) – ammo (но), artmoq (вытирать) – archmoq (очищать), asl (основа) – asil (настоящий), ahil (дружный) – ahl (круг людей).

To‘rtlik

Aziz asrimizning aziz onlari,
Aziz odamlardan so‘raydi qadrin.
Fursat g‘animatdir, shoh satrlar-la
Bezamoq chog‘idir umr daftarin.

(G‘. G‘ulom)

Matn

Abdulla Avloniy

O‘zbek ma’rifatparvari, jurnalist, davlat va jamoat arbobi Abdulla Avloniy 1878-yilning 12-iyulida Toshkentda tug‘ilgan. U maktab va madrasada o‘qigan. Avloniy arab, fors, rus tillarini o‘rgangan. Buyuk mutafakkirlarning asarlarini mutolaa qilgan. O‘zi ham she’r yoza boshlagan. Rus tilidan L.N. Tolstoy asarlarini tarjima qilgan. 1906-yilda o‘z uyida «Taraqqiy» gazetasini, keyin «Shuhrat» gazetasini chop ettirgan. 1908-yilda yashirin ravishda «Osiyo» gazetasini nashr ettirgan, bu gazeta ham yopib qo‘yilgan. Avloniy 1908-yilda Mirobod mahallasida yangi usuldagi maktab ochgan, o‘zi ona tili va adabiyot fanidan dars bergan. U 1909-yilda «Jamiyati xayriya» ni tuzib, yetim bolalarni o‘qitgan. Keyin Avloniy Degrez mahallasida ikki sinfli maktab ochib, dunyoviy fanlarni o‘qitgan. Avloniy mohir pedagog sifatida o‘quv qo‘llanmalari va o‘qish kitoblari yozgan. Uning «Birinci muallim» (1911), «Ikkinchi

muallim» (1912), «Turkiy guliston yoxud axloq» (1913), to'rt qismli «Adabiyot yoxud milliy she'rlar to'plami» (1909–1915), «Maktab gulistoni» (1915) va boshqa ilmiy-pedagogik asarlari bor. Avloniy 1913-yilda «Turon» nomli teatr truppa tashkil etgan. O'zi bir qancha dramatik asarlar yozgan va tarjima qilgan. Avloniy 1917-yilda «Turon» nomli gazeta tashkil etadi. 1918-yilda «Ishtirokiyun» gazetasini tashkil etishda qatnashdi va muharrir bo'ldi. 1919–1920-yillarda hukumatning Afg'onistondagi siyosiy vakili, bosh konsul bo'lib xizmat qiladi. 1921-yilda maorif sohasida ishlay boshlaydi. U xotin-qizlar, erlar bilim yurtlarida, harbiy bilim yurtida dars beradi. So'ng O'rta Osiyo universitetida til va adabiyot kafedrasining mudiri, professor bo'lib ishlaydi. 7-sinflar uchun «Adabiyot xrestomatiyasi» ni tuzib nashr ettirdi. Uning bir qancha ilmiy maqolalari, 4000 misradan ortiq she'ri bor. Abdulla Avloniy 1934-yilning 24-avgustida vafot etgan.

Lug'at

Ma'rifatparvar–просветитель, arbob–деятель, tug'ilmoq–рождаться, o'qimoq–учиться, mutolaa qilmoq–читать, mutafakkir–мыслитель, tarjima qilmoq–переводить, chop etmoq–публиковать, dars bermoq–преподавать, mohir–искусный, asar–произведение; труд, tashkil etmoq–организовать, muharrir–редактор, vakil–представитель, xizmat qilmoq–служить, maqola–статья, she'r–стих, vafot etmoq–скончаться, dunyoviy fanlar–светские; современные науки (предметы).

To'rtlik

Aqlim erta kirdi, ammo
Aqlsizdan chekdim jafu,
Nodonga teng bo'lmay aslo,
Bir kemada suzdim mano.

(B. Boyqobilov)

Adolat

Adolatning uch talabi bor: birinchisi – turli tabaqalarning uyg'unligi, ikkinchisi – el-ulusning teng huquqliligi, uchinchisi – barcha kishilar farovonligining ta'minlanishi. Amir Temurning quyidagi hikmatli iborasi bor: Kuch – adolatda.

Agressiya

Agressiya (lotincha «tajovuz») – bir davlat (davlatlar guruhi) tomonidan boshqa davlatning yoki xalqning (millatning) suvereniteti, hududiy daxlsizligi yoki siyosiy mustaqilligiga qarshi BMT Ustavi nuqtai nazaridan g‘ayriqonuniy bo‘lgan har qanday kuch ishlatish. Agressiyaning eng xavfli ko‘rinishi qurolli kuch ishlatishdir. Bir davlatning boshqa davlatga qurolli hujumi tinchlik va xalqlar xavfsizligiga qarshi og‘ir xalqaro jinoyat hisoblanadi. BMT Bosh assambleyasining 29-sessiyasida (1974 yil) «Agressiyaning belgilash to‘g‘risida» gi rezolyutsiya yakdillik bilan ma‘qullangan. Bilvosita, iqtisodiy va g‘oyaviy agressiya tushunchalari ham bor (O‘z ME 1-jild, 110-111-betlar).

Afg‘oniston

Afg‘oniston Islom Davlati – maydoni 652,2 ming km², aholisi 25 mln. 782 ming kishi (2000-yil). Poytaxti – Kobul shahri. Afg‘oniston ma‘muriy-hududiy jihatdan 31 viloyatga bo‘lingan. Afg‘oniston mamlakati Pokiston, Xitoy, Tojikiston, O‘zbekiston, Turkmaniston, Eron davlatlari bilan chegaradosh. Afg‘oniston bilan O‘zbekiston o‘rtasidagi chegaraning uzunligi 137 km. Afg‘oniston ko‘p millatli mamlakat. Unda turli tillarda gaplashadigan o‘ttizdan ortiq xalq yashaydi. Aholining deyarli yarmi afg‘onlar (pushtunlar) 8 mln. dan ortiq kishi, tojiklar 4,5 mln. kishi, o‘zbeklar 3 mln. ga yaqin kishi, xazoralar 1,5 mln. dan ortiq kishi; undan tashqari turkmanlar, qirg‘izlar, choraymoqlar, balujlar ham istiqomat qilishadi. O‘zbeklar asosan Juzjon, Balx, Foryob, Qunduz, Toxar, Samangon, Hirot va qisman Bog‘lon viloyatlarida yashaydilar. Mozori Sharif, Shibirg‘on, Maymana, Oybak, Tolukon, Qunduz va Toshqo‘rg‘on shaharlari aholisining ko‘pchiligini o‘zbeklar tashkil etadi. Aholining 85 foizi islom dinining sunniylik va 15 foizi shialik mazhabiga mansub. Afg‘oniston 1946-yildan beri BMT ning a‘zosi. O‘zbekiston bilan diplomatik munosabatlar 1992-yilning 20-noyabrida o‘rnatilgan (O‘z ME 1-jild, 523-525-betlar).

*Toshkent viloyat davlat
pedagogika instituti
boshlang'ich ta'lim
metodikasi fakultetining
dekani M.O.Odilovga 2-kurs
talabasi Sobir Mahmudovdan*

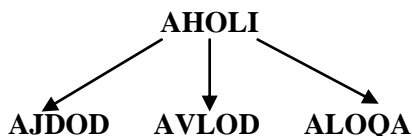
ARIZA

Kasalligim tufayli qishki imtihon va sinovlarni vaqtida topshira olmadim. Ana shu imtihon va sinovlarni topshirishga ruxsat berishingizni so'rayman.

Arizamga kasalligim haqidagi vrach ma'lumotnomasi ilova qilindi.

2000. 20. 02. (imzo) S. Mahmudov
(M. Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 115-bet).

Asosiy so'zlar

7-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

8-mashq. Krossvordlar tuzish.

9-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

To'rtinchi dars

O'zbekcha **O** unlisining talaffuziga e'tibor bering.

Taqqoslang:

O'zbekcha

ot (лошадь)
она (мать)
son (число)
os (повесь)
pora (взятка)

Ruscha

от (-dan)
она (u)
сон (tush)
ось (o'q)
пора (vaqt)

tom (крыша)	ТОМ (jild)
tok (виноградная лоза)	ТОК (elektr toki)
kon (шахта)	КОНЬ (ot)
on (МОМЕНТ)	ОН (u)
tort (ТЯНИ)	ТОРТ (shirinlik)

Tez aytish

Оқ чоynaкка оқ qopqоq,
 Ко'k чоynaкка ко'k qopqоq.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

O-na, o-ta, o-pa, o-g'a, oi-la, o-voz, os-mon, oq-la-moq.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Ona, ota, opa, og'a, ovqat, olma, ohak, ob-havo, oq, oila, olmoq, ovqatlanmoq, ovoz, obod, obro', ovlamoq, ovora bo'lmoq, ovutmoq, odat, oddiy, odil, oz, ozaymoq, ozoda, oy, ozg'in, olachipor, oldin, olifta, olov, oltin, oltmish, olxo'ri, olcha, omad, omonat, oriyat, osmon, oson, otmoq, och, ochko'z, ochmoq, oshkoralik, og'iz, obodonlashtirmoq, ovunmoq, ogohlantirmoq, ozmoq, olqishlamoq, ommalashmoq, ortmoq, osonlashmoq, oqarmoq, oqlamoq, og'irlashmoq, og'rimoq.

So'z birikmalari tuzing:

1) opamning oilasi	4) otasi bilan ovlamoq;
2) olmani olmoq;	5) oq olma;
3) oshxonada ovqatlanmoq;	6) oltindan olmoq.

To'rtlik

Oh tortgan chog'ingda yo'lga ko'z tutgil,
 Yo'lda quduq bordir, ehtiyoting qil,
 Do'st uyida mahram bo'lgan vaqtingda
 Qo'lingni, ko'zingni, dilni tiya bil.

(Pahlavon Mahmud)

Dialog

- Oilangizda necha kishi bor?
- Oilamizda 5 kishi bor.
- Ular kimlar?
- Otam, onam, akam, opam va men.

Paronimlarni farqlang:

Omin (аминь) - amin (уверенный), olam (мир) - alam (страдание), ona (мать) - ana (вот), oraz (лицо) - araz (обида), oxir (конец) - ahir (наконец).

Toʻrtlik

Ota pandiga sen tugal qil amal –
Qut kelib, toleing kular har mahal,
Otangni, onangni sevintir mudom,
Bu xizmat yetirgay tilakka tugal.

(Yusuf Xos Hojib)

Matn

Ogahiy

Muhammadrizo Ogahiy 1809-yilning 17-dekabrida Xiva shahri yaqinidagi Qiyot qishlogʻida mirob oilasida tugʻilgan. U maktab va madrasada oʻqiydi. Ulugʻ mutafakkirlarning asarlari bilan tanishadi. Arab, fors tillarini oʻrganadi. Otasi vafotidan soʻng unga amakisi Shermuhammad Munis yordam beradi. Munis xonlikda tanilgan davlat arbobi, shoir, tarixchi olim va adabiyotshunos edi. Muhammadrizodagi tugʻma isteʼdod uning kelajakda shoir hamda olim boʻlib shakllanishiga sabab boʻldi. Ogahiy keyinchalik xonlikning bosh mirobi vazifasida 30 yil xizmat qildi. U shoir sifatida «Taʼviz ul-oshiqin» (Oshiqlar tumori) sheʼriy devonini tuzgan. Devonda shoirning 18000 misra sheʼri jamlangan. Uning forsiy sheʼrlari (1300 misra) ham mazkur devonga kiritilgan. U 27 yoshida devon tuzgan, devondan 19 xil janrdagi sheʼrlar oʻrin olgan. Ogahiy tarixchi olim sifatida Munisning chala qolgan «Firdavs ul-iqbol» (Baxt bogʻi) asarini yozib tugatdi. Oʻzi esa «Riyozi ud-davla» («Saltanat bogʻlari», 1844-yil), «Zubdat ut-tavorix» («Tarixlar qaymogʻi», 1845-1846-yillar), «Jome ul-voqeoti

sultoniy) («Sultonlik voqealarini jamlovchi», 1857-yil), «Gulshani davlat» («Davlat gulshani», 1865-yil), «Shohidi iqbol» («Iqbol guvohi», 1872-yil) tarixiy asarlarini yozdi. Ogahiy Mirxond, Astrobody, Zayniddin Vosifiy, Ali G'ijduvoni, Muqim Hirotiy, Yusuf Munshi, Voiz Husayn Koshifiylarning tarixiy asarlarini fors tilidan o'zbekchaga tarjima qildi. Shuningdek, Kaykovusning «Qobusnoma», Sa'diy Sheroziyning «Guliston», Jomiyning «Yusuf va Zulayho», Hiloliyning «Shoh va gado», Nizomiyning «Haft paykar» (Yetti go'zal) badiiy asarlarini o'zbek tiliga o'girdi. Ogahiy 1874-yilda vafot etgan.

Lug'at

Yaqin-недалеко; близко, migob-министр по водному хозяйству, водник; shahar-город, tanishmoq-знакомиться, o'rganmoq-изучать, amaki-дядя со стороны отца, shoig-поэт, tarixchi-историк, olim-учёный, adabiyotshunos-литературовед, tug'ma-врождённый, iste'dod-талант, способность; kelajak-будущее, yordam bermoq-помогать, tuzmoq-составлять, jamlamoq-собирать, kiritmoq-включать, yozmoq-писать.

To'rtlik

Ozod elning qadri baland,
Tangritog'day qasri baland,
Tutqunlikka qahri baland,
Maqsudiga uyg'un mano.

(B. Boyqobilov)

Odob

Odob insonga xos xususiyatdir. Salomlashish odobi, kiyinish odobi, so'zlashish odobi, kishilarga munosabat odobi kabi xislatlar shaxsni bezaydi.

Osiyo

Osiyo – Yer sharidagi eng katta qit'a. Butun quruqlik maydonining taxminan 30 foizini egallagan. Shimoliy yarimsharning barcha geografik mintaqalarini o'z ichiga oladi, qisman janubiy yarimsharga kirib borgan. Osiyoning shimoldagi eng chekka nuqtasi Chelyuskin burni, janubdagi chekka nuqtasi Piay burni, sharqdagi chekka nuqtasi Dejnev burni, g'arbdagi chekka nuqtasi Bobo burnidir.

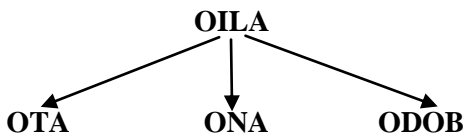
Osiyo shimoldan Shimoliy muz okeani, sharqdan Tinch okean, janubdan Hind okeani, janubi-g'arbdan Atlantika okeani dengizlari bilan o'ralgan. Osiyoning maydoni 43,4 mln. km² (Kavkaz, orollar va yarim orollar bilan birga) ni tashkil etadi. Dunyodagi eng baland cho'qqi – Himolay tog'laridagi Jomolungma cho'qqisi (8848 metr) ham Osiyoda joylashgan (O'z ME, 6-jild, 577-bet).

Obligatsiya

Obligatsiya (lotincha «majburiyat») – qiymatiga nisbatan egasiga qat'iy belgilangan daromad keltiruvchi qimmatli qog'oz, qarzni qaytarib berish va foiz to'lashni tasdiqlovchi majburiyatnoma. Fond birjalarida sotiladi. Obligatsiya aholi, korxon va tashkilotlar qo'lidagi pul mablag'larini to'plab, biror maqsad yo'lida safarbar etish uchun chiqariladi. Obligatsiya, asosan, davlat, mahalliy va korporatsiya obligatsiyalariga bo'linadi. Daromad davlat tomonidan chiqariladigan obligatsiya bo'yicha yutuq, kompaniyalar obligatsiyalariga foiz shaklida to'lanadi. Obligatsiya ilk bora XVII asr boshlarida Angliyada chiqarilgan bo'lib, keyinchalik jahonning bir qancha mamlakatlarida muomalaga kiritilgan.

O'zbekistonda 1996-yildan Moliya vazirligi tomonidan yuridik shaxslarga mo'ljallangan qisqa muddatli davlat obligatsiyalari muomalaga chiqarila boshlandi (O'z ME, 6-jild, 438-bet).

Asosiy so'zlar

10-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

11-mashq. Krossvordlar tuzish.

12-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Beshinchi dars

O'zbekcha I unlisining talaffuziga e'tibor bering.

Taqqoslang:

O'zbekcha

kiy (надень)
ibo (стыд)
iz (след)
il (повесь)
bil (узнай)
sila (погладь)

Ruscha

кий (bilyard tayog'i)
ибо (chunki)
из (-dan)
ил (loyqa)
бил (urgan edi)
сила (kuch)

To'g'ri talaffuz qiling!

1) il-повесь	2) in-гнездо
el-народ	en-ширина
3) it-собака	4) iz-след
et-мясо	ez-дави

Tez aytish

Inomjon ipni ilgakka ildi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Ish-chi, im-ti-hon, i-ni, ish-xo-na, in-sho, in-ti-zom.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Ish, ip, igna, ilmiy, imtihon, idish, iliq, issiq, ini, ingichka, ishlamoq, ishxona, ichkari, ijro, ibora, ibrat, ivimoq, idora, ijara, ijod, iz, izohlamoq, ikkiyoqlama, ilgari, ildiz, ilk, iltimos, ilik, imtiyoz, ingramoq, ilhom, imzolamoq, injiq, inkor, inoq, intizom, intizor, insho, ipak, irimoq, isbot, isimoq, isloh, ittifoq, iffat, iflos, ixtiro, ichmoq, ishonch, ishq, iyak, iqtisod, ig'vo, ijozat bermoq, izlamoq, ilashmoq, ilmoq, ilhomlanmoq, ishonmoq, irg'itmoq, istamoq, ifloslamoq, ifodalamoq.

So'z birikmalari tuzing:

1) ishxona ning ichkarisi;	4) idorada ishlamoq;
2) ibor ani izohlamoq;	5) ingichka ip;
3) ipak ka ilashmoq;	6) ishonch bilan izlamoq.

To‘rtlik

Inson bilan tirikdir inson,
Muhabbatda hayotning boshi.
Odamzodga baxsh etadi jon,
Odamlarning mehr quyoshi.

(E. Vohidov)

Dialog

- Ishlar qalay?
- Yaxshi, rahmat.
- Qanday yangiliklar bor?
- Hozircha yangilik yo‘q.

To‘rtlik

Ishqida oldimda ochsam gar daftar,
Libosimga ko‘z yosh tomar har safar.
Maktubimga yuragim o‘ragim kelar,
Senga maktub yoza boshlasam agar.

(Rudakiy)

Matn

Ichan qal‘a

Xorazmdagi yirik va noyob me‘moriy yodgorlik; Xivaning ichki qal‘a qismi. Bu qism shaharning Dishan qal‘a qismidan kungurali devor bilan ajratilgan. Ichan qal‘aga to‘rt darvoza (Bog‘cha darvoza, Polvon darvoza, Tosh darvoza, Ota darvoza) dan kiriladi. O‘rta Osiyoda yagona hisoblangan Xorazm xalq me‘morchiligining ajoyib obidalari: madrasa, masjid, saroy va minoralar shu qal‘adadir. Undagi me‘moriy yodgorliklarning yaratilish davri to‘rtga bo‘linadi. Birinchi, qadimgi Xorazmdan to mo‘g‘ullargacha bo‘lgan davrdan arkning g‘arbiy devori, shimoli-sharqiy burchakdagi qadimgi burj, qal‘a devori qoldiqlari saqlanib qolgan. Ikkinchi, 1220-yildan keyingi tiklanish davrida Sayid Alovuddin maqbarasi qurilgan. Uchinchi davrda (XVI-XVII asrlar) Anushaxon hammomi (1657), peshayvonli oq masjid (1675), Xo‘jamberdibek madrasasi (1688) bunyod etilgan. Ko‘hna ark mustahkamlanib, ko‘rinishxona (qabulxona) qurilgan (1686–1688). To‘rtinchi davrda (XVIII-XX

asrlar) Ota darvozadan Polvon darvozagacha yo'l o'tkazilgan. Juma masjid (XVIII asr oxiri) qayta qurilgan, yoniga minora tiklangan. 1840–1842-yillarda ikki qavatli Qutlug' Murod Inoq madrasasiga qarab tim va toqilar qurilgan. Keyingi davrlarda ko'hna arkdagi saroy qurilishi tugatildi. Yangidan Katta Tosh hovli saroyi, Olloqulixon karvonsaroyi, madrasasi, Pahlavon Mahmud madrasasi qurildi. Arab Muhammadxon, Musa To'ra madrasalari qad ko'tardi. Mashhur Kaltaminor qurilishi boshlandi. Ichan qal'ada inshootlar qo'sh (ro'parama-ro'para) uslubda qurilgan. Masalan, Olloqulixon madrasasi bilan Qutlug' Murod Inoq madrasasi, Sherg'ozixon madrasasi bilan Pahlavon Mahmud maqbarasi shu uslubda qurilgan. Ichan qal'ada ansambl holida qurilgan binolar ham bor. Masalan, Juma masjid yonidagi ikkita kichik madrasa, Muhammad Amin Inoq va Matpanoboy madrasasi, Matniyoz devonbegi madrasalari ancha yirik ansamblidir. Bundan tashqari Polvon darvoza oldida va Tosh hovli yonida ham alohida ansambl shaklidagi binolar bor. Ichan qal'adagi yana bir me'moriy yodgorlik – Islomxo'ja madrasasi va minorasidir. Bu inshoot 1908–1910-yillarda qurilgan. Madrasa ikki qavatli, minoraning balandligi 44,6 metrdir. Ichan qal'a me'moriy yodgorligi yog'och o'ymakorligi, toshyo'nishlik, ganchkorlik, sirkor sopol va boshqa naqqoshlik bezaklari bilan bezatilgan. Ichan qal'a 1961-yilda muzeyga aylantirildi. 1990-yilda butunjahon yodgorliklari ro'yxatiga kiritildi.

Lug'at

Yirik–крупный, noyob–редкий, me'moriy–архитектурный, ichki–внутренний, qal'a–крепость, qism–часть, devor–стена, ajratmoq–отделять, darvoza–ворота, kirmoq–заходить, yagona–единственный, hisoblamoq–считать, ajo'ib–удивительный, obida–памятник, yaratmoq–создавать, davr–время, g'arbiy–западный, sharqiy–восточный, shimoliy–северный, qoldiq–остаток, saqlamoq–сохранить, tiklamoq–восстановить, qurmoq–строить, hammom–баня, mustahkam–прочный, o'tkazmoq–проводить, ko'hna–старый, boshlamoq–начинать, uslub–стиль, alohida–отдельный, inshoot–сооружение, yog'och–деревянный, o'ymakorlik–гравировка, naqqoshlik–художественная резьба, ganchkorlik–штукатурка ганчем.

To‘rtlik

Inju diyorimiz ko‘z bo‘lsa agar,
Mudom omon bo‘lsin to‘garak zamin.
Boshimiz silagan shu xalq mo‘‘tabar,
Daf‘atan chekmasin farzandlar dog‘in.

(A.Oripov)

Insof

Insof bu adolat va vijdon amri bilan ish tutishdir. Kishilarga munosabatda halollik, to‘g‘rilik va tenglik mezonlariga amal qilishni belgilovchi holat. Xalqimizda: «Insof – din sof» degan naql bor.

Ishonch yorlig‘i

Ishonch yorlig‘i – biror shaxsning muayyan mamlakatda elchi yoki diplomatik vakil sifatida tayinlanganini tasdiqlovchi rasmiy xat shaklidagi maxsus hujjat. Yorliq xorijiy davlat boshlig‘i nomidan uni qabul qiluvchi davlat boshlig‘iga yo‘llanadi. Ishonch yorlig‘ida mazkur shaxsga davlat manfaatlarini ifodalash topshirilganligi, uning so‘zlari va harakatlariga ishonish lozimligi ta‘kidlanadi. Davlat boshlig‘i tomonidan ishonch yorlig‘ining qabul qilinishi tayinlangan va yetib kelgan xorijiy mamlakat yoki xalqaro tashkilot elchisi yoxud diplomatik vakilning mazkur davlatda akkreditatsiya qilinganini, ya‘ni o‘z vazifalarini bajarishga rasman kirishganligini bildiradi. Diplomatik vakillar vazifalarining tugashi davlat boshlig‘iga chaqiruv yorlig‘ini taqdim etish bilan rasmiylashtiriladi (O‘z ME, 4-jild, 321-bet).

Indoneziya

Indoneziya Respublikasi – maydoni 1904,6 ming km², aholisi 228,4 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Jakarta shahri. Mamlakat ma‘muriy jihatdan 26 ta viloyatga bo‘lingan. Indoneziyaning davlat tuzumi – unitar respublika. Davlat va hukumat boshlig‘i – besh yil muddatga saylanadigan prezident. Davlat hokimiyatining oliy organi – Xalq maslahat kongressi. Indoneziyada 150 ga yaqin elat va etnik guruhlar yashaydi. Mamlakat aholisining 96 foizi tili, madaniyati va urf-odatiga ko‘ra malayya-polineziya til oilasining indonez guruhiga mansubdir. Bulardan eng yiriklari: yavaliklar, sundanlar, maduralar, malayyalar, jakartaliklar, achelar, bataklar, dayaklar va boshqalar.

Ulardan tashqari Indoneziyada melanezlar, papuaslar, xitoylar, arablar, gollandlar, hindlar va boshqa xalqlar yashaydi. Asosiy din – islom dini. Aholining 80 foizi musulmonlar, 10 foizi xristianlar, qolgan qismi boshqa dinlarga e'tiqod qiluvchilardir. Yirik shaharlari: Jakarta, Surabayya, Bandung, Semarang, Medan. Indoneziya 1950-yildan BMT ning a'zosi. Indoneziya O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 23-mayidan boshlagan (O'z ME, 4-jild, 155-158-betlar).

Ishonchnoma

Men, Sobir Karimqulov, kursdoshim Mahkam Shodievga shaharning 3-aloqa bo'limidan mening nomimga kelgan 100000 (yuz ming) so'm miqdoridagi pul jo'natmasini olish uchun ishonch bildiraman.

2000-yilning 20-mayi (imzo) S. Karimqulov

S. Karimqulov imzosini tasdiqlayman.

Institut kadrlar bo'limining

boshlig'i

(muhr)

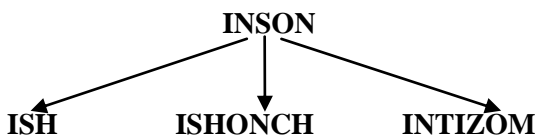
(imzo)

O. Mo'minova

2000-yilning 21-mayi

(M. Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 215-bet).

Asosiy so'zlar

13-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

14-mashq. Krossvordlar tuzish.

15-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Oltinchi dars

O'zbekcha E unlisining talaffuziga e'tibor bering.

Taqqoslang:

O'zbekcha

etik (сапог)

etak (подол)

Ruscha

етик (ахлоқий)

етак (shunday)

To'g'ri talaffuz qiling!

1) emlamoq - производить прививку	2) es - ум
imlamoq - манить	is - запах
3) meng - большая родинка	4) echki - коза
ming - тысяча	ichki - внутренний

Tez aytish

Eshboy eshkakni eshdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

El-chi, e-shik, er-ta-lab, e-na-ga, eg-moq, er-tak.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Eng, ertaga, evara, e'lon, eshik, ertalab, erkin, eshitmoq, ehtimol, eski, el, elat, elik (podsho), elchi, elchixonona, elchilik, elkin (musofir), elbegi (hokim), ega, egallamoq, egar, egat, egizak, egilmoq, egov, egmoq, ezmoq, ekmoq, elak, ellik, emaklamoq, emmoq, enaga, engashmoq, endi, epchil, ergashmoq, erimoq, erinmoq, erinchak, enmoq, erkalamoq, erksevar, ertak, esa, eslamoq, esnamoq, e'tibor, e'tiroz, e'tiqod, ehson, ehtiyoj, ehtiyot, ehtiros, egarlamoq, egovlamoq, elamoq, enkaymoq, eskirmoq, eshmoq, ehtiyotlamoq.

So'z birikmalari tuzing:

1) eshik ning eni;	4) egat da emaklamoq;
2) e'lon ni eshitmoq;	5) elchi orqali eshitmoq;
3) egar dan engashmoq;	6) eski etik.

Toʻrtlik

Elga sarvar boʻlay desang, xizmat qil,
Dasturxonning xolis boʻlsin, himmat qil,
Adab qonunidan chiqma, kamtar boʻl,
Odam ahli sharaflari deb hurmat qil.

(Habibiy)

Dialog

- Eʼlonni eshitdingmi?
- Ha, eshitdim.
- Ertaga qaerda uchrashamiz?
- Elchixonaning oldida.

Toʻrtlik

Eshitib ota-onaning
Soʻzlarini qadrla.
Mol-u mulking koʻpaysa,
Magʻrurlanib quturma.

(Mahmud Koshgʻariy)

Matn

Abdusattor Eshonqulov

Abdusattor Eshonqulov 1916-yilning 10-fevralida Toshkentda ishchi oilasida tugʻilgan. Oʻrta maktabni bitirgan. Keyin 1935-yildan Toshkent toʻqimachilik kombinatida master yordamchisi boʻlib ishlagan. 1937-yilda harbiy xizmatga ketgan. 1939-yilda Volsk harbiy-aviatsiya texnikumini tugatgan. 1943-yilda Balashov uchuvchilar aviamaktabini tamomlagan. 1944-yilning fevralidan Ikkinchi jahon urushida qatnashib, Orsha-Vitebsk, Mogilev, Minsk, Grodno, Belostok yoʻnalishlari boʻyicha hujum operatsiyalarida komandir boʻlib jang qilgan. Yuz marta jangovar parvoz qilib, dushmanning 10 ta tanki, 69 ta avtomashinasi, 2 ta parovozi va boshqa jangovar mashinalarini yoʻq qilgan. 1945-yilning 18-avgustida Ittifoq Qahramoni unvoniga sazovor boʻlgan. Urushdan soʻng harbiy-havo kuchlari qismlarida xizmat qilib, 1960-yilda isteʼfoga chiqqan. U xizmat davrida oʻndan ortiq orden va medallar bilan mukofotlangan. Abdusattor Eshonqulov 1997-yilning 9-dekabrida vafot etgan.

Lugʻat

Ishchi–рабочий, keyin–потом, bitirmoq–закончить, toʻqima-chilik–текстильный, yordamchi–помощник, harbiy xizmat–военная служба, ketmoq–уходить, Ikkinchi jahon urushi–Вторая мировая война, qatnashmoq–участвовать, yoʻnalish–направление, hujum–налёт, jang qilmoq–воевать, jangovar parvoz–боевой полёт, dushman–враг, yoʻq qilmoq–уничтожать, unvon–звание, harbiy–havo kuchlari–военновоздушные силы, qism–часть, isteʼfo–отставка, mukofotlanmoq–награждаться.

Toʻrtlik

Erkin ijod vaqti keldi,
Mustaqillik baxti keldi,
Adolatning taxti keldi,
Saltanati boqiy mano. (*B. Boyqobilov*)

Eʼtiqod

Eʼtiqod – bu oʻz fikr va qarashlariga toʻlaqonli ishonish va oʻzgalarni ham oʻzidek hisoblab, ularning ishonchini hurmat qilish. Eʼtiqod tushunchasi inson hayotining maʼnosini, oʻziga xosligini hamda mohiyatini anglash bilan bogʻliqdir.

Eron Islom Respublikasi

Eron Islom Respublikasi – Gʻarbiy Osiyodagi davlat. Eron shimoldan Rossiya, Turkmaniston, gʻarbdan Turkiya, Iroq, sharqdan Afgʻoniston Islom davlati, Pokiston bilan chegaradosh. Maydoni 1648 km², aholisi 62,5 mln. kishi (XX asrning oxirlari). Poytaxti – Tehron shahri. Maʼmuriy-hududiy jihatdan 14 ta oston (viloyat) va 9 ta bosh gubernatorlikka boʻlingan. Eron 1979-yilning birinchi aprelida Islom Respublikasi deb eʼlon qilingan. Pul birligi real (riyol). Oliy farmoyish organi – Oliy inqilobiy kengash. Eronda oʻttizdan ortiq xalq yashaydi. Aholisining 75 foiziga yaqinini eron tillari guruhida soʻzlashuvchi xalqlar (forslar, gilolar, mozandaronlar, kurdlar, loʻrlar, baxtiyoriylar, balujlar, tolishlar, totlar, hazoralar, jamshidlar, afgʻonlar, tojiklar) tashkil qiladi. Shuningdek, turkiy tilda soʻzlashuvchi xalqlar (ozarbayjonlar, qashqaylar, turkmanlar, qojarlar, baxarlular, eynanlular, xurosoniyalar, pichoqchilar) aholining yigirma foizini tashkil etadi. Bundan tashqari, arablar, armanlar, suryoniyalar, yahudiylar, gruzinlar,

loʻlilar ham yashaydi. Musulmonlarning 90 foizi shia mazhabiga mansub, 10 foizi sunniy mazhabiga mansub kishilardir. Yana otashparastlik, yazidiylikka sigʻinuvchi kishilar ham bor. Yirik shaharlari: Tehron, Isfahon, Mashhad, Tabriz, Sheroz, Obodon, Ahvoz va boshqalar.

Eksport kreditlari

Eksport kreditlari – chet davlatlarga qarz berayotgan mamlakatdan tovar sotib olish uchun banklar, firmalar va davlatlar tomonidan beriladigan kreditlardir. Eksport kreditining quyidagi turlari mavjud: 1) firma krediti – mol yetkazib beruvchi, eksport qiluvchining importchi xaridorga taqdim etadigan krediti, bunda tovar importchiga naqd pulsiz beriladi; 2) qisqa muddatli bank kreditlari (aksept-rambursli kreditlar) dan, asosan xomashyo va baʼzi oziq-ovqat mahsulotlarini xarid qilish uchun foydalaniladi. Kreditlash importchi tomonidan koʻrsatilgan chel el bankiga eksportchi beradigan trattalar vositasida amalga oshiriladi; 3) maqsadli moliyaviy kreditlar – bank yoki davlat tashkilotlarining pul shaklida eksportchi mamlakatga beradigan krediti.

EʼLON!

Shu yil 12-iyul kuni soat 15.00 da OʻzR FA Til va adabiyot institutining majlislar zalida institut kasaba uyushmasi qoʻmitasining hisobot-saylov yigʻilishi boʻladi.

Kun tartibi:

1. Kasaba uyushmasi qoʻmitasining hisoboti.
2. Taftish komissiyasining hisoboti.
3. Kasaba uyushmasi qoʻmitasining yangi tarkibini saylash.

Kasaba uyushmasi qoʻmitasi.

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 249-bet).

Asosiy soʻzlar

16-mashq. Mutaxassislikka oid atamalardan yozish.

17-mashq. Krossvordlar tuzish.

18-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

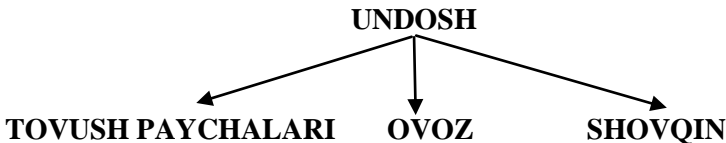
Undoshlar

Hozirgi o‘zbek adabiy tilida 25 ta undosh tovush bor. Bu tovushlar 23 ta harf orqali yoziladi. Undosh tovushlarni talaffuz qilganda, o‘pkadan chiqayotgan havo oqimi turli to‘siqlarga uchraydi va shovqin hosil bo‘ladi.

Undoshlar talaffuzi

vo‘	jo‘	qo‘	ko‘	g‘o‘	go‘	ho‘	xo‘	bo‘	ro‘	fo‘
vu	ju	qu	ku	g‘u	gu	hu	xu	bu	ru	fu
va	ja	qa	ka	g‘a	ga	ha	xa	ba	ra	fa
vo	jo	qo	ko	g‘o	go	ho	xo	bo	ro	fo
vi	ji	qi	ki	g‘i	gi	hi	xi	bi	ri	fi
ve	je	qe	ke	g‘e	ge	he	xe	be	re	fe
lo‘	so‘	zo‘	no‘	to‘	po‘	mo‘	do‘	sho‘	cho‘	yo‘
lu	su	zu	nu	tu	pu	mu	du	shu	chu	yu
la	sa	za	na	ta	pa	ma	da	sha	cha	ya
lo	so	zo	no	to	po	mo	do	sho	cho	yo
li	si	zi	ni	ti	pi	mi	di	shi	chi	yi
le	se	ze	ne	te	pe	me	de	she	che	ye

Asosiy terminlar

Tayanch iboralar

Undosh tovush–согласный звук, yozmoq–писать, o‘rka–лёгкие, havo oqimi–течение воздуха, to‘siq–препятствие, uchramoq–встречать, shovqin–шум, hosil bo‘lmoq–образовываться, izohlamoq–разъяснять, толковать.

Yettinchi dars

O‘zbekcha **V** tovushi lab-lab undosh, sirg‘aluvchi tovush, ruscha **V** undoshi esa lab-tish undosh, portlovchi tovushdir.

Taqqoslang:

O'zbekcha

vazn
vafo
vaqt
viqor
vulqon
vajohat
vakolatnoma

Ruscha

вес
верность
время
важность
вулкан
вид, внешность
верительная грамота

Tez aytish

Vali vizvizakni vizillatdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Va-tan, vo-diy, vo-ha, va-ra-qa, vij-don, vo-si-ta, va-fo.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Vatan, vazir, vakil, va, va'da, vaqtincha, vodiy, voha, va'dalashmoq, voqea, voris, vabo, vaj, vajohat, vaziyat, vazmin, vazn, vayrona, vaysamoq, vakolat, valdiramoq, valiahd, varaq, varaqa, varaqlamoq, vasiyatnoma, vafo, va'z, vaqfnoma, vahima, vahshiy, vijdon, vovullamoq, voiz, vosita, vazminlashmoq, vahshiydashmoq.

So'z birikmalari tuzing:

1) vazir ning va'dasi;	4) vositachiga vaysamoq;
2) vizvizak ni vizillatmoq;	5) vakil bilan va'dalashmoq;
3) vatanda vidolashmoq;	6) vafodor voris.

To'rtlik

Vatanni sev, tuprog'ini o'p,
Har qarichi muqaddas bizga,
Cho'lidagi hatto quruq cho'p –
Jondan yaqin yuragimizga.

(Oybek)

Dialog

- Vakil keldimi?
- Va’dalashganmidingiz?
- Ha, va’dalashgan edik.
- Unday bo’lsa, keladi(lar).

To’rtlik

Senga kim qilarkan odamgarchilik,
Javob ber unga sen qilib yaxshilik,
Vafoga vafodir kishilik haqi,
Vafo qil, odil bo’l, nom ol manguлик.

(Yusuf Xos Hojib)

Matn

Erkin Vohidov

Erkin Vohidov 1936-yilning 28-dekabrda Farg’ona viloyati, Oltiariq tumanida tug’ilgan. Ota-onasi vafotidan so’ng Saxiboyevlar xonadonida tarbiyalangan. Erkin Vohidov o’quvchilik davridan she’riyatga qiziqqan. U G’ayratiy bosh bo’lgan adabiy to’garakka boradi. Erkin Vohidov 7-sinfda o’qigan paytda birinchi she’ri «Mushtum» jurnalida bosilib chiqdi. U maktabni bitirgandan so’ng ToshDUning filologiya fakultetiga o’qishga kirdi. Uning birinchi she’rlar kitobi – «Tong nafasi» talabalik yillarida bosilib chiqdi. Universitetda unga Mirtemir ustozlik qildi. Shoirning «Yoshlik devoni» she’riy kitobi 60-yillar she’riyatining ajoyib namunasidir. Unda shoir hayot kuychisi sifatida namoyon bo’lgan. 70-80-yillarga kelib Erkin Vohidov inson qalbining badiiy tadqiqotchisiga aylandi. Uning «Hozirgi yoshlar», «Inson», «Sirdaryo o’lani», «Arslon o’ynatuvchi» kabi she’rlari, «Ruhlar isyoni» dostoni, «Istambul fojiasi» she’riy dramasi muhim ahamiyatga ega. Shoir hajviy yo’lda «Donish qishloq latifalari» turkum she’rlarini yozdi. Erkin Vohidovning «Oltin devor» komediyasi muxlislar olqishiga sazovor bo’ldi. Shoir I.Gyote, S.Yesenin, R.Hamzatov va boshqa shoirlarning asarlarini o’zbek tiliga tarjima qildi. Ayniqsa, uning «Eron taronalari», «Faust» fojiasi kabi tarjimalari diqqatga sazovordir. 1992-yilda nashr etilgan «Iztirob» kitobidan shoirning maqolalari, ijodiy suhbatlari o’rin olgan.

Lugʻat

Tuman–район, tarbiyalanmoq–воспитываться, vafot–смерть, xonadon–квартира, дом; oʻquvchi–ученик, sheʻriyat–поэзия, qiziqmoq–интересоваться, adabiy–литературный, toʻgarak–кружок, birinchi–первый, bosilib chiqmoq–печататься, kitob–книга, soʻng–потом, oʻqishga kirmoq–поступать, talaba–студент, ustoz–учитель, ajoʻyb–удивительный, namuna–образец, tadqiqotchi–исследователь, hajviy–сатирический, turkum–цикл, yozmoq–писать, muxlis–поклонник, olqish–добрые желания, аплодисменты; sazovor boʻlmoq–быть достойным, tarjima qilmoq–переводить, qoʻshmoq–включать, ijodiy suhbat–творческая беседа, oʻrin olmoq–занимать место.

Sakkizlik

Vatan yodi erur qalbimda
Boʻlsam men safarlarda,
Jamoliga toʻyolmasman
Kezib qishloq, shaharlarda,
Qizil gul bargida bulbul
Kabi sayrab saharlarda,
Yana shoir qilur takror,
Vatandin yaxshi yor boʻlmas.

(E.Vohidov)

Vijdon

Vijdon – bu kishining kundalik faoliyati, qilmishi, xulq-atvori bilan oila, jamoat, jamiyat va vatan oldida maʼnaviy masʼuliyat his etishidir. Bu yuksak axloqiy tushuncha shaxsni ijobiy xatti-harakatlarga undab turadi.

Vetnam

Vetnam Sotsialistik Respublikasi – Janubi-sharqiy Osiyoda, Hindixitoy yarim orolidagi davlat. Maydoni 330 ming 991 km². Aholisi 76,3 mln. kishi (1999-yil). Maʼmuriy-hududiy jihatdan 63 viloyat (tin) va markazga boʻysunuvchi toʻrtta shahar – Xanoy, Xoshimin, Xayfon va Xyuega boʻlingan. Poytaxti – Xanoy shahri. Eng katta daryolari: Mekong va Xongxa. Davlat boshligʻi – prezident. Davlat hokimiyatining oliy organi va qonun chiqaruvchi

hokimiyat – Millat majlisi. Aholisining 80 foizi vetnamlar, bundan tashqari taylar, kxmerlar, meo yoki myaolar, man yoki yaolar, xmonglar, xitoylar va boshqa xalqlardan iborat. Vetnamliklarning 55 foizi buddistlar, 7 foizi katoliklardir. Shuningdek, islom diniga e'tiqod qiladiganlar ham bor. Vetnam 1977-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 17-yanvarida o'rnatgan (O'z ME,7-jild, 511-bet).

Valyuta

Valyuta (italyancha va lotincha «qadrlanmoq, qiymat») – 1) mamlakatning pul birligi va uning turi (oltin, kumush, mis, qog'oz); 2) chet mamlakatlarning xalqaro muomalada qo'llanuvchi pullari, shuningdek, shu mamlakatlarning pul birligida ifodalangan va xalqaro hisob-kitoblarda foydalaniladigan kredit va to'lov hujjatlari (veksellar, cheklar, banknotlar va boshqalar). Valyutaning uch turi bor: erkin almashtiriladigan valyuta, qisman almashtiriladigan valyuta va almashtirilmaydigan valyuta. Valyuta boyliklari – xalqaro valyuta-moliya muomalasi doirasiga jalb qilinadigan moddiy ob'ektlar. Unga chet el valyutasi, chet el valyutasi to'lov hujjatlari (veksellar, cheklar, akkredetivlar), jamg'arma boyliklar (aksiya, obligatsiya), tabiiy va qayta ishlangan shakldagi qimmatbaho toshlar (olmos, marvarid, yoqut va boshqalar), shuningdek, noyob metallar (oltin, kumush, platina, platina guruhiga kiruvchi metallar – palladiy, iridiy, osmiy, rodiy, ruteniy va boshqalar) kiradi. (O'zME, 2-jild, 376-bet).

Vasiyatnoma

Toshkent shahri, bir ming to'qqiz yuz to'qson yettinchi yilning yigirma sakkizinchi noyabr kuni.

Men, Toshkent shahar Qatortol ko'chasidagi 80-uy, 15-xonadonda yashovchi va Toshkent shahridagi Onkologiya va radiologiya ilmiy-tadqiqot instituti klinikasida davolanuvchi Nasim Ikromovich Qodirov, ushbu vasiyatnoma orqali quyidagi topshiriqni beraman:

Toshkent shahridagi 007/1320 raqamli omonat kassasida 3456 hisob raqami bilan saqlanayotgan jamg'armani barcha hisoblangan foizlari bilan birgalikda o'g'lim, Latif Nasimovich Qodirovga vasiyat qilib qoldiraman.

Ushbu vasiyatnoma ikki nusxada tuzildi va imzolandi. Bir nusxasi saqlash uchun vasiyat qiluvchining doimiy yashash joyi

bo'yicha Chilonzor davlat notarial idorasiga jo'natildi, ikkinchi nusxasi vasiyat qiluvchi Nasim Ikromovich Qodirovga berildi.

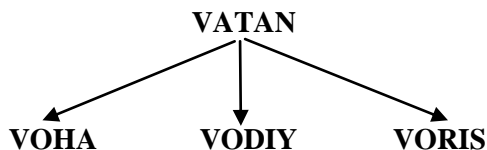
(Imzo)

N.I.Qodirov

Davolash muassasasining tasdiqlovchi yozuvi va muhri.

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 185-bet).

Asosiy so'zlar

19-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

20-mashq. Krossvordlar tuzish.

21-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Sakkizinchi dars

O'zbekcha **J** [dj] tovushi portlovchi undosh, ruscha va fors-tojikcha **j** [j] tovushi sirg'aluvchi undoshdir.

Taqqoslang:

O'zbekcha

jonli

jir

juvon

jiyron

jizza

jar

ruscha

живой

жир

молодая женщина

рыжий

выжарки

жар

fors-tojikcha

ajdar

mujgon (kiprik)

G'ijduvon

mujda (xushxabar)

jola (ko'z yoshi)

janda (eski)

Tez aytish

Jalil jajji jiyronni jilovladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Ja-nob, ja-vob, ja-nub, ja-zi-ra-ma, jan-jal-kash, ji-yan, jar-roh.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Javob, javobgar, javob bermoq, jazo, jala, janob, janub, jagʻ, jigar, jiyan, joʻnamoq, jamgʻarma, joʻrttaga, juda, judo, jabr, jabduqlamoq, jabha, javdiramoq, javohir, jadal, jadval, jajji, jazava, jazillatmoq, jazirama, jaydari, jallod, jamalak, jamiyat, jamlamoq, jang, jangari, janjalkash, janoza, jarayon, jaranglamoq, jarroh, jasur, jahl, jahon, jiddiy, jizza, jiyda, jild, jilmaymoq, jimjitlik, jimirlamoq, jingalak, jinoyat, jipslik, jiringlamoq, jirkanch, jism, jihaz, joylamoq, jonajon, josus, juvonmarg, juvonmard, jumla, jurʻat, juft, joʻxori, joʻyak, jabrlamoq, javramoq, jadallashmoq, jazolanmoq, jamgʻarmoq, janjallashmoq, jarohatlanmoq, jiddiylashmoq, jilmoq, jiplashmoq, jihozlamoq, jonlanmoq, juftlashmoq.

Soʻz birikmalari tuzing:

- 1) janob**ning** javobi;
- 2) josus**ni** jazolamoq;
- 3) jiyanga javob bermoq;
- 4) jang**da** jarohatlanmoq;
- 5) jahl **bilan** javramoq;
- 6) jaydari joʻxori.

Toʻrtlik

Jahonning shodligi yigʻilsa butun,
Doʻstlar diydoridan boʻlolmas ustun.
Har qancha boʻlsa ham olamda achchiq,
Achchiqroqdir dono doʻstdan ayriliq.

(Rudakiy)

Dialog

- Joyimiz qaerda?
- Oʻrta qator, 5-6-oʻrinlar.
- Qanday oʻtamiz?
- Oʻng tomondan pastga yurasiz.
- Rahmat.

Toʻrtlik

Jahonda kitobdan yaxshi yor boʻlmas,
Davr gʻamxonasida gʻamgusor boʻlmas.
Yolgʻizlik kunjida undan har qachon
Yuz rohat yetar, lek bir ozor boʻlmas.

(Jomiy)

Matn

Abdurahmon Jomiy

Abdurahmon Jomiy 1414-yilning 7-noyabrida Nishopur yaqinidagi Jom shahrida ruhoniy oilasida tugʻilgan. U yoshligidan oʻtkir zehni boʻlgan. Sheʼr yozish unga ota merosdir. Ularning oilasi Hirotga koʻchib borgan. U yerda arab tili, ilohiyot, tasavvuf, sheʼr qoidalari, adabiyot tarixi va boshqa fanlardan tahsil olgan. Keyin Samarqandda oʻqigan. Unga Ulugʻbek, Qozizoda Rumiy, Ali Qushchi kabi olimlar dars berishgan. Jomiy Fayzulloh Abdullaysdan shariat va hadis ilmini oʻrganadi. Abdurahmon Jomiy Shayx Saʼiddin Koshgʻariyga qoʻl beradi, uning hurmatini qozonadi, qiziga uylanadi. Alisher Navoiy Jomiyning oʻziga ustoz deb bilgan. Jomiy bir necha marta hajga borib kelgan. Jomiy koʻpgina ilmiy, badiiy, falsafiy va diniy-tasavvufiy asarlar yozgan. Jomiy Navoiyning maslahati bilan oʻz devonlarining har birini alohida nomlaydi:

1. «Fotihat ush-shabob» (Yigitlik ibtidosi)
2. «Vasat ul-iqd» (Oʻrtacha marvarid shodasi)
3. «Xotimat ul-hayot» (Hayotning xotimasi).

Jomiy yetti doston yaratgan:

1. «Silsilat uz-zahab» (Oltin zanjir)
2. «Salomon va Absol»
3. «Tuhfat ul-ahror» (Hur kishilar tuhfasini)
4. «Sabhat ul-abror» (Yaxshi kishilarning tasbehi)
5. «Yusuf va Zulayho»
6. «Layli va Majnun»
7. «Xiradnomai Iskandar» (Iskandarning donishmandlik kitobi).

Jomiy oʻz oʻgʻli Yusufga atab «Bahoriston» asarini yozdi. Bundan tashqari uning tasavvuf va falsafaga oid toʻrtta asari bor. Jomiy 1492-yilning 8-noyabrida vafot etgan.

Lugʻat

Ruhoniy-священник, zehni oʻtkir-сообразительный, ota meros-отцовское наследство, koʻchib bormoq-переселиться, ilohiyot-теология, tasavvuf-суфизм, fan-наука, tahsil olmoq-учиться, dars bermoq-преподавать, oʻrganmoq-изучать, hurmat qozonmoq-быть уважаемым, ilmiy-научный, badiiy-художественный, diniy-религиозный, maslahat-sovet, bundan tashqari-кроме этого.

Sakkizlik

Jahonda men tug‘ilgan
O‘lkadek hech bir diyor bo‘lmas,
Bu yanglig‘ bog‘u gulshan
Ham bu yanglig‘ guluzor bo‘lmas.
Vatan sevmakdin ortiq
Menga olamda shior bo‘lmas.
Vatan ishqida yongan qalb,
Bilingki, asti xor bo‘lmas.

(E. Vohidov)

Juvonmardlik

Juvonmardlik xislati kishini olijanoblik, mardlik sari yetaklaydi. Bunday xususiyatga ega insonlar millatparvar, xalqparvar, vatanparvar bo‘lishadi. Islom dinida ana shu nomdagi tariqat mavjud.

Jazoir

Jazoir Xalq Demokratik Respublikasi – Afrikaning shimoli-g‘arbidagi davlat. Maydoni 2381,7 ming km², aholisi 30,6 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Jazoir shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan 47 viloyat va Katta Jazoir poytaxt okrugiga bo‘linadi. Davlat boshlig‘i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyat – bir palatali Milliy xalq majlisi. Aholisining 83 foizini jazoirlik arablar va barbarlar tashkil qiladi. Ular islom dinining sunniylik mazhabidadir. Yirik shaharlari: Jazoir, Oran, Konstantina. Jazoir 1962-yildan BMT ning a‘zosi. Jazoir davlati O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 30-iyunida o‘rnatgan (O‘z ME, 3-jild, 525-bet).

Jamg‘armalar

Jamg‘armalar – 1) xarajatlardan, chiqimlardan orttirib, tejab to‘plangan pul; 2) kelgusidagi ehtiyojlar uchun daromadning bir qismini ajratib qo‘yish; 3) doimiy badallar va reinvestisiya yo‘li bilan kapital qo‘yilmalarni pul ko‘rinishida jamlash; 4) pul va moddiy vositalarni ma‘lum bir maqsad yo‘lida foydalanish uchun jalb etish (masalan: pensiya jamg‘armasi, investitsiya jamg‘armasi); 5) ma‘lum bir faoliyat turiga, kishilarning muayyan ijtimoiy guruhiga ko‘maklashish maqsadida tuzilgan tashkilot; 6) aksiyalar

nazorat paketini qo‘lga kiritish maqsadida, narxiga ta’sir etmagan holda ularni doimiy ravishda sotib olish (O‘z ME, 3-jild, 549-bet).

22-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

23-mashq. Krossvordlar tuzish.

24-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

To‘qqizinchi dars

O‘zbekcha **Q** tovushining talaffuziga e’tibor bering!

To‘g‘ri talaffuz qiling!

1) qon - кровь	2) qo‘l - рука	3) qul - раб
kon - шахта	ko‘l - озеро	kul - пепел
4) qir - возвышенность	5) qiyiq - пояс	6) qunduz - бобёр
kir-грязь	kiyik - олень	kunduz - день

Tez aytish

Qunduz qumg‘onni quyoshga qo‘ydi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Qa-rin-dosh, qa-bul-xo-na, qa-lam, qo-zon, qa-dah, qo‘sh-ni.

So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Qavat, qatnashmoq, qora, qor, qanot, qaldirg‘och, qiz, qarindosh, qadam, qaramoq, qosh, qabulxona, qalam, qand, qarz, qaror, qonun, qorqoq, qoshiq, quyosh, qo‘ymoq, qo‘shni, qo‘shimcha, qavariq, qabila, qabr, qabul, qavs, qadah, qadrlamoq, qazilma, qazimoq, qayin, qayish, qaymoq, qaynamoq, qayt, qaytarmoq, qayg‘u, qalb, qalin, qaltis, qalqimoq, qamamoq, qamish, qamchilamoq, qandolat, qanoat, qaram, qars, qasam, qasd, qasos, qattiq, qat‘iy, qahramon, qidirmoq, qizimoq, qiziq, qiynamoq, qilich, qimmat, qismoq, qovoq, qozon, qolip, qoplamoq, qotmoq, quvvatlamoq, qurbaqa, qurtlamoq, qo‘shmoq, qavarmoq, qavimoq, qadamoq, qayrilmoq, qayishmoq,

qayg'urmoq, qaltiramoq, qarashmoq, qalbakilashtirmoq, qarimoq, qatorlamoq, qashimoq, qaqramoq, qizarmoq, qiziqmoq, qiyshaymoq, qiyqirmoq, qilmoq, qirmoq, qirqmoq.

So'z birikmalari tuzing:

1) qaldirg'ochning qanoti;	4) qamoqda qiynamoq;
2) qarorni qabul qilmoq;	5) qoshiq bilan qidirmoq;
3) qo'shniga qaramoq;	6) qimmatbaho qoshiq.

To'rtlik

Qilich dami nima, o'tkir tig' nima?
Sen bu ikkisining ma'nosini bil,
Biri xuddi ajal og'zidagi tish,
Biri haqgo'y kishi og'zidagi til.

(*Rudakiy*)

Dialog

- Qaerda tug'ilgansiz?
- Qarshida.
- Qaerda ishlaysiz?
- Qonunchilik palatasida.
- Qanday lavozimda?
- Qonunshunos.

Sakkizlik

Qaro qoshing, qalam qoshing,
Qiyiq qayrilma qoshing, qiz
Qilur qatlimga qasd qayrab –
Qilich qotil qaroshing, qiz.
Qafasda qalb qushin qiynab,
Qanot qoqmoqqa qo'ymaysan.
Qarab qo'ygil qiyo,
Qalximni qizdirsin quyoshing, qiz.

(*E.Vohidov*)

Matn

Abdulla Qodiriy

«Dunyoda beshta, ya'ni fransuz, rus, ingliz, nemis va hind romanchilik maktablari bor edi. Abdulla Qodiriy oltinchi maktab – o'zbek romanchilik maktabini yaratdi...» (E.E.Бертельс).

Abdulla Qodiriy (Julqunboy) 1894-yilning 10-aprelida Toshkent shahrida bog'bon oilasida dunyoga kelgan. Avval mahalliy maktabda, keyin rus-tuzem maktabida o'qigan. Qodiriy dastlab sho'ro idoralarida kotiblik qilgan. 1925–1926-yillarda Moskvadagi adabiyot institutida o'qigan. Keyinchalik «Oziq ishlari», «Mushtum» jurnallarida muharrir bo'lib ishlagan.

Ijodini kichik hikoyalar, feleton va hajviy hikoyalar yozish bilan boshlagan. Uning yirik badiiy asarlari: «O'tkan kunlar», «Mehrobdan chayon» tarixiy romanlari va «Obid ketmon» qissasi. Abdulla Qodiriy yozuvchi, jurnalist va tarjimonidir. Abdulla Qodiriy N.V.Gogolning «Revizor» komediyasini, A.P.Chexovning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan.

Yozuvchi «Amir Umarxonning kanizi» romanini yozib tugatgan, ammo bu roman qatag'on davrida yo'qolgan. U, shuningdek, Nomoz polvon haqida asar yozish uchun material to'plaganligini yozgan. Abdulla Qodiriyning asarlari ingliz, nemis, fransuz, arab, uyg'ur, rus va boshqa tillarga tarjima qilingan.

Abdulla Qodiriy 1938-yilning 4-oktyabrda «millatchi», «xalq dushmani» tamg'alari bilan otilgan.

Lug'at

Dunyo–мир, yaratmoq–создавать, bog'bon–садовник, dunyoga kelmoq–рождаться, kotib–писарь, keyinchalik–позже, ijod–творчество, hikoqa–рассказ, qissa–повесть, qatag'on–репрессия, davr–время, yo'qolmoq–пропасть, to'plamoq–собирать, millatchi–националист, xalq dushmani–враг народа.

To'rtlik

Qutlug' davralarda jam bo'lgan mahal –
Do'stlarga baxt tilash azaliy odat.
Keladigan bu yil tinch bo'lsin avval,
Baxsh etsin har kimga oliy saodat.

(A. Oripov)

Qobiliyat

Qobiliyat kishining biror faoliyat yuzasidan layoqatini va imkoniyatini ifodalovchi ruhiy xususiyatdir. Qobiliyat tugʻma boʻladi. Unda shaxs biror soha boʻyicha boshqalarga nisbatan kuchli malakaga ega ekanligini namoyish etadi.

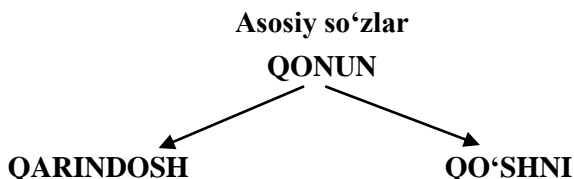
Qashqadaryo

Qashqadaryo viloyati – Oʻzbekistonning janubida joylashgan. Maydoni 28,4 ming km², aholisi 1917,9 ming kishi (1995 yil). Poytaxti – Qarshi shahri. Tarkibida 14 tuman bor (Qamashi, Gʻuzor, Dehqonobod, Qarshi, Koson, Kitob, Nishon, Kasbi, Usmon Yusupov, Chiroqchi, Shahrisabz, Yakkabogʻ, Muborak, Bahoriston). Shimoldan Samarqand, shimoli-gʻarbdan Buxoro, janubi-sharqdan Surxondaryo, janubi-gʻarbdan Turkmaniston, shimoli-sharqdan Tojikiston bilan chegaradosh. Bu viloyat Qashqadaryo havzasi va Pomir-Oloy togʻlarining gʻarbiy chekkasida joylashgan. Asosiy hududi tekislikdan iborat. Choʻl, dasht va togʻli zonalarga boʻlinadi. Qashqadaryo viloyatida neft, gaz, toshkoʻmir, kaliy tuzi, marmar, boksit, asbest, ohak, gips, sifatli gil, grafit, simob va boshqa tabiiy qazilma boyliklar bor. Aholisining 87,7 foizi oʻzbeklar, shuningdek, tojiklar, ruslar, tatarlar, turkmanlar, beloruslar, turklar, arablar va loʻlilar yashaydi. Shaharlari: Qarshi, Gʻuzor, Kitob, Qamashi, Koson, Muborak, Talimarjon, Shahrisabz, Yakkabogʻ, Chiroqchi, Beshkent. Qashqadaryo vohasidan topilgan arxeologik yodgorliklar soʻnggi bronza davriga (mil. av. 9-8-asrlar) oid (Boʻrjarsoy) dir. Hazrati Bashir qishlogʻidagi gʻorda paleolit davrida odam yashaganligi isbotlangan (Oʻz RE, 650-653-betlar).

Qiymat

Qiymat – tovar ishlab chiqaruvchilarning tovarda gavdalangan va unda moddiylashgan ijtimoiy mehnati. Qiymat buyumlarning ijtimoiy xususiyati boʻlib, tovar ishlab chiqarish mavjud boʻlgan maʼlum tarixiy sharoitlardagina buyumlar shu xususiyatni kasb etadi. Qiymat ishlab chiqarish jarayonida yaratiladi va u ishlab chiqaruvchi tomonidan yaratilgan tovar boshqa tovarga tenglashtirilib ayirboshlanganda namoyon boʻladi. Tovar ishlab chiqaruvchilar ijtimoiy mehnat taqsimoti tizimi orqali oʻzaro bogʻlangan boʻlib, bir-

birlariga ishlaydilar. Shuning uchun ularning mehnati ijtimoiy xarakterga ega. Iste'mol qiymati sifatida bir-biridan farq qiladigan va o'zaro ayirboshlanadigan tovarlar umumiy xususiyatga ega. Ular mehnat mahsulotlari bo'lib, tovarlarni tayyorlash uchun qiymat hosil qiladigan mehnat sarflanadi.

25-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

26-mashq. Krossvordlar tuzish.

27-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

O'ninchi dars

O'zbekcha **K** tovushining talaffuziga e'tibor bering!

To'g'ri talaffuz qiling!

1) kunduz - день	2) kuch - сила	3) kamar - ремень
qunduz - бобёр	quch - обними	qamar - луна
4) o'tkazmoq - проводить	5) kissa - карман	6) karam - капуста
o'tqazmoq - сажать	qissa - повесть	qaram - зависимый

Tez aytish

Kichkintoy kichkina kulchasini ko'rsatdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Ki-tob, kis-sa, kun-duz-gi, ko'k-lam, ki-yim, ka-sal, ka-ram.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Kabob, kavshamoq, kayfiyat, kamalak, kambag'al, kamgap, kamolot, kamtar, karvon, karam, kasal, katta, kezmoq, kelmoq, kema, kengash, ketmoq, kerak, kechirmoq, kiyim, kissa, kitob, kindik, kichik, kavlamoq, kuyov, kuymoq, kulmoq, kumush, kunduzgi, kurashmoq, kutmoq, kuchli, ko'klam, ko'maklashmoq, ko'ngil, ko'p, ko'rmoq, ko'rsatmoq, ko'tarmoq, ko'chmoq, ko'hna, kaltaklamoq, kamaymoq, kamsitmoq, kasallanmoq, kekkaymoq,

keksaymoq, kemirmoq, kengaymoq, kengashmoq, kerilmoq, kerishmoq, kesmoq, kechmoq, kirmoq, koyimoq, kuzatmoq, kuramoq, kuchaymoq, ko‘zlamog, ko‘karmoq, ko‘mmoq, ko‘ndirmoq, ko‘nmoq, ko‘paymoq.

So‘z birikmalari tuzing:

1) kelin ning kiprigi;	4) kengash dan ketmoq;
2) kasal ni ko‘rmoq;	5) kuch bilan kavlamog;
3) kemaga kirmoq;	6) kulrang ko‘zoynak.

To‘rtlik

Ko‘nglim qolsa bulbuldan ham, guldan ham,
Qolar bo‘lsam bir kun axir tildan ham...
Agar bir zot yig‘lasa chin dildan ham –
Onam yig‘lar, **onam** yig‘lar, **onam** u...

(Muhammad Yusuf)

Dialog

- Kechirasiz, mumkinmi?
- Ha, kiring.
- Nega kechikdingiz?
- Kechiring, ishim chiqib qoldi.

Paronimlarni farqlang:

Кафт (ладонь) - kift (плечо), kat (деревянная кровать) - kart (чистое курдючное сало).

To‘rtlik

Kimdir choh ichra ham davronin surgay,
Kimdir cho‘qqida ham o‘tga kelgay duch,
Ko‘zing ochiq esa har neni ko‘rgay,
Bir yon do‘st, bir yonda – nafrat bilan o‘ch.

(A. Oripov)

Matn

Komil Xorazmiy

Muhammadniyoz Komil Xorazmiy 1825-yilda Xivada mudarris oilasida tugʻilgan. Avval maktabda oʻqiydi. Otasi (Abdulla Oxund) vafot etgach, savdo bilan shugʻullanadi. Madrasaga qatnab, arab va fors tillarini oʻrganadi. 25-30 yoshlarida «Komil» taxallusi bilan sheʼrlar yoza boshlaydi. 1856-yildan xon saroyida xattot boʻlib ishlay boshlaydi. Keyinroq xattotlar boshligʻi (mirzaboshi) boʻldi. 1873-yilning oxirlarida devonbegi lavozimiga koʻtariladi. Komil Xorazmiy Moskva, Peterburg shaharlarida ikki marta (1873, 1883) boʻlgan. Komil Xorazmiy bundan tashqari Toshkent, Buxoro, Mozori Sharif va Gʻazna shaharlariga sayohat qiladi.

Komil Xorazmiy musiqashunos sifatida «Tanbur» notasini yoza boshlaydi. Uning oʻgʻli Muhammad Rasul otasining ishini davom ettirib, «Xorazm shashmaqomi» ning hammasini notaga koʻchiradi. Komil Xorazmiy Mumtozning «Mahbub ul-qulub» (Koʻngillarning sevgani) asarini, Ali Safiyning «Latoyif at-tavoyif» (Turli toifalarning latifalari) asarini fors tilidan oʻzbek tiliga tarjima qilgan.

Komil Xorazmiy oʻz sheʼrlarini toʻplab, maxsus devon tuzgan. Uning devoni uch marta (1881, 1895, 1909) nashr etilgan. Komil Xorazmiy umrining oxirlarida koʻz kasaliga uchraydi, koʻzi ojizlanib qoladi. U 1899-yilda Xivada vafot etgan.

Lugʻat

Mudarris—профессор, savdo—торговля, shugʻullanmoq—заниматься, komil—совершенный, taxallus—псевдоним, xattot—каллиграф, lavozim—должность, koʻtarmoq—поднимать, sayohat qilmoq—путешествовать, musiqashunos—музыковед, maxsus—специальный, tuzmoq—составлять, koʻz—глаз, kasal—болезнь.

Sheʼr

Kamtarlik haqida

Garchi shuncha magʻrur tursa ham,
Piyolaga egilar choynak.
Shunday ekan, manmanlik nechun,
Kibru havo nimaga kerak?
Kamtarin boʻl, hatto bir qadam –
Oʻtma gʻurur ostonasidan.

Piyolani inson shuning-chun
O‘par doim peshonasidan.

(E. Vohidov)

Kamtarlik

Kamtarlik insonni bezaydigan fazilatdir. Shaxsning yuqori darajadagi madaniyat sohibi ekanligini ko‘rsatuvchi xususiyat hisoblanadi. Xalqimizda «Kamtarga kamol, manmanga zavol» degan hikmat bor.

Ka‘ba

Ka‘ba (arabcha «kub») – musulmonlarning eng muqaddas ibodat joyi, bosh sajdagohidir. Saudiya Arabistonining Makka shahrida joylashgan. Baytul haram (Muqaddas uy), Baytulloh (Allohning uyi yoki Alloh nazari tushgan joy) deb ham yuritiladi. Uni ziyorat qilish – haj va umraning asosiy amallaridan biridir. Ka‘ba masjidi Haram markazida joylashgan, balandligi 15 metr va poydevori 12x10 metr o‘lchamda toshdan qurilgan bino, me‘moriy yodgorlik. Ka‘ba burchaklari taxminan dunyo tomonlari yo‘nalishida joylashgan. Sharqiy burchagi asvod rukni («qora burchak») yoki oddiy rukn deb ataladi. Unga yerdan taxminan 1,5 metr balandda tokcha qilinib, «qora tosh» joylashtirilgan. U Ka‘badagi asosiy tavof qilinadigan narsa, yer yuzidagi odamlarga Alloh tomonidan yuborilgan bo‘lib, Alloh qudratining belgisi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda u bir-biriga qo‘shilib ketgan qora-qizg‘ish tUSDagi uch siniqdan iborat; meteorit degan taxmin bor. Shimoliy burchagi – Iroq burchagi, g‘arbiy burchagi – Suriya burchagi, janubiy burchagi esa Yaman burchagi deb ataladi. Ka‘baga qora mato (kisva) qoplab qo‘yilgan, matoga oltin va kumush harflarda hoshiya qilib Ka‘baga va hajga taalluqli oyatlar yozilgan (O‘z ME, 4-jild, 525-bet).

Kapital qo‘yilmalar

Kapital qo‘yilmalar – ishlab chiqarish va noishlab chiqarishga tegishli asosiy fondlarni yaratishga, ularni yangilashga va harakatdagi fondlarni ko‘paytirishga, ob‘ektlarni qurishga sarf qilinadigan, ishlab chiqarishga qo‘yilgan mablag‘. Kapital qo‘yilmalar davlat budjetidan ajratilgan mablag‘lar, banklarning kreditlari, korxonalar, firma, kompaniyalarning foydasi va amortizatsiya fondlari, aholi jamg‘armalari hisobidan amalga oshiriladi. Kapital

qo'yilmalar ishlab chiqarish quvvatlarini yaratish, ularni zamonaviylashtirish va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlovchi muhim omil hisoblanadi. Kapital qo'yilma dastlab pul shaklida bo'lib, pulga resurslar sotib olinadi va bu resurslar ishlab chiqarishning moddiy omiliga aylanadi, natijada iqtisodiy o'sish yuz beradi (O'z ME, 4-jild, 445-bet).

Kafolat xati

Hurmatli Hasan Abdullaevich!

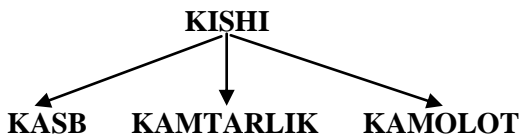
«Algoritm» zavodi Sizga o'zbek tilini o'rgatish bo'yicha mashg'ulotlar olib borishingiz uchun barcha sharoitlarni yaratishga va o'zaro shartnoma asosida haq to'lashga kafolat beradi.

Zavod direktori (imzo) O.N.Vahobov

Bosh hisobchi (imzo) R.S.Karimov

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 294-bet).

Asosiy so'zlar

28-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

29-mashq. Krossvordlar tuzish.

30-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

O'n birinchi dars

O'zbekcha G' tovushining talaffuziga e'tibor bering!

To'g'ri talaffuz qiling!

- 1) g'ov - заграждение   2) g'o'r - зелёный   3) o'g'it - удобрение
gov - большой, громадный   go'r - могила   o'git - совет

Taqqoslang:

O'zbekcha

bog' (сад)

tog'da

Ruscha

бог (xudo)

тогда (u vaqtda)

Tez aytish

G'ani g'ildirakni g'izillatib g'ildiratdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

G'a-la-ba, g'a-zal, g'al-la, g'ij-jak, g'o-lib, g'al-tak.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

G'avvos, g'ayrat, g'aladon, g'altak, g'alvir, g'am, g'arb, g'iybat, g'azablanmoq, g'ilof, g'oz, g'o'za, g'o'la, g'amlamoq, g'uncha, g'aroyib, g'avg'o, g'adir-budir, g'ajimoq, g'azab, g'azal, g'ayir, g'ayriixtiyoriy, g'alaba, g'alayon, g'alamis, g'alva, g'alla, g'aram, g'irchillamoq, g'aflat, g'idi-bidi, g'ijjak, g'ijimlamoq, g'ildirak, g'ingshimoq, g'irrom, g'isht, g'olib, g'oya, g'uvullamoq, g'ujanak, g'ijinmoq, g'ijirlamoq, g'imirlamoq, g'uldiramoq, g'ururlanmoq.

So'z birikmalari tuzing:

- 1) g'o'zaning g'unchasi;   4) g'aladonda g'amlamoq;
2) g'allani g'amlamoq;   5) g'azab bilan g'ijimlamoq;
3) g'alabadan g'ururlanmoq;   6) g'aroyib g'aladon.

To'rtlik

Vodarig'o, nechuk qilg'um g'ariblig'da,
G'ariblig'da g'urbat ichra qoldim mano.
Xuroson-u Shom-u Iroq niyat qilub,
G'ariblig'ni ko'p qadrini bildim mano.

(Yassaviy)

Dialog

- G‘avvoslar qani?
- G‘ani akanikiga ketishdi.
- G‘olib aniqlandimi?
- G‘ulomjon g‘olib bo‘ldi.

To‘rtlik

G‘alaba – yorug‘lik, g‘alaba – umid,
G‘alaba – bahorning yangi hayoti,
G‘alaba – yurakning o‘z imkonidan –
Ruh qadar yuksalib o‘tgan shay oti.

(Omon Matjon)

Matn

G‘afur G‘ulom

Taniqli o‘zbek shoiri, akademik G‘afur G‘ulom 1903-yilning 10-mayida Toshkent shahrida mehnatkash oilasida tug‘ilgan. U to‘qqiz yoshida otasidan yetim qolgan. G‘afur G‘ulom avval mahalliy maktabda, so‘ngra zamonaviy maktabda o‘qigan. Undan so‘ng muallimlar tayyorlov kursini bitirib, o‘qituvchilik qilgan. Keyinchalik bolalar uyida mudir, tarbiyachi bo‘lib ishlagan. G‘afur G‘ulom bir qancha ro‘znomalarning tahririyatlarida ham xizmat qilgan. Uning birinchi she‘riy to‘plami – «Dinamo» 1931-yilda nashr etilgan. G‘afur G‘ulom she‘rlar bilan bir qatorda she‘riy dostonlar ham yozgan. 30-yillarda G‘afur G‘ulom hikoya, ocherk, feletonlar va «Netay», «Yodgor», «Tirilgan murda» kabi qissalarini nashr ettirdi. G‘afur G‘ulomning yigirmaga yaqin she‘riy to‘plamlari chop etilgan. Shoir 1943-yilda O‘zbekiston FA ning haqiqiy a‘ziligiga saylangan. Adib 1966-yilda vafot etgan.

Lug‘at

Taniqli–известный, mehnatkash–трудящийся, yetim–сирота, avval–сначала, so‘ngra–потом, zamonaviy–современный, maktab–школа, undan so‘ng–после этого, muallim–учитель, tayyorlov–подготовительный, bitirmoq–закончить, mudir–заведующий, tarbiyachi–воспитатель, ishlaroq–работать, ro‘zнома–газета, tahririyat–редакция, nashr etmoq–публиковать, doston–поэма, qissa–повесть, haqiqiy–действительный, a‘zo–член, saylanmoq–быть избранным, adib–писатель.

G'oya

G'oya – biror ish-harakatni amalga oshirish haqidagi fikr, niyat, shuningdek, dunyoqarashning asosiy prinsipi. G'oya doimo ezgulikka xizmat qilishi kerak. Shunda uning amalga oshishi oson kechadi, insonlar ana shu g'oya yo'lida birlashadilar.

G'arbiy Osiyo

G'arbiy Osiyo (Old Osiyo) – Kichik Osiyo, Armaniston, Eron tog'liklari, Mesopotamiya, Arabiston yarim oroli va Levantni o'z ichiga olgan tabiiy o'lkalar guruhi. G'arbiy Osiyoda Kavkaz va Kopetdog', Turkiyaning Osiyo qismi, Iroq, Eron, Afg'oniston, Kipr, Livan, Suriya, Iordaniya, Isroil, Kuvayt, Misr Arab Respublikasining Osiyo qismi, Saudiya Arabistoni, Yaman Respublikasi, Qatar, Ummon, Birlashgan Arab Amirliklari, Bahrayn joylashgan. G'arbiy Osiyoning shimoliy hududlari (Old Osiyo tog'liklari) O'rta dengiz geosinklinal mintaqasining qismlaridan biri, baland chekka tizmalar – tog'lik va o'rta-yassi tog'lik qismlardan iborat. Arabiston yarim oroli va Levant Gondvananing qadimgi platforma tuzilmalarida joylashgan. Mesopotamiya tekisliklari tog' oldi botig'i o'rnida shakllangan. G'arbiy Osiyoda arid landshaftlar, cho'l, chala cho'l va quruq dashtlar, berk havzali joylar bor. Asosiy qazilma boyligi neftdir.

G'ozg'on marmari

G'ozg'on marmari kalsit (85-90%), dolomit (10-15%) va kvars (2-3%) donachalaridan tarkib topgan. Muskovit, leykoksen, pirit donachalari ham uchraydi. Rangi nafis, xilma xil: to'q kulrang, tutunrang, qizg'ish, och qizg'ish, ko'kimtir, ba'zan oq. Ranglari bir tekisda bo'lmay, ko'pincha, taram-taram holda, biridan ikkinchisiga asta-sekin o'tadi. Rasmlari turli-tuman, kalsiy donachalari juda mayda, qattiq, chidamli, yigirma yil xizmat qiladi. Muzlashga bardoshli, chinnisimon; nafis qizg'ish rang, cho'l va dengiz manzaralarini eslatadigan tabiiy turlari ayniqsa chiroyli. G'ozg'on marmari qadimdan ma'lum bo'lib, Samarqand va Buxorodagi masjid binolarini qurish hamda bezashda ishlatilgan. G'ozg'onning rangdor marmari Fransiyada o'tkazilgan butundunyo ko'rgazmasida birinchi o'rinni olgan. Bu marmar dunyoning ko'pgina mamlakatlariga eksport qilinmoqda.

31-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

32-mashq. Krossvordlar tuzish.

33-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

Oʻn ikkinchi dars

Oʻzbekcha **G** tovushining talaffuziga eʼtibor bering!

Toʻgʻri talaffuz qiling!

- 1) goʻl - наивный   2) gul - цветок   3) goʻng - навоз   4) goʻr - могила
 gʻoʻl - ярмо   gʻul - оковы   gʻoʻng - жужжание   gʻoʻr - зеленый

Tez aytish

Guldondagi garmdori gulladi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Ga-pir-moq, gi-lam, gi-los, gul-das-ta, gaz-la-ma, goʻ-zal.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Gavhar, gavnali, gado, gazmol, gap, gapirmoq, gilam, gilos, guvoh, gugurt, guldasta, gullamoq, gulqogʻoz, goʻzal, gavda, gajak, gazak, gazlama, gangimoq, gandiraklamoq, ganj, ganch, gard, garov, giyoh, gijgijlamoq, gina, girdikapalak, guvoynoma, guzar, gultojixoʻroz, gumon, gunoh, gursillamoq, gurung, goʻsht, gavnalanmoq, gazaklamoq, gazlashtirmoq, ganchlamoq, garovlashmoq, gerdaymoq, guvillamoq, gumburlamoq, gurullamoq, gurunglashmoq, goʻzallashmoq.

Soʻz birikmalari tuzing:

1) gilos ning guli;	4) gumond an gangimoq;
2) guzar ni gazlashtirmoq;	5) guvoh bilan gaplashmoq;
3) guvoh ga gapirmoq;	6) gavnali guvoh.

To‘rtlik

Gul bo‘lib, gulgun yonib
Gulshan aro Gulchehralar.
Gul uzib o‘ynar, qo‘yib
Gulga bino Gulchehralar.

(E. Vohidov)

Dialog

- Qanaqa gullar bor?
- Chinnigul, atirgul, lola...
- Chiroyli guldasta qilib bering.
- Xo‘p, hozir.

To‘rtlik

Gul so‘lsa, xazonning bayrami bo‘lur,
Dil to‘lsa, kiprikning shabnami bo‘lur,
Qurigan yog‘ochning kuldagi vazni
Tugagan umrning motami bo‘lur.

(Mahmud Toirov)

Matn

Gadoiy

Mavlono Gadoiyning asl ismi noma‘lum, bizga taxallusi ma‘lum. XV asrda yashagan shoir. Aruzning barcha janrlarida ijod qilgan. Turkiy tilda g‘azal, qit‘a, tuyuq, mustazod va qasidalar yozgan, forsiy tildagi she‘rlari ham bor. Shoirning she‘rlarida hayotiylik va ilohiylik g‘oyalari ustun. Davrdan shikoyat mazmuni ham mavjud. Shoirning bizgacha «Devoni Gado» she‘riy to‘plami yetib kelgan. Devonda 230 ta g‘azal, 5 ta qit‘a, 1 ta mustazod, 1 ta qasida va tuyuq bor. Shoirning temuriylardan Xalil Sultonga bag‘ishlangan qasidasi bor. Gadoiyning she‘rlari AQSH va Turkiyada bosilgan. Uning devoni O‘zbekiston FA Sharqshunoslik institutida saqlanmoqda.

Baytlar

Xudoy uchun meni, ey yor, unutm,
Habibim ko‘ray, deb ag‘yor unutm!

Unutsun barcha olam, gar unutsa,
Sen, ey huri pariruxsor, unutm!

Lugʻat

Noma'lum–неизвестный, yashamoq–жить, barcha–все, ijod qilmoq–творить, yozmoq–писать, she'g–стих, hissa qo'shmoq–вносить вклад, hayotiylik–жизненность, ilohiylik–божественность, g'oya–идея, ustun–превосходный, davr–эпоха, время; shikoyat–жалоба, mavjud–имеется, ashula–песня, she'riy devon–сборник стихотворений, yetib kelmoq–дойти, qasida–ода, saqlanmoq–храниться.

Goʻzallik

Goʻzallik insonga Olloh tomonidan berilgan tashqi koʻrinish va ichki xususiyat. Shu bois goʻzallik ikki xil boʻladi: maʼnaviy goʻzallik va surat goʻzalligi. Maʼnaviy goʻzallik insonning buyukligini belgilaydi.

Germaniya

Germaniya Federativ Respublikasi – Markaziy Yevropadagi davlat. Maydoni 357 ming km², aholisi 82,16 mln. kishi (1999-yil). Poytaxti – Berlin shahri. Maʼmuriy-hududiy jihatdan 16 yer (viloyat) ga boʻlingan. Davlat boshligʻi – federal prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni ikki palatali parlament amalga oshiradi. Daryolari: Elba, Reyn, Dunay, Mayn, Vezel, Shire, Mozal. Aholisining 90 foizdan koʻprogʻini nemislar tashkil qiladi. Shuningdek, daniyaliklar, gollandlar, turklar ham yashaydi. Germaniya 1973-yildan beri BMTning aʼzosi. Yirik shaharlari: Berlin, Gamburg, Myunxen, Kyoln, Frankfurt-Mayn, Dortmund, Shtutgart, Leypsig va boshqalar. Germaniya Oʻzbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 6-martida oʻrnatgan (Oʻz ME, 3-jild, 656-bet).

Global muammolar

Global muammolar – umumbashariy hayot va taraqqiyot bilan bogʻliq hozirgi zamon muammolari. Ular jumlasiga jahon termoyadro urushining oldini olish, xalqaro terrorchilikka qarshi kurash va barcha xalqlar uchun tinchlikni taʼminlash; rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar oʻrtasida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasidagi tafovutni bartaraf etish, ochlik, qashshoqlik va savodsizlikni tugatish,

rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining tez sur'atlar bilan ko'payayotganligini tartibga solish; atrof muhit halokatli tarzda ifloslanib borayotganligining oldini olish; insoniyatni kerakli resurslar – oziq-ovqat, sanoat xomashyosi, energiya manbalari bilan ta'minlash, fan va texnika taraqqiyotining salbiy oqibatlariga olib kelishiga yo'l qo'ymaslik kabilar kiradi (O'z ME, 3-jild, 39-bet).

O'zbekiston Respublikasi
Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
Toshkent davlat sharqshunoslik instituti

48 - GUVOHNOMA

I. Anvarov
Dotsent lavozimida ishlaydi.
Berilgan vaqti: 2007-yilning 1-yanvari

REKTOR: (imzo) A.M.Mannonov

Muddati: 2008-yilning 31-dekabrigacha

Muddati: _____

Pasport seriyasi: _____ № _____

Kim tomonidan berilgan _____

Qachon _____

Asosiy so'zlar

GURUNG

GUL

GIYOH

GO'ZALLIK

34-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

35-mashq. Krossvordlar tuzish.

36-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

O‘n uchinchi dars

O‘zbekcha **H** tovushining talaffuziga e‘tibor bering.

To‘g‘ri talaffuz qiling!

1) ruh - дух, настроение ruh - ладья	2) shoh - царь shoh - ветка, пор
3) hush - сознание xush - радостный	4) hol - состояние, положение xol - родинка

Tez aytish

Hamalda hamma halim hozirlaydi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Hov-li, ham-sha-har, hay-dov-chi, hi-so-bot, ho-zir, hi-moya.

So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Ha, havas, havo, hayo, hayot, hajviy, hajm, hazil, haydamoq, haykal, hayfsan, halok bo‘lmoq, hamyon, hamshira, hamshahar, harbiy, hafta, haqiqat, hid, himoya, hisoblamoq, hujjat, hur, hukm, hushtak, huquq, haydovchi, hidlamoq, hovli, habash, hadik, hadya, hazm, hayrat, hamdo‘stlik, harakat, hisobot, hozirlamoq, hordiq, hunar, hurmat, hushyor, ho‘ngramoq, hazillashmoq, hayiqmoq, hayratlanmoq, hayqirmoq, halloslamoq, hangomalashmoq, harsillamoq, hasratlashmoq, hatlamoq, hayajonlanmoq, haqoratlamoq, hilpillamoq, hovliqmoq, hovuchlamoq, holsizlanmoq, hurmatlamoq.

So‘z birikmalari tuzing:

1) hujjat ning huquqi;	4) hujjat dan hayratlanmoq;
2) haft ani hisoblamoq;	5) hamshira bilan hasratlashmoq;
3) haydovchiga hazillashmoq;	6) harbiy hiyla.

She‘r

Sensan sevarim, xoh inon, xoh inonma,
Qondir jigarim, xoh inon, xoh inonma.
Hijron kechasi charxi falakka yetar, ey moh,
Ohi saharim, xoh inon, xoh inonma.

(Lutfiy)

Dialog

- Hovlingiz qaerda joylashgan?
- Huvaydo mavzesida.
- Hovlingiz kattami?
- Yo‘q, kichkina.

Matn

Habibiy

Zokirjon Habibiy 1890-yilda Andijon viloyat, Paxtaobod tumani, Qo‘qon qishlog‘ida tug‘ilgan. Avval mahalliy maktabda, so‘ng madrasada o‘qigan. Adabiyotga qiziqqanligi uchun Navoiy, Fuzuliy, Furqat, Muqimiy kabi shoirlarning she‘rlarini sevib o‘qiydi va aruz vaznini chuqur o‘rganadi. O‘zi ham she‘rlar yoza boshlaydi. Habibiy o‘z she‘rlarini Maxjuriy, Sayfiy, Ulfatiy, Anisiylarga ko‘rsatib, ular bilan maslahatlashgan.

Alisher Navoiyning yubileyi munosabati bilan Habibiy shoir asarlarini nashrga tayyorlovchi guruh safida xizmat qildi. O‘sha paytda ham Habibiy aruz bo‘yicha o‘z malakasini oshirdi. U aruz vaznlarida she‘rlar yozib, devon tuzdi. Uning she‘riy devoni 1980-yilda uchinchi marta nashr etilgan. Shoirning ko‘p she‘rlari ashula qilib kuylanmoqda. Shoir 1982-yilda vafot etdi.

To‘rtlik

Kelur sel, ko‘kda goho bo‘lsa chaqmoq,
Zarar qilgay danakni tishda chaqmoq.
Yomondir ikki o‘rtoq o‘rtasida –
Urishtirmoq uchun bir-biriga chaqmoq.

Lug‘at

Adabiyot–литература, qiziqmoq–интересоваться, e‘tibor–
внимание, maslahatlashmoq–советоваться, nashrga tayyorlamoq–
готовить к изданию, tumtoz–классик.

Hamdard

Hamdard – o‘zganing dardini, g‘am-g‘ussasini birga kechiruvchi dardkash inson. Kishining jismoniy dardini yengillashtirishga ko‘maklashuvchi, insonning maqsadini tushunadigan fikrdosh shaxs.

Hindiston

Hindiston Respublikasi (hindcha Bharat) – Janubiy Osiyoda, Hind okeani havzasida joylashgan davlat. Maydoni 3287,1 ming km², aholisi 955 mln. kishi (o‘tgan asrning oxiri). Poytaxti – Dehli shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan shtat va ittifoqlarga (22 shtat, 9 ittifoq) bo‘lingan. Ular o‘z navbatida taluq yoki tahsillarga ajraladi. Davlat boshlig‘i – prezident. Hokimiyatning oliy organi – parlament (Xalq

palatasi – quyi palata, Shtatlar kengashi – yuqori palata). Hindiston ko‘p millatli mamlakat. Unda hindiyalar, marathalar, bengallar, bixorlar, gujarotlar, oriyalar, rajastxonilar, panjobliklar, assomlar, kashmirilar (dari tilida so‘zlashadi), tibetliklar, birmaliklar va boshqa xalqlar yashaydi. Aholining 83 foizi hinduizm, 10 foizi islom, 2,4 foizi xristian, 1,7 foizi buddizm diniga e‘tiqod qiladi. Boshqa dinlarga sig‘inuvchilar ham bor. Pul birligi – rupiya. Yirik shaharlari: Kalkutta, Bombay, Dehli, Madras, Haydarobod, Ahmadobod, Bangalor, Kanpur, Puna. 1965-yilning kuzida Hindiston-Pokiston mojarosi yuzasidan Toshkent Deklaratsiyasi imzolandi. Hindiston-O‘rta Osiyo munosabatlari 2200 yillik tarixga ega. Hindiston O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 3-martida o‘rnatgan.

Huquqiy ong

Huquqiy ong – ijtimoiy ong shakllaridan biri; kishilarning huquqqa, qonunga, odil sudlovga bo‘lgan munosabatlarini ifodalaydigan qarashlari, g‘oyalari majmui. Umuman olganda, huquqiy ong muayyan ijtimoiy va ilmiy nuqtai nazarlarga asoslanadigan huquqiy g‘oya, huquqiy qarashlar tizimi. Kishilarning huquqiy ko‘rinishlarga nisbatan odatlanishi va his-tuyg‘ulari huquqiy ongning ruhiy tomonini tashkil etadi (masalan, adolatni his etish, jinoyat va g‘ayriqonuniy qilmishlarga nafrat bilan qarash). Huquqiy ong ijtimoiy ongning boshqa shakllari, xususan siyosiy ong bilan uzviy bog‘liq. Chunki har bir shaxsning huquqiy ongi uning siyosiy mavqei va siyosiy qarashlari bilan belgilanadi.

«Quruvchi» shirkatining
raisi S.Sobirovga
iqtisodchi M.Murodovdan

HISOBOT

1999-yilning 15-apreli

Shirkat yig‘ilishining shu yil 12-apreldagi qaroriga muvofiq Toshkent shahriga xizmat safariga bordim. Bundan maqsad qurilish jihozlari kombinati bilan shirkatga 1999-yilning 3-choragida 80 mingta yuqori navli qurilishbop g‘isht yetkazib berish haqida shartnoma tuzish edi.

Topshiriq bajarildi. Maxsus navli g'isht shu yilning 12-iyunidan kechikmay shirkatga keltirila boshlanadi.

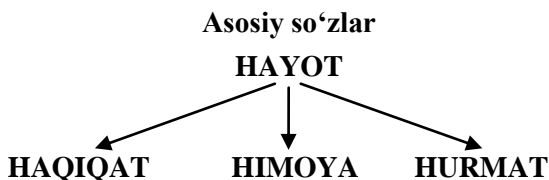
Ilova: 1999-yilning 14-aprelida tuzilgan shartnoma – 2 bet.

Iqtisodchi

(imzo)

M.Murodov

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 257-bet).

37-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

38-mashq. Krossvordlar tuzish.

39-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Oʻn toʻrtinchi dars

Oʻzbekcha **X** tovushining talaffuziga eʼtibor bering.

Toʻgʻri talaffuz qiling!

1) xol - родинка	2) xiyla - немного	3) xil - сорт
hol - состояние	hiyla - хитрость	hil-hil - очень мягкий

Tez aytish

Xaridor xomashyo xarid qildi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Xa-bar, xa-ri-dor, xo-na-don, xa-ra-jat, xa-sis, xo-in.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Xabar, xavotir, xarid qilmoq, xavf, xayol, xazon, xayr, xalq, xamir, xarajat, xanjar, xaridor, xasis, xat, xato, xizmat, xoin, xokandoz, xom, xomashyo, xonadon, xotin, xotira, xotirjam, xulosa, xulq, xursand, xushmuomala, xushomad, xoʻp, xazina, xalta, xiyonat, xijolat, xiralashmoq, xudbin, xuruji, xoʻmraymoq, xoʻrsinmoq, xavotirlanmoq, xavfsiramoq, xayrlashmoq, xarajat qilmoq, xillamoq, xotirlamoq, xurillamoq, xoʻrlamoq.

So‘z birikmalari tuzing:

- 1) xalqning xulosasi;
- 2) xomashyoni xarid qilmoq;
- 3) xizmatchiga xo‘mraymoq;
- 4) xabardan xavsiramoq;
- 5) xotin bilan xayrlashmoq;
- 6) xotirjam xonadon.

To‘rtlik

Xalq dengizdir, xalq to‘lqindir, xalq kuchdir,
Xalq isyondir, xalq olovdur, xalq o‘chdir...
Xalq qo‘zg‘alsa, kuch yo‘qdirkim, to‘xtatsin,
Quvvat yo‘qkim, xalq istagin yo‘q etsin...

(Cho‘lpon)

Dialog

- Xabar berdingmi?
- Ha, xotirjam bo‘ling.
- Xavotir olmasin, aytgin.
- Xo‘p.

Paronimlarni farqlang:

Хам (согнутый)–ham (и), хiyol (немного)–xayal (опоздание),
хirs (медведь)–hirs (жадность), хur (звукоподражание)–hur
(свободный).

Matn

Al-Xorazmiy

Abu Ja‘far Muhammad ibn Muso Al-Xorazmiy – xorazmlik buyuk matematik va munajjim. U 783-yilda Xivada tug‘ilgan. Al-Xorazmiy Bag‘doddagi Sharqning ilk akademiyasi – «Bayt ul-hikmat» («Donishmandlik uyi») da ta‘lim olgan. Al-Xorazmiy jahonda birinchi bo‘lib matematika faniga asos solgan. U hindlar yaratgan noldan to‘qqizgacha bo‘lgan raqamlarni ilm-fanga olib kirgan va nol yordamida katta sonlar yozish mumkinligini kashf qilgan. Bu raqamlar Al-Xorazmiyning kitobi orqali Yevropaga o‘tgan. Kitob arab tilida yozilgani uchun raqamlar ham «arab raqamlari» nomini olgan. **Al-Xorazmiy** so‘zi lotin tilida o‘zgarib, **algoritmg**, **aljabr** so‘zi esa **algebra** aylangan. Al-Xorazmiyning «Zij» yulduzlar jadvali, «Hind raqamlari hisob-kitobi», «Tenglama va qarshilantirish hisobi

muxtasari» («Kitob al-muxtasar fil-jabr val-muqobala»), «Yerning shakli haqida kitob» («Kitobu surat al-Arz») kabi asarlari bor.

Lugʻat

Munajjim–астроном, ilk–начальный, taʼlim olmoq–учиться, получить образование, Donishmandlik uyi–Дом мудрости, asos solmoq–основать, yaratmoq–создавать, raqam–цифра, ilm-fan–наука, olib kirmoq–вносить, kashf qilmoq–изобретать, oʻtmoq–переходить, nom olmoq–называться, aylanmoq–превращаться, yulduzlar jadvali–таблица звёзд.

Xolislik

Xolislik – hammaga bir xil munosabatda boʻlish. Betaraflik, yaʼni biror tomonga yon bosmaslik, samimiylik. Bunday xususiyat kishilik jamiyatini bezaydi.

Xitoy Xalq Respublikasi

Xitoy Xalq Respublikasi – Markaziy va Sharqiy Osiyoda joylashgan davlat. Sharqda Tinch okeanining Sariq, Sharqiy Xitoy va Janubiy Xitoy dengizlari bilan oʻralgan. Maydoni 9,6 mln. km², aholisi 1 mlrd. 292 mln. 750 ming kishi (2003 yil). Poytaxti – Pekin shahri. Maʼmuriy-hududiy jihatdan 23 provinsiya (Xitoy Taypeyi ham kiradi), 5 muxtor rayon va markazga boʻysunuvchi 4 shahar (Pekin, Shanxay, Tyanszin, Chunsin)ga boʻlingan. Davlat hokimiyatining oliy organi – Xalq vakillari umumxitoy majlisi. Bu majlis davlat boshligʻi – XXR raisi va oʻrinbosarlarini saylaydi. Xitoy 1971-yilda BMTning aʼzosi boʻldi. Xitoydagi katta daryolar: Yanszi, Xuanxe, Sungari, Chjuszyan, Mekong, Saluin, Brahmaputra va boshqalar. Xitoy koʻp millatli mamlakat, aholisining 95 foizi xitoylar, bundan tashqari, unda yana 56 xalq istiqomat qiladi. Xitoyning shimoli-gʻarbida turkiy tilda soʻzlashuvchi uygʻurlar, qozoqlar, qirgʻizlar, oʻzbeklar, salorlar va boshqa millatlar yashashadi. Yana Xitoyda moʻgʻul tillari guruhiga mansub moʻgʻullar, dunganlar, tular, tungus-manjurlar ham bor. Shuningdek, tibet-birma xalqlari, tai xalqlari ham mavjud. Xitoy aholisi buddizm, daosizm, konfusiy, lamaizm, islom dinlariga eʼtiqod qiladi. Yirik shaharlari: Shanxay, Pekin, Tyanszin, Lyuyda, Uxan, Chunsin va boshqalar. Xitoy Oʻzbekiston Respublikasi bilan diplomatik

munosabatlarini 1992-yilning 2-yanvarida o‘rnatgan (O‘z ME, 9-jild, 427-bet).

Xalqaro valyuta fondi

Xalqaro valyuta fondi (XVF) – BMTning ixtisoslashgan muassasasi, a’zo mamlakatlarning valyuta hamkorligini amalga oshiradigan xalqaro tashkilot. 1944-yilda Bretton-Vuds (AQSH)da o‘tkazilgan xalqaro valyuta-moliya kongressida Jahon banki bilan bir vaqtda ta’sis etilgan. 1947-yilning mart oyidan o‘z faoliyatini boshlagan. 182 mamlakat a’zo (1999). Shtab-kvartirasi Vashington shahrida. Fondning rasmiy maqsadlari: maslahat berish va valyuta muammolari bo‘yicha hamkorlik qilish orqali xalqaro valyuta hamkorligiga yordam ko‘rsatish; xalqaro savdoning kengayishi va muvozanatli o‘sishi uchun qulay sharoitlarni yaratish; valyuta kurslarining barqarorligiga yordam berish, raqobat tufayli yuz beradigan valyuta devalvatsiyalarining oldini olish, ko‘p tomonlama to‘lovlar tizimini yaratishda va jahon savdosining rivojiga to‘siq qo‘yadigan valyuta almashtirish bilan bog‘liq chegaralarni bartaraf etishda yordam ko‘rsatish; a’zo mamlakatlarga o‘z to‘lov balanslarini tiklash, shuningdek, ularning xalqaro to‘lov balanslari taqchilligi davomiyligi va miqdorini qisqartirish uchun muddatli moliyaviy mablag‘lar berish (O‘zME, 9-jild, 375-bet).

Iltimos xati

Informatika kafedrasining
mudiri K.Rahimovga

Birlashmamiz muhandis-mexanigi O.Salimovni hisoblash texnikasi bo‘yicha malaka oshirish maqsadida ikki oy muddatga (1998. 15. 01 dan 1998. 15. 03 gacha) tajriba o‘tash uchun qabul qilishingizni so‘raymiz.

Toshkent elektr-ro‘zg‘or
buyumlari ishlab chiqarish
birlashmasining bosh
direktori o‘rinbosari

(imzo)

U. Shokirov

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 293-bet).

40-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

41-mashq. Krossvordlar tuzish.

42-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

Oʻn beshinchi dars

Oʻzbekcha **B** undoshining talaffuziga eʼtibor bering!

Ogʻzaki nutqda

kitop
maktab
javob
tartip
olip
minglab

Imlo qoidasiga koʻra

kitob
maktab
javob
tartib
olib
minglab

Tez aytish

Bobo baliq bozoriga bordi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Bor-moq, ba-hor, ba-ho, bo-zor, bo-bo, bu-vi, bo-la, bu-gun.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Badiiy, bajarmoq, bayram, baland, band, barg, barmoq, ba-qirmoq, baho, baholamoq, begona, bermoq, badan, bayonot, baliq, balki, balli, baxt, bahor, bahs, bezovta, bekat, bilmoq, billur, bitirmoq, bobo, bozor, boy, bola, bor, bosim, bosmoq, botir, bosh, bogʻlamoq, buvi, bugun, buzmoq, buyrak, burmoq, bugʻ, boʻyin, boʻsh, bastalamoq, baqraymoq, bagʻishlamoq, bahslashmoq, bezamoq, bezdirmoq, bezmoq, bezovtalanmoq, bekinmoq, belamoq, belgilamoq, betlamoq, bidirlamoq, bilinmoq, birikmoq, birlashmoq, birodarlashmoq, bitishmoq, bitmoq, botmoq, boyitmoq, bolalamoq, boltalamoq, boplamoq, bormoq.

Soʻz birikmalari tuzing:

1) boboning barmogʻi;	4) bekatda bahslashmoq;
2) bayonotni bajarmoq;	5) bahs bilan baholamoq;
3) bozorga bormoq;	6) bahorgi bayram.

Toʻrtlik

Boyliging unutsang, mayliga, unut,
Mansabing unutsang, mayliga, unut,
Agarda unutsang ona tilingni,
Zaharga aylansin onang bergan sut.

(Gazetadan)

Dialog

- Buxoroga bilet bormi?
- Bugungami?
- Ha, bugunga.
- Bor.

Paronimlarni farqlang:

Barmoq (палец)–bormoq (идти), biyuton (отточенный)–biron (какой-то), birov (кто-то)–birov (закрутка), bob (глава)–bor (подходящий), borliq (вселенная, существование)–borlik (богатство), burj (гороскоп, зодиак)–burch (долг).

Toʻrtlik

Bobolardan soʻzladim, ammo
Bir zot borkim, baridan suyuk:
Buyuklarga baxsh etgan daho,
Ona xalqim, oʻzingsan buyuk.

(A. Oripov)

Matn

Bobur

Zahiriddin Muhammad ibn Umarshayx Mirzo Bobur 1483-yilning 14-fevralida Andijon shahrida tugʻilgan. Uning otasi Fargʻona viloyatining hokimi, onasi esa Toshkent hokimining qizi boʻlgan. Bobur yoshligidan maxsus tarbiyachilarning tarbiyasini olgan. U harbiy taʼlim, fiqh ilmi, arab va fors tillarini yaxshi

o'rgangan. She'riyatga qiziqqani uchun mumtoz mutafakkirlarning asarlarini ko'p o'qigan. Unga yoshligidan Bobur (Sher) laqabini berishgan. Mashhur sufiy shayx, otasining piri Xo'ja Ahrorga ixlos qo'ygan. Bobur otasi vafotidan so'ng 12 yoshida taxtga o'tiradi. Ikki-uch yillik qiyinchilikdan so'ng beklar bilan murosaga keladi. U 1497-yilda temuriylar poytaxti Samarqandni egallaydi. Iqtisodiy qiyinchilik tufayli o'z yurtiga qaytadi, 1498-yilning kuzidagina qo'ldan ketgan Andijonga kiradi. 1499-yildan Shayboniixon Movarounnahrda turkiylar hokimiyatini mustahkamlashga kirishadi. Bobur 1500-yilning kuzida yana Samarqandga keldi. 1501-yilning aprelida Samarqandning Saripul qishlog'i yaqinidagi jangda Bobur Shayboniixonidan yengildi. U avval Toshkentga bordi, keyin Andijonni qo'lga kiritishga harakat qildi. Ammo muvaffaqiyatsizlikka uchrab, 1504-yilning iyunida Afg'onistonga o'tib ketdi. U yerda mustaqil davlat tuzdi, bog'lar barpo qildi. Sakkiz yil Movarounnahrni egallash uchun eroniylar bilan ittifoq tuzib, jang qildi. 1512-yilning 24-noyabrida G'ijduvon tumani yonidagi jangda shayboniylardan yengilib, Afg'onistonga qaytib ketdi. 1526-yilning oxirida Hindistonning asosiy qismini egallab, imperiya tuzdi. Bobur 1530-yilning 26-dekabrida vafot etdi.

Bobur 18-19 yoshlarida ruboiy va g'azallar yoza boshladi. Bizgacha yetib kelgan devonida 119 g'azal, 209 ruboiy, 10 dan ortiq tuyuq va qit'alar, 50 dan oshiq muammo, 60 dan ziyod fard, 270 baytdan iborat 8 ta masnaviysi bor. Bobur 1521-yilda «Mubayyin», 1523–1525-yillarda «Muxtasar», 1525–1530-yillarda «Boburnoma» asarlarini yozgan. Bundan tashqari u «Harb ishi», «Musiqqa ilmi» asarlarini ham yozgan, Xo'ja Ahrorning «Volidiya» asarini fors tilidan turkiy tilga tarjima qilgan.

Lug'at

Maxsus—специальный, tarbiyachi—воспитатель, harbiy ta'lim—военное дело, fiqh ilmi—юриспруденция, mutafakkir—мыслитель, laqab—прозвище, псевдоним; pir—наставник, ixlos qo'ymoq—быть приверженным, преданным; taxtga o'tirmoq—занимать престол, qiyinchilik—трудность, murosaga kelmoq—прийти к соглашению, roytaxt—столица, egallamoq—захватывать, iqtisodiy—экономический, qaytmoq—возвращаться, qo'lga kiritmoq—завоевывать, hokimiyat—власть, mustahkamlamoq—укреплять, jang—бой,

yengilmoq–терпеть поражение, harakat qilmoq–действовать, tuzmoq–создавать.

To‘rtlik

Beqaydmenu xarobi siym ermasmen,
Ham mol yig‘ishtirur laim ermasmen.
Kobulda iqomat qildi Bobur, dersiz,
Andoq demangizlarki, muqim ermasmen.

(Bobur)

Botirlik

Botirlik – dovyurak, qo‘rqmas kishilarga xos xususiyat; mardonavor xatti-harakat, jasoratli bo‘lish. Ana shunday xislat egalari xalqparvar hamda vatanparvar bo‘lishadi.

Buyuk Britaniya

Buyuk Britaniya (Buyuk Britaniya va Shimoliy Irlandiya qo‘shma qirolligi) – Shimoli-g‘arbiy Yevropadagi davlat. Mamlakat hududining 90 foizi Buyuk Britaniya orolida bo‘lib, qolgan qismi Irlandiya orolining shimoli-sharqiy qismida hamda ularga yondosh mayda orollarda joylashgan. Bu mamlakat ko‘pincha Angliya deb ham ataladi. Maydoni 244,1 ming km², aholisi 58,5 mln. dan ziyod kishi (1990-yillarning oxiri). Poytaxti – London shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan to‘rt qismdan (Angliya, Uels, Shotlandiya va unga yondosh orollar, Shimoliy Irlandiya) iborat. Davlat tuzumi – konstitusion monarxiya. Davlat boshlig‘i – qirol (qirolicha). Qonun chiqaruvchi hokimiyatni qirol va ikki palatali parlament, ijrochi hokimiyatni bosh vazir boshchiligidagi hukumat amalga oshiradi. Mamlakatning konstitutsiyasi yo‘q, xalq vakilligi to‘g‘risidagi akt eng muhim hujjat hisoblanadi. Asosiy daryolari: Severn, Temza, Trent, Mersi, Klayd. Aholisining 81,5 foizi inglizlar. Uelslar yoki valliyalar (1,9 foiz), shotlandlar (9,1 foiz), irlandlar (2,4 foiz) va boshqa xalqlar ham bor. Aholining aksariyat qismi protestantlar, shuningdek, katoliklar ham bor. Yirik shaharlari: London, Birmingem, Glazgo, Liverpul, Manchester, Sheffild, Lids. Buyuk Britaniya 1945-yildan BMT ning a‘zosi. O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 18-fevralida o‘rnatgan (O‘z ME, 2-jild, 312-bet).

Budjet

Budjet (inglizcha «hamyon», «mablag'») – belgilangan muddat uchun ishlab chiqilgan, me'yorlashtirilgan hamda qonuniy ravishda tasdiqlangan daromadlar va xarajatlar yig'indisi. Budjet davlat darajasida, shuningdek, viloyat, tuman, xo'jalik sub'ektlari, oila yoki shaxs darajasida tuzilishi mumkin. Budjetni tuzish va belgilangan tartibda tasdiqlash, o'z navbatida, uning amal qilishi hamda bajarilishi ustidan nazorat yuritishni talab qiladi. Budjetda xarajatlarning daromadlardan ortib ketishi budjet taqchilligi muammosini keltirib chiqaradi, shu bois ularning muvofiqligi ta'minlab boriladi (O'z ME, 2-jild, 334-bet).

Namangan shoyi ishlab
Chiqarish birlashmasi

0271110

KADRLAR ShAXSIY TARKIBIGA OID

1999. 15. 05. № 105

Namangan sh.

BUYRUQ

Ishga qabul qilish haqida

Nozima Karimovna OLIMOVA 1999.20.05 dan 200000 so'mlik maosh bilan bo'yash sexining katta muhandisi lavozimiga TAYINLANSIN.

Asos: N.K.Olimova arizasi.

Bosh direktor

(imzo)

L.K.To'xtasinov

Imzo:

Kadrlar bo'limi

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 99-bet).

Asosiy so'zlar

BAXT

BAHS

BOYLIK

BOSIQLIK

43-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

44-mashq. Krossvordlar tuzish.

45-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

O‘n oltinchi dars

O‘zbekcha **R** undoshining talaffuziga e‘tibor bering:

Taqqoslang:

O‘zbekcha

randa
rasta
rashk
rahbar
rivoj
ruxsat

ruscha

рубанок
ряд
ревность
руководитель
развитие
разрешение

Tez aytish

Rahbar raqqosani rag‘batlantirdi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Ra-qam, rah-mat, re-ja, rah-bar, rux-sat-no-ma, ro-zi-lik.

So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Rais, rang, ranjimoq, rasm, rasmiylashtirmoq, raqam, raqib, raqs, rag‘batlantirmoq, rahmat, reja, rost, ruxsat, ro‘yxat, ro‘mol, ravshan, raddiya, razil, rayhon, rangli, randa, rasvogarchilik, rasmiyatchilik, rasta, raxna, rashk, rahbar, rahm, rag‘bat, rivojlanmoq, rizq, rioya, rozilik, rozilashmoq, rom, rosa, rostgo‘y, rostlamoq, rohat, rohatlanmoq, ruxsatnoma, ruhlanmoq, ro‘shnolik, ravshanlashmoq, randalamoq.

So‘z birikmalari tuzing:

1) raqqos aning ro‘moli;	4) ruxsat dan ruhlanmoq;
2) rais ni ranjitmoq;	5) rizq bilan rohatlanmoq;
3) rejaga rioya qilish;	6) rostgo‘y rahbar.

To‘rtlik

Registonda Mirzo Ulug‘bek
Madrasasi aqlimni oldi.
Madrasalar aro qutlug‘dek
Xayolingma o‘rnashib qoldi.

(B. Boyqobilov)

Dialog

- Rasmiylashtiramizmi?
- Ro‘yxatda bormisiz?
- Ha, ruxsatnoma berilgan.
- Rais kelsin, boshlaymiz.
- Rahmat.

To‘rtlik

Registonning sahnida qadim –
Zamonlarda terilgan toshlar.
Muqaddasdir azal bu zamin,
Tavof qilsa arziydi yoshlar.

(B. Boyqobilov)

Matn

Sharof Rashidov

Taniqli davlat va jamoat arbobi, yozuvchi Sharof Rashidovich Rashidov 1917-yilning 6-noyabrda Jizzax shahrida tug‘ilgan. O‘rta maktabni bitirgandan so‘ng 1935-yilda Jizzax pedagogika texnikumini tamomlaydi. 1941-yilda SamDU ning filologiya fakultetini tugatgan. Keyin Samarqand viloyat gazetasida mas‘ul kotib, muharrir o‘rinbosari, bosh muharrir bo‘lib ishlagan. 1941-1942-yillarda Ikkinchi jahon urushida qatnashgan. 1944-1947-yillarda Samarqand viloyat partiya komiteti kotibi, 1947-1949-yillarda «Qizil O‘zbekiston» gazetasi muharriri, 1949-1950-yillarda O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi boshqaruvining raisi bo‘lib ishlagan. 1950-1959-yillarda O‘zbekiston Oliy Soveti Prezidiumining raisi, 1959-1983-yillarda O‘zbekiston KP MK ning birinchi kotibi bo‘lib faoliyat ko‘rsatgan. Sharof Rashidov Respublikaga rahbarlik qilgan yillarda Toshkent metrosi, Xalqlar Do‘stligi saroyi va boshqa ko‘plab bino hamda inshootlar qurildi.

Sharof Rashidov yozuvchi sifatida «Chegarachi» (1937) dostonini, «Qahrim» (1945) she‘riy to‘plamini, «G‘oliblar» (1953) qissasini, «Kashmir qo‘shig‘i» (1956) lirik qissasini, «Bo‘rondan kuchli» (1958), «Qudratli to‘lqin» (1964), «G‘oliblar» (1972) romanlarini yozgan. Sharof Rashidov 1983-yilning 31-oktyabrda vafot etdi. Unga vafotidan so‘ng (1994) Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Davlat mukofoti berildi.

Lugʻat

Mashhur–известный, davlat–государство, jamoat–общество, arbob–деятель, yozuvchi–писатель, tugatmoq–оканчивать, masʻul kotib–ответственный секретарь, oʻrinbosar–заместитель, jahon–мир, urush–война, qatnashmoq–участвовать, boshqaruv–управление, rais–председатель, faoliyat koʻrsatmoq–работать, unvon–звание, rahbarlik–руководство, inshoot–здание, сооружение; qurmoq–построить, qissa–повесть.

Qoʻshiq

Olamda gullar yashar
Bogʻlarga jamol boʻlib,
Gulzorlarga yarashar
Ular husn, xol boʻlib.

Lola – gullar shohidir,
Kiygani ham shohidir,
Chamandagi atirgul
Lolaning hamrohidir.

Gullar koʻp, chechaklar koʻp,
Qoʻshiqalar, ertaklar koʻp,
Boisi shu, har gulning
Qalbida tilaklar koʻp.

Kelinglar, goʻzal gullar,
Keling, oshiq bulbullar,
Shu sevgini kuylaylik,
Orom olsin koʻngillar.

(Sh.Rashidov)

Ragʻbat

Ragʻbat – biror ishga boʻlgan xohish, istak, moyillik. Har bir ish va harakatga nisbatan ragʻbat kuchli boʻlsa, shu ishni amalga oshirish oson boʻladi.

Rossiya Federatsiyasi

Rossiya Federatsiyasi – Yevropaning sharqida, Osiyoning shimolida joylashgan davlat. Maydoni jihatdan dunyodagi eng katta

mamlakat. Quruqlikdagi chegarasi 22125,3 km, dengiz chegarasi 38807,5 km. Ma'muriy-hududiy jihatdan 21 respublika, 6 o'lka, 49 viloyat, 2 federal shahar, 1 muxtor viloyat, 10 muxtor okrugga bo'lingan. Maydoni 17,1 mln. km², aholisi 147,1 mln. kishi (2002-yil). Rossiya – boshqarishning respublika shakliga ega bo'lgan demokratik federativ respublika. Davlat boshlig'i – prezident. Qonun chiqaruvchi organi – ikki palatadan iborat Federal Majlis. Ijrochi hokimiyatni rais boshchiligidagi hukumat amalga oshiradi. Hukumat raisini Davlat dumasi bilan kelishgan holda prezident tayinlaydi. Rossiyada 100 dan ortiq millat va elat yashaydi. Aholining 81,5 foizini ruslar tashkil qiladi. Undan tashqari ukrainlar, beloruslar, litvalar, latishlar, nemislar, yahudiylar, greklar, armanlar, ozarbayjonlar, o'zbeklar (1994-yilda 58000), gruzinlar, qozoqlar va boshqa millatlar yashaydi. Yirik shaharlari: Moskva, Sankt-Peterburg, Nijniy Novgorod, Novosibirsk, Samara, Yekaterinburg. Rossiya 1945-yildan buyon BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 20-martida o'rnatgan (O'z ME, 7-jild, 359-bet).

Raqobat

Raqobat – mustaqil tovar ishlab chiqaruvchi (korxonalar) o'rtasida tovarlarni qulay sharoitda ishlab chiqarish va yaxshi foyda keltiradigan narxda sotish, umuman iqtisodiyotda o'z mavqeini mustahkamlash uchun kurash. Raqobat ko'p qirrali iqtisodiy hodisa bo'lib, bozor sub'ektlari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ifodalaydi. Resurslarni yetkazib beruvchilar orasidagi raqobat o'zlarining iqtisodiy resurslarini (kapital, yer, ishchi kuchi) yuqori narxlarda sotish uchun amalga oshiriladi. Ishlab chiqaruvchilar va resurslarni yetkazib beruvchilar o'rtasidagi raqobat bozor munosabatlari rivojlangan, iqtisodiyot to'liq erkinlashgan sharoitda yaqqol namoyon bo'ladi. Raqobat iste'molchilar o'rtasida ham yuz berib, tovarlarni qulay va arzon baholarda sotib olishga qaratiladi, ya'ni xaridor har bir sarflangan pul birligi evaziga ko'proq foyda ko'rishga harakat qiladi, arzon va sifatli tovarni sotib olish uchun kurashadi (O'z ME, 7-jild, 265-bet).

O‘zbekiston Respublikasi
Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi
Toshkent davlat sharqshunoslik instituti

55-RUXSATNOMA

Lafasov O‘roqboy Fozilovich
«O‘zbek tili» kafedrasida
dotsent lavozimida ishlaydi.

REKTOR _____ A.M.Mannonov

Muddati _____

46-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

47-mashq. Krossvordlar tuzish.

48-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

O‘n yettinchi dars

O‘zbek tilidagi **F** tovushi, asosan, olinma so‘z (o‘zlashma so‘z)larda uchraydi.

Og‘zaki talaffuzda

palak	→
paxr	→
pikr	→
poyda	→
pol	→
pursat	→

Adabiy talaffuzda

falak
faxr
fikr
foyda
fol
fursat

Tez aytish

Fazogir falokatni fahmladi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Fa-ol, fal-sa-fa, fa-rish-ta, foy-da, fa-zo-gir, far-rosh.

So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Fazo, fazogir, faylasuf, falokat, falon, falsafa, fan, faol, faraz, farzand, farishta, farmon, farqlamoq, fasl, faxriy, faqat, fe‘l, fil, fikr, fojia, foyda, fotiha, fuqaro, farosat, farrosh, fidokor, fitna, fahmlamoq, favqulodda, fazilat, fayz, falaj, falak, faqir, firibgar, firoq, foydalanmoq, folbin, fursat, faxrlanmoq, fikrlamoq.

So‘z birikmalari tuzing:

1) faylasuf ning fikri;	4) fitna dan foydalanmoq;
2) falokat ni fahmlamoq;	5) foyda bilan fahrlanmoq;
3) farzand ga fotiha bermog‘;	6) fidoyi fuqaro.

To‘rtlik

Farg‘ona vasliga oshiqib sahar
Qurama boshida hilol ko‘rindi.
Bobotog‘ bag‘ridan izlasam olqor,
Amu to‘lqinlari zilol ko‘rindi.

(B.Boyqobilov)

Dialog

- Farrosh qani?
- Falsafa xonasida.
- Favqulodda vaziyatni aytdingmi?
- Ha, fahmladi.

Matn

Forobiy

Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uslug‘ Tarxon Forobiy – o‘rta osiyolik mashhur faylasuf, qomusiy bilimlar sohibi bo‘lgan olim. Abu Nasr Forobiy 873-yilda Sirdaryo bo‘yidagi Forob qishlog‘ida harbiy xizmatchi oilasida tug‘ilgan. Boshlang‘ich ma‘lumotni ona shahrida olgan. Keyin Shosh, Buxoro, Samarqand shaharlarida o‘qigan. So‘ngra Bag‘dodda o‘z bilimini oshirgan, u yerda yunon tili va falsafasini sharhlab, dunyoga tanitgani uchun «Sharq Arastusi» nomini olgan. Forobiy 70 dan ziyod tilni bilgan va 160 dan ortiq asar yozgan. Uning «Qonun haqida kitob», «Falak

harakatining doimiyligi haqida», «Ilmlarning kelib chiqishi va tasnifi», «Fizika asoslari haqida kitob» asarlari bor. Uning «Qonun haqida kitob» asari musiqa nazariyasiga bagʻishlangan. Olimning oʻzi ham mohir musiqachi va shoir boʻlgan. Forobiy 950-yilda Damashq shahrida vafot etgan.

Lugʻat

Faylasuf–философ, qomusiy–энциклопедический, bilim–знание, sohib–владелец, obladatelʼ; Sirdaryo boʻyida–на берегу Сырдарьи, harbiy xizmatchi–военнослужащий, boshlangʻich maʼlumot–начальное образование, bilimini oshirmoq–повышать знания, sharhlamoq–комментировать, dunyo–мир, tanitmoq–знакомить, nom olmoq–получать звание, bilmoq–знать, nazariya–теория, bagʻishlamoq–посвящать, mohir–умелый.

Fidoyilik

Fidoyilik – biror gʻoyaga, dunyoqarashga astoydil berilish. Bunday xususiyatga ega insonlar sadoqatli boʻlib, vatanparvarlik, millatparvarlikni yoqtirishadi.

Fransiya

Fransiya Respublikasi – Gʻarbiy Yevropadagi davlat. Maydoni 547,03 ming km², aholisi 60,424 mln. kishi (2004-yil). Poytaxti – Parij shahri. Maʼmuriy-hududiy jihatdan 22 region (viloyat), 96 departamentga boʻlingan. Davlat tuzumi – respublika. Davlat boshligʻi – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyati – ikki palatali parlament (Milliy majlis va Senat). Ijrochi hokimiyatni prezident va Vazirlar Kengashi amalga oshiradi. Fransiyadagi eng baland choʻqqi 4807 metr (Monblan togʻida). Katta daryolari: Luara, Rona, Sena, Garonna. Aholisining 90 foizi fransuzlar, shuningdek, Fransiyada elzas, lotaring, katalon, breton, flamand va basklar yashaydi. Bundan tashqari, jazoirliklar, portugallar, italyanlar, ispanlar, armanlar va boshqa millatlar istiqomat qilishadi. Fransiyada 4 mln. musulmon bor. Dindorlarining 90 foizi katolik, 5 foizi musulmon, 2 foizi protestant, 1 foizi yahudiy. Yirik shaharlari: Parij, Marsel, Lion, Tuluza, Nissa, Nant, Strasburg, Bordo, Monpele, Lill. Fransiya 1945-yildan BMT ning aʼzosi. Oʻzbekiston bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 1-martidan oʻrnatgan (Oʻz ME, 9-jild, 313-bet).

Fond birjasi

Fond birjasi – qimmatli qogʻozlar va boshqa moliyaviy vositalar oldi-sotdi qilinadigan birja. Pul kapitali harakatiga xizmat koʻrsatadigan moliya bozorining dastaklaridan biri. Bozor infratuzilmasining muhim boʻgʻini, qimmatli qogʻozlar (davlat obligatsiyalari, korxonalar aksiya va obligatsiyalari, bank kredit biletleri, tijorat veksellari), valyuta oldi-sotdisi boʻyicha muntazam va tashkiliy faoliyat koʻrsatadi. Fond birjasining asosiy vazifalari: boʻsh turgan pul va qimmatli qogʻozlarni sotishni tashkil etish orqali jamgʻarilgan pul kapitalini safarbar etish hamda toʻplash; xususiy xoʻjalik subʻektlari va davlat investisiyalarini ularning qimmatli qogʻozlari xaridini tashkil etish yoʻli bilan moliyalashtirish; qimmatli qogʻozlarning yuqori darajadagi likvidligini, yaʼni qimmatli qogʻoz egalari uchun yoʻqotishlarsiz tezda pul mablagʻlariga aylanishini taʼminlashdir (Oʻz ME, 9-jild, 280-bet).

«Chilangar» firmasi
2000. 15. 02. 5-sonli
Toshkent sh.

TAʼMIRLASH ISHLARINI OʻTKAZISH TOʻGʻRISIDA

FARMOYISH

3-tsex avariya holatiga tushganligi munosabati bilan
BUYURAMAN:

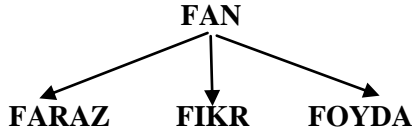
1. 3-tsexda zudlik bilan taʼmirlash ishlari oʻtkazilsin.
Masʼul: Taʼmirlash-texnika boʻlim boshligʻi D.I.Moʻminov.
Bajarish muddati: 2000. 21. 02.
2. Taʼmirlash ishlarini nazorat qilish 3-tsex boshligʻi
S.Turopovga topshirilsin.

Korxonada
direktori (imzo) R.Shodmonov

Rozilik belgisi

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 107-bet).

Asosiy soʻzlar

49-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

50-mashq. Krossvordlar tuzish.

51-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

Oʻn sakkizinchi dars

Oʻzbek **L** tovushining talaffuziga eʼtibor bering.

Taqqoslang:

Oʻzbekcha

laqma
lugʻaviy
loʻnda

ruscha

легковерный
лексический
лаконичный

Tez aytish

Lobar likopchani likillatdi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Lab-bay, lav-la-gi, la-qab, lu-gʻat, la-vo-zim, lo-yi-ha.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Lab, labbay, lavlagi, lavozi, lagan, layoqat, lazzat, laylak, laycha, lalmikor, langar, lanj, latifa, latta, lafz, laʼl, laqab, laʼnatlamoq, lahza, lahm, lekin, likopcha, loviya, loy, loyiha, lola, lochin, lugʻat, lolaqizgʻaldoq, lavha, laganbardor, larza, lashkar, laʼnat, laqma, libos, lipillamoq, likillamoq, lobar, loaqal, loyiq, lof, loqayd, lunj, luqma, loʻnda, loʻttivoz, lazzatlanmoq, loyqalatmoq, laqillamoq, liqillatmoq.

Soʻz birikmalari tuzing:

1) lalmin ing lolasi;	4) latifa dan lazzatlandi;
2) langar ni likillatmoq;	5) lof bilan lol qilmoq;
3) libos ga loqayd boʻlmoq;	6) lazzatli lahza.

To‘rtlik

Lolazorda gulxanlar yoqib.
Bahor keldi, suluv oy keldi.
Chakkasiga qizil gul taqib
Dilbar keldi, go‘zal may keldi.

(S.Zunnunova)

Dialog

- Labbay, eshitaman.
- Laboratoriyami?
- Ha. Kim kerak edi?
- Lolani chaqirib berasizmi?
- Hozir.

Paronimlarni farqlang:

Lahm (мягкость)–lahim (туннель), lor (вдруг, сразу)–lof (преувеличение).

Matn

Lutfiy

Mavlono Lutfiy 1366-yilda Hirotda tug‘ilgan. O‘z zamonasining mashhur shoiri, «malik ul-kalomi» bo‘lgan. Lutfiyning ona vatani Toshkent degan fikrlar ham mavjud. U Hirotda ta‘lim olgan, yoshligidan adabiyotga qiziqqan. Umrining asosiy qismini o‘qish-o‘rganish va she‘r yozishga bag‘ishlagan. Diniy-tasavvufiy ilmlarni ham chuqur egallagan. Turkiy va forsiy tillarda 12000 bayt she‘r yozgan. Bizgacha shoirning turkiy devoni (33 ta qo‘lyozma nusxasi) yetib kelgan. She‘rlarining asosiy qismi g‘azallardan iborat. Shuningdek, ruboiy, tuyuq, qit‘a, fard va boshqa janrlarda ham ijod qilgan. Alisher Navoiy Lutfiyini o‘ziga ustoz deb bilgan. Lutfiyning she‘rlariga zamondoshlari juda ko‘plab nazira va tatabbu‘lar yozishgan. Lutfiy 99 yil umr ko‘rib, 1465-yilda vafot etgan. Lutfiyning ko‘pgina she‘rlari hozir ham ashula sifatida kuylanmoqda (O‘z ME, 5-jild, 325-bet).

Bayt

Ulus ichra turur o‘z begim qiyo ko‘zluk,
Xayoli **To‘qtamish** andin ko‘ngul **Saroy**inda.

Lugʻat

Zamon–время, mashhur–знаменитый, malik–царь, kalom–слово, fikr–мысль, qiziqmoq–интересоваться, umr–жизнь, asosiy–основной, qism–часть, diniy–религиозный, egallamoq–овладевать, qoʻlyozma–рукопись, nusxa–экземпляр, ijod qilmoq–творить, koʻp–много, hozir–сейчас.

Lafz

Lafz – berilgan vaʼda, ahd va soʻzida turish. Bu xususiyat kishiga ulugʻvorlik bagʻishlaydi, bunday insonlarni barcha qadrlaydi.

Livan

Livan Respublikasi – Gʻarbiy Osiyodagi davlat. Oʻrta dengizning sharqiy sohilida joylashgan. Maydoni 10,45 ming km², aholisi 3,6 mln. kishi (2001 yil). Poytaxti – Bayrut shahri. Livan maʼmuriy-hududiy jihatdan olti muhofaza (viloyat) ga boʻlingan. Davlat tuzumi – parlamentli respublika. Davlat boshligʻi – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyat – Deputatlar palatasi. Ijroiya hokimiyatni prezident va u tayinlaydigan hukumat amalga oshiradi. Aholisining 90 foizdan ortigʻi arablar, shuningdek, turklar, armanlar, kurdlar, cherkaslar va boshqa xalqlar yashaydi. Aholisining 60 foizi musulmonlar. Qolgan qismi xristianlardir. Yirik shaharlari: Bayrut, Tripoli, Sayda va Zahla. Katta daryosi Al-Litoni. Livan 1945 yildan BMT ning aʼzosi. Livan Oʻzbekiston Respublikasi bilan 1998 yilning 22 oktyabrida diplomatik munosabatlar oʻrnatgan (Oʻz ME, 5-jild, 268-bet).

Liviya

Liviya Arab Sotsialistik Xalq Jamahiriyasi – Shimoliy Afrikadagi davlat. Maydoni 1759,5 ming km², aholisi 5,2 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Tripoli shahri. Maʼmuriy-hududiy jihatdan 13 viloyat (baladiyya) ga boʻlingan. Liviyaning davlat tuzumi – jamahiriya (xalq ommasi davlati). Rahbar organ – Inqilobiy rahbariyat. Qonun chiqaruvchi organ – umumiy xalq kongressi. Ijrochi hokimiyat – hukumat vazifasini bajaruvchi Oliy Xalq qoʻmitasi. Davlat boshligʻi – Livan inqilobi rahbari. Aholisining 98 foizi arablar, shuningdek, barbarlar, tuareglar, tubular, italyanlar ham yashaydi. Davlat dini – islom (aksariyat musulmonlari sunna mazhabida). Yirik shaharlari: Tripoli va Bingʻozi. Liviya

1955-yildan BMT ning a'zosi. Pul birligi – Liviya dinori (O'z ME, 5-jild, 268-bet).

52-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

53-mashq. Krossvordlar tuzish.

54-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

O'n to'qqizinchi dars

O'zbekcha **S** tovushining talaffuziga e'tibor bering.

Taqqoslang:

O'zbekcha

sanamoq
saralash
satr
safdash
sahifa
serquyosh
so'z

ruscha

считать
селекция
строка
соратник
страница
солнечный
слово

Tez aytish

Savdogar sabzini sotdi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

So-vun, so-at, su-pur-gi, sab-zi, sar-ta-rosh, so-tuv-chi, suv-sa-moq.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Sabab, sabr, savdo, saylov, sakramoq, salqin, sanoat, san'at, saqlamoq, sevmoq, sevinch, sezgir, semiz, sen, sepmoq, siyosat, siyoh, sinf, sirtqi, soat, sovun, sovuq, soliq, sotmoq, sun'iy, surat, sust, sulh, suyuq, suyak, sug'ormoq, so'zlamoq, so'rg'ich, sabzi, saviya, savod, savol, sadaqa, sadoqat, sayohat, sayyoh, saylamoq, saksovul, salomlashmoq, saralamoq, sartarosh, sarflamoq, saf, sachramoq, sergap, siljimoq, sindirmoq, sirg'anmoq, sotuvchi,

suvarak, suzmoq, suhbat, sug'urta, so'kmoq, so'ramoq, savdolashmoq, sayramoq, salqinlashmoq, sanamoq, sarg'aymoq, sevinmoq, sezmoq, semirmoq, sensiramoq, sizlamoq, silamoq, singdirmoq, sirpanmoq, sitilmoq, siqilmoq, siqmoq, sig'dirmoq, sovimoq, sig'inmoq, sovunlamoq, sozlamoq, solmoq, sochmoq, soqovlanmoq, sog'lomlashtirmoq, sog'moq, suvsamoq, supurmoq, surmoq, surishtirmoq, susaymoq, suyulmoq, suyamoq, suyunmoq, suhbatlashmoq.

So'z birikmalari tuzing:

1) sinfboshining savoli;	4) savdodan sovimoq;
2) soatni sozlamoq;	5) san'at haqida suhbatlashmoq;
3) sotuvchiga sotmoq;	6) sezgir suratlash.

To'rtlik

Sevgini daryoga aylasam taqqos,
Daryo ham irmoqdek ko'rinur menga.
Sevgini dengizga etsam gar qiyos,
Dengiz ham buloqdek ko'rinur menga.

(B. Boyqobilov)

Dialog

- Soat necha bo'ldi?
- Sakkiz yarim.
- Saylov qachon tugaydi?
- Soat o'n birda.

Paronimlarni farqlang:

Sayd (охота)–sayid (потомок пророка), sanat (считать)–san'at (искусство), saqov (болезнь)–soqov (заика, немой), suyulmoq (разжижаться)–suyilmoq (быть любимым), surat (фотоснимок)–sur'at (темп).

Matn

Sa'diy

Muslihiddin Abu Muhammad Abdulloh ibn Mushrifiddin Sa'diy Sheroziy 1203/1210-yilda Sherozda tug'ilgan. Otasidan yosh yetim qolgan. Boshlang'ich ma'lumotni Sherozda olgan. Keyin Bag'dodda o'qigan. U yerda «Nizomiya» va «Mustansiriya» madrasalarida diniy

hamda dunyoviy fanlarni o'rgangan. Shuningdek, mutasavvuf olim Shahobiddin Suhravardiy va ilohiyotshunos olim Jazviy qo'lida tahsil olgan. So'ngra 20 yil sayohat qilgan. Kichik Osiyo, Misr, Xuroson va Hindistonga borgan. XIII asrning o'rtalarida Sherozga qaytib kelgan. Tarkidunyo qilib, shayx Abu Abdulloh Hafif xonaqosida faqirona hayot kechirgan. Sa'diy Sheroziy buyuk fors shoiri, adib va mutafakkiridir. U «Bo'ston» (1257), «Guliston» (1258) asarlarini yozgan. Sa'diy g'azalchilikni yuqori darajaga ko'targan. Uning g'azallari to'rt devonga jamlangan: «Tayyibot» («Latif g'azallar»), «Badoe'» («Yangi g'azallar»), «Xavotim» («Xotima g'azallar»), «G'azaliyoti qadim» («Eski g'azallar»). Bundan tashqari, shoirning «Sohibiya» asari, arabcha va forscha qasidalari, qit'a, ruboiy va fardlari ham bor. BMT ning Tinchlik Kengashi binosi peshtoqiga Sa'diyning quyidagi bayti yozilgan: «Odam bolalari ibtidoda bir gavhardan bino bo'lganlari tufayli yaxlit bir vujud kabidirlar. Binobarin, zamon uning bir a'zosiga jarohat yetkazsa, boshqa a'zolari ham o'z tinchini yo'qotadi». Sa'diy Sheroziy 1292-yilning 9-dekabrida vafot etgan. Uning asarlari o'zbek tiliga tarjima qilingan.

Lug'at

Diniy–религиозный, dunyoviy–светский, fan–наука, o'rganmoq–изучать, shuningdek–также, tahsil olmoq–учиться, sayohat qilmoq–путешествовать, qaytib kelmoq–вернуться, tarkidunyo–отказаться от жизненных удовольствий, хонақо–келья, faqirona–бедной, yuqori daraja–высокий уровень, undan tashqari–кроме этого, Tinchlik Kengashi–Совет Мира, ibtido–начало, gavhardragoценный камень, yaxlit–единый, vujud–существо, тело; jarohat–рана, yo'qotmoq–потерять.

Sadoqat

Sadoqat – biror kishiga yoki ishga chin qalbdan berilish va sodiqlik. Insonlarning hurmatini oshiradigan xususiyat hisoblanadi.

Saudiya Arabistoni

Saudiya Arabistoni Podsholigi – Osiyoning janubi-gʻarbida joylashgan davlat. Maydoni 2,25 mln. km², aholisi 23,5 mln. kishi (2002-yil). Bulardan 5,3 mln. kishi mamlakat fuqarosi emas. Poytaxti – Ar-Riyod shahri. Maʼmuriy-hududiy jihatdan 14-viloyatga boʻlingan. Saudiya Arabistoni – mutlaq teokratik monarxiya. Davlat boshligʻi – podshoh. Ayni vaqtda u bosh vazir va oliy bosh qoʻmondon ham sanaladi. Aholisining 90 foizini arablar tashkil qiladi. Hindlar, misrliklar, pokistonliklar eronliklar, filippinliklar, bangladeshliklar, yamanliklar, indoneziyaliklar, sudanliklar, suriyaliklar, iordaniyaliklar va oʻzbeklar (800000 kishi) bor. Davlat dini – islom. Muqaddas ziyoratgoh shaharlari – Makka va Madina. Har yili 2 mln. dan ortiq musulmon haj va umra safarida boʻladi. Yirik shaharlari: Ar-Riyod, Jidda, Makka, Madina. Saudiya Arabistoni 1945-yildan BMT ning aʼzosi. Oʻzbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning fevralidan oʻrnatgan (Oʻz ME, 7-jild, 532-bet).

Ssuda

Ssuda – moddiy boyliklar garovi hisobiga foiz toʻlash va qaytarib berish sharti bilan muayyan muddatga qarzga beriladigan pul yoki moddiy boylik. Ssuda juda qadimdan mavjud boʻlib, natural ishlab chiqarish hukmron boʻlgan jamiyatda, asosan, moddiy mahsulot tarzida berilgan. Pul paydo boʻlgach, ssudaning pul shakli keng qoʻllanadi. Kredit munosabatlarida pul mablagʻlari kredit shartlari asosida qarzga berilsa, ssuda munosabatlarida boshqa turdagi boyliklar tegishli shartlarga muvofiq qarzga beriladi. Aksariyat banklar muayyan maqsadlarni moliyalash uchun maqsadli ssudalar beradi. Qisqa (1yilgacha) va uzoq (bir necha yilga) muddatli ssudalar bor. Ssuda muddatida qaytarilmasa, bank garov mulkni musodara qilishi va uni sotib, ssuda boʻyicha uzilmagan qarzni qoplashi mumkin. Qimmatli qogʻozlarni ham garovga qoʻyib, ular evaziga ssuda olish mumkin. Qarz toʻlangach, qogʻozlar qaytarib beriladi (Oʻz ME, 8-jild, 51-bet).

So‘rov xati

Samarqand tuman
hokimligiga

«O‘zbekiston ovozi» gazetasi tahririyati Shreder nomidagi Bog‘dorchilik, tokchilik va vinochilik ilmiy ishlab chiqarish birlashmasining Samarqand filialidagi bir guruh ishchilardan tahririyatga kelgan ushbu shikoyat xatini ko‘rib chiqish uchun Sizga yo‘llaydi. Tekshirish natijalari haqida tahririyatni xabardor qilishingizni so‘raymiz.

Xatlar va ommaviy ishlar

bo‘limi mudiri

(imzo)

Yu.Berdiev

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 297-bet).

Asosiy so‘zlar

SAVDO

SABR

SADOQAT

SAVIYA

55-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

56-mashq. Krossvordlar tuzish.

57-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

Yigirmanchi dars

O‘zbekcha **Z** tovushining talaffuziga e’tibor bering.

Talaffuzda

istirob
teskor
maskur
ishor

Adabiy talaffuzda

iztirob
tezkor
mazkur
izhor

Taqqoslang:

O‘zbekcha

zamin
zar
zaxkash
zilzila

Ruscha

земля
золото
заболоченный
землетрясение

Tez aytish

Zargar zirakning zebidan zavqlandi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Zi-rak, zar-gar, za-har-la-moq, ziyo-fat, zil-zi-la, zan-jir.

So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Zavqlanmoq, zaif, zambil, zamburug‘, zamon, zanjir, zarar, zargar, zarur, zahar, zehn, zid, ziyon, ziyorat, zina, zirak, ziqna, zotdor, zulm, zo‘r, zo‘rg‘a, zavq, zabardast, zambarak, zamin, zanglamoq, zararkunanda, zarlanmoq, zarb, zardob, zardoli, zarhal, zafar, zarra, zax, ziyon, ziyofat, ziyinat, zilzila, zimma, ziq, zirqillamoq, zich, zig‘ir, zuluk, zumrasha, zo‘ravon, zo‘raymoq, zaiflashmoq, zanjirlamoq, zaxlamoq, zaharlamoq, zerikmoq, zirillatmoq, zorlanmoq, zo‘rlamoq.

So‘z birikmalari tuzing:

- 1) zamburug‘**ning** zarari;
- 2) zolimni zirillatmoq;
- 3) zargarga zar bermoq;
- 4) ziyofat**dan** zerikmoq;
- 5) ziyorat **uchun** zo‘rlamoq;
- 6) ziqna zargar.

To‘rtlik

Zabardast, bardoshli, quntu ixlosli,
Azamat o‘g‘illar, otincha qizlar,
Sizlarga yarashar shu oltin medal,
Kelajak ufqida sizdir – yulduzlar.

(G‘afur G‘ulom)

Dialog

- Ziyofat qaerda?
- Zargarnikida.
- Zo‘r bo‘larkan-da.
- Juda zo‘r bo‘ladi.

Matn

Zebunniso

Zebunniso begim 1643-yilda Dehlida tugʻilgan. Boburiylardan Avrangzebning qizi. Onasi Dilrasobonu Boburning qizi Gulbadanbegim avlodlaridandir. Otasi qizidagi shoirlikka maylni sezgach, unga Mullo Muhammad Said Ashraf Isfahoniyni muallim qilib tayinlaydi. Zebunniso ana shu olimning tarbiyasida shoira, olima, sozanda va xattot boʻlib yetishdi. U ilohiyotga oid bir asar yozib, asarini ustoziga bagʻishladi. Zebunniso oʻzbek, fors, arab tillarining sarfu nahvini yaxshi oʻzlashtirgan. U Xusrav Dehlaviy, Navoiy, Bobur, Bedil asarlarini juda yaxshi oʻrgangan. Zebunniso lirik sheʼrlar bilan bir qatorda axloq-odobga oid «Zeb ut-tafosir» («Goʻzal tafsirlar»). «Zeb un-nashot» («Nashʼalar ziynati») va tasavvufga oid «Munis ul-arvoh» («Ruhlarning sodiq doʻsti») kabi asarlar ham yaratgan. Shoiraning sheʼriy merosi bizgacha toʻliq yetib kelmagan. Uning bir devoni mavjud, unda 8000 misra gʻazal, 7 ta qasida, 5 ta tarjeʼband va 1 ta muxammas bor. Zebunniso «Maxfiy» taxallusini ham qoʻllagan. Zebunniso begim 1721-yilda Dehlida vafot etgan (Oʻz ME, 4-jild, 5-bet).

Lugʻat

Qiz—дочь, ota—отец, shoir—поэт, mayl—желание, sezmoq—чувствовать, muallim—учитель, tayinlamoq—назначать, olim—учёный, tarbiya—воспитание, shoira—поэтесса, sozanda—музыкант, yetishmoq—достигать, bagʻishlamoq—посвящать, sarf—морфология, nahv—синтаксис, axloq—этика, odob—воспитанность, goʻzal—прекрасный, tafsir—комментарий, nashʼa—удовольствие, ziynat—украшение, ruh—дух, sodiq—верный, doʻst—друг, meros—наследие, toʻliq—полный, yetib kelmagan—не дошедший, mavjud—имеется, maxfiy—тайный, taxallus—псевдоним, qoʻllamoq—употреблять.

Ziyraklik

Ziyraklik kishidagi tez fahmlash, uquvlilik xislatidir. Ziyrak kishilarda xalqparvarlik, vatanparvarlik xususiyatlari kuchli boʻladi, ularga hech qanday tashqi kuchlar oʻz taʼsirini oʻtkaza olmaydi.

Ziyolilar

Ziyolilar (интеллигенция) – aqliy mehnat bilan shug‘ullanuvchi kishilar. O‘zbek tildagi «ziyoli» so‘zining o‘zagida «nur» ma‘nosi mavjud. Ziyolilar ilmi, ma‘rifatli va bilimdon kishilar hisoblanadi. Ular yuksak axloqli, yaxshi fazilatga ega bo‘lgan, turli xurofotlardan xoli insonlardir. «Ziyolilar» atamasini O‘zbekistonda XIX asrning oxiri – XX asr boshlarida jadidlar qo‘llashgan. Ziyolilar ko‘paygan sari jamiyatda ma‘naviy yuksalish yuz beradi. Ziyolilar xalqni ma‘naviy yetaklab boruvchi qatlam hisoblanadi. Bu qatlam erkin fikrlovchi, o‘zining mustaqil qarashlariga ega bo‘lgan kishilardan iborat (O‘z ME, 4-jild, 12-bet).

«Ziji Ko‘ragoniy» asari

«Ziji jadidi Ko‘ragoniy» («Ko‘ragoniyning yangi astronomik jadvali»), «Ulug‘bek ziji» - Samarqand yaqinidagi rasadxonada Mirzo Ulug‘bek rahbarligida 1437-yilda yaratilgan ilmiy asar. Ikki bo‘limdan (batafsil yozilgan muqaddima va vaziyatlari elliptik tizimda berilgan 1018 ta yulduzning jadvalidan) iborat. Muqaddima to‘rt qismga bo‘lingan. Birinchi qism – xronologiyada Sharq xalqlarining yil hisoblash usullari bayon qilingan. Ikkinchi qism amaliy astronomiya masalalariga bag‘ishlangan. Uchinchi qismda sayyoralarning ko‘rinma harakatlari geotsentrik tizim asosida sharhlangan. To‘rtinchi qismda goroskop haqida ma‘lumotlar keltirilgan. Ulug‘bekning bu jadvali yangiligi jihatdan astronomiya tarixida Gipparx-Ptolemej jadvalidan keyin (II asr) ikkinchi o‘rinda turadi. Osmonni kuzatish asboblari ixtiro qilinguniga qadar tuzilgan zijlar orasida eng mukammali «Ulug‘bek ziji» hisoblanadi. Bu asar fors tilida yozilib, keyinchalik turkiy va arab tillariga tarjima qilingan. Ulug‘bekning shogirdi Ali Qushchi (Quchchi) asar qo‘lyozmalarining keng tarqalishiga katta hissa qo‘shgan. Bu asar birinchi marta 1648-yilda Angliyada nashr qilingan. Fors tilida yozilgan eng eski nusxalaridan biri O‘zR FA Sharqshunoslik institutida saqlanmoqda (O‘z ME, 4-jild, 13-bet).

58-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

59-mashq. Krossvordlar tuzish.

60-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

Yigirma birinchi dars

Oʻzbekcha **N** tovushining talaffuziga alohida eʼtibor bering.

Taqqoslang:

Oʻzbekcha

nazorat
 nafrat
 naqd
 noaniqlik
 nozik
 nomlamoq
 noʻxat

ruscha

надзор
 ненависть
 наличный
 неточность
 нежный
 наименовать
 нут

Tez aytish

Noshir noiloj nomladi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Nav-bat-chi, nuq-ta, na-ti-ja, na-fa-qa, na-bi-ra, na-mu-na.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Nabira, navbat, nam, namoyish, namuna, narx, nasiya, natija, nafaqa, nikoh, nizom, nizo, nisholda, nishon, niqob, novvot, nok, nolimoq, nom, nomus, non, nordon, notoʻgʻri, nohaq, nur, nusxa, nutq, nuqta, nav, najot, nazariy, nazokat, nay, nayza, nayrang, namlamoq, namozshomgul, narvon, nasihat, nasl, naf, nafrat, nafs, nashriyot, naʼmatak, naqd, naqshlamoq, naqqosh, nilufar, nigoh, niyat, nimjon, nishonlamoq, nishab, nodon, nozik, nokas, nomard, nomaʼlum, nomzod, notekis, notinch, notiq, noshud, noʻnoq, noʻxat, nafratlanmoq, niqoblamoq, noziklashmoq, nozlanmoq, nurlanmoq.

So‘z birikmalari tuzing:

1) notiqning nutqi;	4) natijadan nolimoq;
2) nizomni nomlamoq;	5) namuna uchun naqshlamoq;
3) nabiraga nasihat qilmoq;	6) noto‘g‘ri nishon.

To‘rtlik

Nomang manga ruhdin nishon bo‘ldi yana,
Osoyishi joni notavon bo‘ldi yana.
Har harfi aning tanimda jon bo‘ldi yana,
Har lafzi hayoti jovidon bo‘ldi yana.

(*Navoiy*)

Dialog

- Navbatchi kim?
- Nodira.
- Natijalar qani?
- Nashriyotda.

Paronimlarni farqlang:

Nasha (конопля)—nash‘a (удовольствие), naq (точно)—naqd (наличный), nufuz (авторитет)—nufus (народ).

To‘rtlik

Nazar sol hattoki yetti qat yerga,
Qiyos topilgaydir o‘tgan umrga:
Oltina aylangan yaxshilar xoki,
Yomonniki esa qora ko‘mirga.

(*A. Oripov*)

Matn

Alisher Navoiy

Nizomiddin Mir Alisher Navoiy 1441-yilning 9-fevralida Hirotda tug‘ilgan. To‘rt yoshida maktabga boradi. Temuriylardan Husayn Boyqaro bilan birga o‘qiydi. Savodi tez chiqadi. Turkiy va forsiy tillardagi she‘rlarni yod olgan. 1449-yilda Navoiylar oilasi Iroqqa ko‘chadi. Alisher Taft shahrida Sharafiddin Ali Yazdiy bilan uchrashadi. Ular ikki yildan so‘ng Hirotda qaytishadi. Abulqosim Bobur Navoiyning otasini Sabzavorga hokim etib tayinlaydi. Navoiy Hirotda o‘qiydi. Adabiyotga qiziqadi. Tog‘alari Kobuliy, G‘aribiylar

ham shoir edi. Alisher 10-12 yoshlarida she'r yoza boshlaydi. Mavlono Lutfiy uning bir g'azaliga 12000 bayt she'rini almashtirmoqchi bo'lgan. Navoiy 15 yoshida shoir sifatida taniladi. Turkiy she'rlariga Navoiy, forsiy she'rlariga Foniyl taxallusini qo'ygan. 1456-yilda poytaxt Hirot dan Mashhadga ko'chadi. Podsho Navoiy ni Mashhadga olib ketadi. 1457-yilda podsho (Abulqosim Bobur) to'satdan vafot etadi. Navoiy qiyinchilik bilan o'qishni davom ettirib, o'sha yerda qoladi. Husayn Boyqaro esa hokimiyat uchun kurashga bel bog'laydi. Abu Said Mirzo taxtga o'tiradi. Poytaxtni Samarqanddan Hirotga ko'chiradi. Navoiy 1463-yilda Hirotga qaytadi. Lekin hokimiyatdagilar Navoiy ni yaxshi kutib olishmadi. Navoiy Samarqandga o'qishga ketadi. 1469 yilning bahorigacha Samarqandda yashaydi. Samarqand hokimi Ahmad Hojibek Navoiyga yordam beradi. 1469-yilning 14-aprelida Navoiy ramazon hayiti hamda Husayn Boyqaroning taxtga o'tirgani munosabati bilan «Hiloliya» qasidasini yozadi. Navoiy avval muhrdorlik, keyin bosh vazirlik (Amiri kabir) mansablariga tayinlanadi. Keyin Astrobod shahriga hokim bo'ladi. Navoiy juda ko'p bino, ko'prik va hammomlar qurdiradi, ariq, hovuzlar qazdiradi. Juda ko'p ilm-fan fidoyilariga rahnamolik qiladi. Ustozi Jomiylga bag'ishlab «Xamsat ul-mutahayyirin», «Tuhfa ul-afkor» asarlarini yozadi. Navoiyning sakkizta she'riy devoni bor: «Ilk devon», «Badoe' ul-bidoya» («Badiiylik ibtidosi»), «Navodir un-nihoya» («Behad nodirliklar»), «Xazoyin ul-maoniy» (4 ta devon), «Devoni Foniyl» (forscha she'rlari). Bundan tashqari «Xamsa» (besh doston), «Mufradot», «Arbain», «Majolis un-nafois», «Nasoyim ul-muhabbat», «Lison ut-tayr», «Muhokamat ul-lug'atayn», «Mahbub ul-qulub», «Munshaot», «Vaqqiya» va boshqa asarlarni yozgan. Alisher Navoiy 1501-yilning 3-yanvarida Hirot da vafot etgan.

Lug'at

Vormoq—идти, пойти; birga—вместе, o'qimoq—учиться, savod—грамотность, tez—быстро, yod olmoq—виучить наизусть, oila—семья, ko'chmoq—переезжать, uchrashmoq—встречаться, qaytmoq—вернуться, tayinlamoq—назначать, qiziqmoq—интересоваться, she'r yozmoq—сочинять стихи, almashtirmoq—обменять, tanilmoq—стать известным, poytaxt—столица, olib ketmoq—увезти, to'satdan—внезапно, davom etmoq—продолжаться, o'sha yerda—там, qolmoq—

оставаться, bel bog‘lamoq–взяться, приняться (за что-либо) с усердием, taxtga o‘tirmoq–стат правителем, kutib olmoq–встречать, hokimiyat–власть, yashamoq–жить, yordam bermoq–помогать, mansab–должность, tayinlamoq–назначать, qurmoq–строить, qazimoq–рыть, копать, rahnamolik qilmoq–руководить, bundan tashqari–кроме этого.

Niyat

Niyat – inson ko‘nglidagi orzu-istak, maqsad, ahd. Niyat hamisha xolis, yaxshilikka qaratilgan bo‘lishi lozim. Shunda uning amalga oshishi ham oson kechadi.

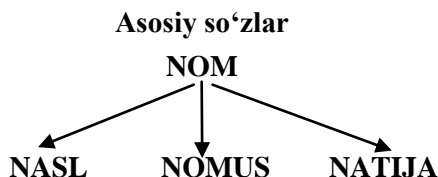
Norvegiya

Norvegiya qirolligi – Shimoliy Yevropadagi davlat. Skandinaviya yarim orolining g‘arbiy va shimoliy qismida joylashgan. Maydoni 387000 km², aholisi 4,5 mln. kishi (2002-yil). Poytaxti – Oslo shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan 19 fyulke (viloyat) ga va fyulkega tenglashtirilgan Oslo shahriga bo‘lingan. Shpisbergen arxipelagi, Medvejiy, Yan Meyen va Buve orollari ham Norvegiyaga qaraydi. Davlat tuzumi – konstitutsiyali monarxiya. Davlat boshlig‘i – qirol. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni ikki palatali parlament amalga oshiradi. Ijrochi hokimiyat qirol qo‘lida bo‘lib, u Davlat Kengashini tayinlaydi. Katta daryolari: Gulomma, Logen (Gudbranstal), Logen (Numedal). Aholisining 97 foizi norveglar, undan tashqari mamlakatda saamlar, kvenlar, shvedlar, danlar, nemislar va boshqa xalqlar yashaydi. Rasmiy dini – lyuteranlik. Yirik shaharlari: Oslo, Bergen, Tronxeym. Norvegiya 1945-yildan BMT ning a‘zosi. O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 10-iyunida o‘rnatgan (O‘z ME, 6-jild, 390-bet).

Nou-xau

Nou-xau (inglizcha «qandayligini bilaman») – ishlab chiqarish siri. Hali hammaga ma‘lum bo‘lmagan va keng tarqalmagan yangi ilmiy-texnikaviy, ishlab chiqarish-texnologik, boshqarish, moliyaviy-iqtisodiy, tijoratga oid bilimlar majmui va ularni amaliyotda qo‘llash tajribalari; ularga tanho ega bo‘lish. U korxonaga uchun ham, shaxs uchun ham muayyan ustunlikni ta‘minlaydi. Nou-xau turli shakllarda: chizmalar, sxemalar, yo‘riqnomalar, mahsulotlar namunalari, ishlab

chiqarish texnologiyasi va uni tashkil etish, xodimlarni tayyorlash to'g'risidagi ma'lumotlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Odatda nou-xauda patentlangan mahsulotga taalluqli ma'lumotlar emas, balki undan foydalanishni tashkil etish yoki uni ishlab chiqarish va o'zlashtirish xususiyatlariga doir maxsus axborot bo'ladi. Nou-xau maxfiyligi bilan ajralib turadi va tijorat siri oshkor etilmasligini talab etadi. Nou-xau bo'yicha shartnomada berilayotgan ma'lumotlar sir saqlanishi va shu shart buzilgan taqdirda ko'riladigan zararni qoplash haqida alohida band bo'ladi (O'z ME, 6-jild, 403-bet).

61-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

62-mashq. Krossvordlar tuzish.

63-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Yigirma ikkinchi dars

O'zbekcha **T** tovushining talaffuziga e'tibor bering.

Og'zaki nutqda

g'ish

go'sh

mush

to'r

pas

darax

ros

Toshken

adabiy talaffuzda

g'isht

go'sht

musht

to'rt

past

daraxt

rost

Toshkent

Taqqoslang:

O'zbekcha

tapillatmoq
taraqlamoq
tezlamoq
titmoq
tortmoq
turtmoq
to'qimoq

ruscha

топать
трещать
торопить
трепать
тянуть
толкать
ткать

Tez aytish

Tog'ay tog'da tug'ilgan.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Tak-lif-no-ma, ta-nish-moq, tut-qich, to-vush, ta-ra-moq, to'p-la-moq.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Taassurot, taajjub, taalluqli, taassuf, tabiat, tabriklamoq, tabiiy, tavakkal, tadbir, tadqiqot, tajriba, tayyor, taklifnoma, takror, talab, tamagir, tamaki, tamom, tamg'a, tanbeh, tanaffus, tanglay, tanishmoq, tannarx, tanqid, taom, tarbiya, tarix, taroq, tartib, tasdiqlamoq, tafakkur, taftish, tashviqot, ta'lim, ta'minot, ta'til, taqsimot, tahlil, tejamkor, terak, terlamoq, teri, termiq, tivit, tizza, til, tinch, tish, tovush, toza, tol, tom, tomoq, tor, tugamoq, turt, tut, tutqich, tushmoq, tushunmoq, to'liq, to'ng'iz, to'smoq, to'g'ri, taajjublanmoq, tabaqalanmoq, tayyorlamoq, tayinlamoq, takomillashtirmoq, takrorlamoq, talamoq, taltaymoq, tamomlamoq, tamg'alamoq, tanlamoq, taramoq, tarbiyalamoq, tarqalmoq, taxlamoq, tashvishlanmoq, tashimoq, tashlamoq, ta'kidlamoq, ta'minlamoq, ta'riflamoq, ta'sirlanmoq, taqdir-lamoq, taqsimlamoq, tejammoq, tegmoq, tekislamoq, tekshirmoq, tergamoq, termilmoq, tilamoq, tinglamoq, tinchimoq, tipirchilamoq, tirkamoq, tirmashmoq, titilmoq, tishlamoq, tiqmoq, tikmoq, toliqmoq, tomizmoq, topishmoq, topshirmoq, tortmoq, tuzmoq, tunamoq, turmoq, turtmoq, tutamoq, tutmoq, tug'moq, to'lmoq, to'plamoq, to'xtamoq, to'g'ramoq, to'g'rilamoq.

So‘z birikmalari tuzing:

1) tomorqaning turpi;	4) tomdan tushmoq;
2) tishni tozalamoq;	5) tajriba uchun tayyorlamoq;
3) tahlilga tushunmoq;	6) toza tivit.

To‘rtlik

Tenglik yo‘q joylarda yomondir qismat,
Tili omon bo‘lsa, o‘lmaydi millat,
Jahonda hech bir xil qurolida qudrat –
«Tinchlik» so‘zin yozgan qalamcha yo‘qdir.

(Omon Matjon)

Dialog

- Tug‘ilgan joyingiz?
- Toshkent.
- Taklifga rozimisiz?
- Tanishib chiqay.

Paronimlarni farqlang:

Tanbur (музыкальный инструмент)–tambur, tana (тело)–ta‘na (упрёк), tarif (указатель цен)–ta‘rif (определение), taqib (надевая)–ta‘qib (преследование), tib (медицина)–tip (класс), tub (дно)–tur (куст растения).

Matn

Turdi

Turdi Farog‘iy – taniqli o‘zbek shoiri, XVII asrda Buxoroda tug‘ilgan. Avval mahalliy maktabda, keyin Buxoro madrasalarida o‘qigan. Abdulazizxon davrida yuz urug‘ining ko‘zga ko‘ringan siyosiy arboblardan bo‘lgan. Subhonqulixon taxtga o‘tirgach, saroydan uzoqlashtirilgan. Ashtarxoniylarga qarshi xalq qo‘zg‘olonida faol ishtirok etgan. Isyon bostirilgach, Turdi avval Jizzaxga, so‘ng Xo‘jandga boradi va muhtojlikda hayot kechiradi. Turdi Farog‘iy o‘zbek va fors tillarida she‘rlar yozgan. Uning asl kasbi harbiy ish bo‘lgan. Turdining adabiy merosi 18 ta she‘r (12 ta g‘azal, 5 ta muxammas, 1 ta fard) dan iborat. Yana 434 misrali «Subhonqulixon to‘g‘risida hajviya» si ham bor. Turdi

1699/1700-yilda Xo‘jandda vafot etgan. Turdining she‘rlari asosan hajviy she‘rlardir. Shoirning qo‘lyozma devoni O‘zbekiston Respublikasi FA Sharqshunoslik institutida saqlanyapti (O‘z ME, 8-jild, 638-bet).

She‘r

Tor ko‘ngullik beklar, manman demang, kenglik qiling,
To‘qson ikki bo‘li o‘zbek yurtidur, tenglik qiling...

Birni qipchoqu xitoyu birni yuz, nayman demang;
Qirqu yuz, ming son bo‘lub, bir xon oyinlik qiling.

Bir yaqodin bosh chiqorib, barcha bir to‘ng‘a kirib,
Bir o‘ngurlik, bir tirizlik, bir yaqo-englik qiling.

Kim qo‘yubdur uhdai o‘z mulkungizdin chiqmayin,
Ikki, uch, to‘rt da‘visin etmakni, ko‘tahlik qiling.

Mardlar maydon chekib, rangin ko‘tarib zaxmlar,
Sizga yo‘q ul javhare, yuzga upo-englik qiling.

(Turdi)

Lug‘at

Taniqli–известный, milliy–национальный, ugug‘–род, племя; ko‘zga ko‘ringan–заметный, siyosiy–политический, faol–активный, uzoqlashtirmoq–удалять, qo‘zg‘olon–восстание, ishtirok etmoq–участвовать, isyon–бунт, muhtojlik–нужда, hayot kechirmoq–жить, kasb–профессия, harbiy–военный, meros–наследство, hajviya–сатира, saqlamoq–хранить.

Tarbiya

Tarbiya – farzandning yaxshi odob-axloqli, barchaga manzur bo‘lishida muhim ahamiyatga ega. Bu xususiyat insonlarning kelajagi porloq, hayotining mazmunli bo‘lishiga yordam beradi.

Turkiya

Turkiya Respublikasi – Osiyoning g‘arbiy qismi va Yevropaning janubi-sharqiy qismida joylashgan davlat. Hududining 97 foizi Kichik Osiyoda, 3 foizi Yevropada joylashgan. Maydoni 814578 km², aholisi 69 mln. kishi (2003-yil). Poytaxti – Anqara shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan 81 el (viloyat) ga bo‘lingan.

Davlat tuzumi – respublika. Davlat boshlig‘i – prezident. Qonun chiqaruvchi oliy parlament – Turkiya Buyuk Millat majlisi. Oliy ijroiya hokimiyati hukumat bo‘lib, uni Bosh vazir boshqaradi. Turkiyaning eng baland cho‘qqisi 5137 metr (Buyuk Ag‘ri cho‘qqisi). Katta ko‘llari: Van, Tuz, Beyshehir. Daryolari: Qizil Irmoq, Furot, Saqarya, Araks va boshqalar. Aholisining 90 foizi turklar, undan tashqari Turkiyada kurdlar, arablar, o‘zbeklar, adigeylar, ubixlar, chechenlar, osetinlar, lezginlar, greklar, armanlar, lazlar, gruzinlar, ozarbayjonlar, turkmanlar, bolgarlar va albanlar yashaydi. Yirik shaharlari: Istanbul, Anqara, Izmir, Ko‘niya, Bursa, G‘oziantep, Diyorbakir, Antaliya, Adana, Edirna. Turkiya 1945-yildan BMT ning a‘zosi. O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 4-martida o‘rnatgan (O‘z ME, 8-jild, 656-bet).

Tovar

Tovar (qadimgi turkiy «tavar») – 1) ishlab chiqarish-iqtisodiy faoliyatning moddiy-buyum shaklidagi har qanday mahsuloti; 2) sotuvchilar va xaridorlar o‘rtasida oldi-sotdi, bozor munosabatlari ob‘ekti. Tovar bozorda sotish, ayirboshlash uchun va shu orqali boshqalarning ehtiyojlarini qondirish uchun ishlab chiqariladigan mehnat mahsulotidir. Tovar faqat moddiy shaklga ega bo‘lmay, u turli xizmatlar, ma‘naviy ne‘matlar va boshqa ko‘rinishlarda ham bo‘lishi mumkin. Tovar shaklini olgan mahsulot ikki yoqlama xususiyatga ega bo‘lishi, ya‘ni bir tomondan, u faqat sotish uchun ishlab chiqarilgan bo‘lishi, ikkinchidan, kishilarning biron-bir ehtiyojini qondirishi kerak. Iqtisodiyotda tovarning bu ikki yoqlama xususiyati – iste‘mol qiymati, uning mehnat mahsuli ekanligi qiymat tarzida o‘rganiladi (O‘z ME, 8-jild, 459-bet).

TARJIMAI HOL

Men, Sobir Karimovich Olimov, 1965-yilning 15-sentyabrida Toshkent shahrida xizmatchi oilasida tug‘ilganman.

Otam – Karim Oripovich Olimov Toshkent davlat sharqshunoslik institutining professori, onam – Gulnora Alieva Azimova 122-bolalar bog‘chasida iqtisodchi bo‘lib ishlaydilar.

1972-yildan 1982-yilgacha Toshkent shahridagi 144-o‘rta maktabda o‘qidim. 1982-yilda Toshkent davlat universitetining tarix

fakultetiga o'qishga kirdim. 1983-1985-yillarda harbiy qo'shin safida xizmat qildim. Keyin o'qishni davom ettirib, 1989-yilda universitetni imtiyozli diplom bilan tugatdim va tarixchi-huquqshunos mutaxassisligiga ega bo'ldim. Yo'llanma bilan Toshkent huquqshunoslik texnikumiga ishga yuborildim. 1993-yilgacha o'qituvchi lavozimida faoliyat ko'rsatdim. 1993-yilda ToshDU ning kunduzgi aspirantura bo'limiga o'qishga kirdim. 1997-yilda nomzodlik dissertatsiyasini muvaffaqiyatli himoya qildim va Toshkent davlat yuridik institutining «Markaziy Osiyo xalqlari tarixi» kafedrasiga ishga kirdim. Institutning jamoat ishlarida faol qatnashib kelyapman.

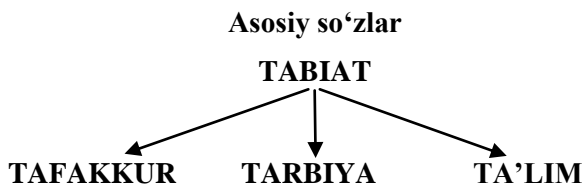
Uylanganman. Xotanim – Aziza Botirovna Olimova, 1973-yilda tug'ilgan. O'zMU ning «Mumtoz o'zbek adabiyoti» kafedrasida o'qituvchi bo'lib ishlaydi. Ikkita farzandim bor. O'g'lim – Sherzod Sobirovich Karimov 1995-yilda tug'ilgan, 144-o'rta maktab o'quvchisi. Qizim – Ra'no Sobirovna Karimova 2000-yilda tug'ilgan, 583-bolalar bog'chasiga bormoqda.

Mening turar joyim: 700100, Toshkent, Sa'di Sirojiddinov ko'chasi, 15-xonadon. Tel.: 53-28-61

2005. 15. 08.

(imzo)

S.K.Olimov

64-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

65-mashq. Krossvordlar tuzish.

66-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Yigirma uchinchi dars

O‘zbekcha **P** tovushining talaffuziga e‘tibor bering!

Taqqoslang:

O‘zbekcha

pana
par
parvoz
peshin
piyoda
podachi
pullik
pufak
puch

Ruscha

прикрытие
пух
полёт
полдень
пешком, пеший
пастух
платный
пузыр
пустой

Tez aytish

Payvandchi po‘latni payvandladi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Par-da, pa-zan-da, po-ki-za, pi-choq, til-la, pi-shir-moq.

So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Pazanda, payvand, paypoq, payt, palak, palag‘da, panja, parvona, parda, pardoz, parmalamoq, parhez, past, paxta, pashsha, peshona, piyoz, pilla, pichoq, pishirmoq, poyga, pokiza, poliz, portlamoq, pochcha, pul, pushti, po‘lat, paypaslamoq, pardozlamoq, parchalamoq, pasaymoq, pastlamoq, paxmoq, pachaqlamoq, pismiqlik, pista, piching, poylamoq, poydevor, poshna, pog‘ona, pullamoq, puflamoq, po‘choq, payqamoq, parvarishlamoq, parmalamoq, pastlamoq, pirillamoq, pitirlamoq, pichirlamoq, porlamoq, purkamoq, puchaymoq.

So‘z birikmalari tuzing:

- 1) pazandan**ing** pichog‘i;
- 2) poliz**ni** poylamoq;
- 3) pochch**aga** pichirlamoq;
- 4) poliz**da** pullamoq;
- 5) po‘lat **bilan** parmalamoq;
- 6) pokiza pardoz**chi**.

Toʻrtlik

Podshoh deganlari kunu tun bedor,
Xalqining mehribon doyasi boʻlur.
Bejiz aytmaganlar, asl hukmdor,
Xudoning yerdagi soyasi boʻlur.

(A.Oripov)

Dialog

- Parmalash qachon?
- Peshinda.
- Payvandchilar kelishdimi?
- Ha, panjarani koʻrishyapti.

Matn

Pahlavon Mahmud

Mashhur shoir va mutafakkir Pahlavon Mahmud 1247-yilda Xivada tugʻilgan. Yoshligida maktab va madrasada oʻqigan. Asosiy kasbi poʻstindoʻzlik va telpakdoʻzlik boʻlgan. Fors tilida ruboiylar yozgan. U juvonmardlik tariqatining peshvolaridan boʻlgan. Jismoniy baquvvat boʻlgani uchun polvonlik qilgan. Polvonligi bilan Xorazm, Eron va Hindistonda dong taratgan. Unga «Puryoyvaliy» («Pahlavonlar boshligʻi») nomini berishgan. Sheʼrlariga «Qitoli» («Jangchi») taxallusini qoʻygan. Uning ruboiylarida mardlik, mehr-oqibat, saxovat, olijanoblik kabi juvonmardlik gʻoyalari aks etgan. Pahlavon Mahmud «Kanz ul-haqoyiq» («Haqiqatlar xazinasini») nomli masnaviy ham yozgan, lekin asar hali topilgani yoʻq. Pahlavon Mahmud 1326-yilda Xivada vafot etgan. Shoirning koʻpgina ruboiylari uning maqbarasi peshtoqiga yozilgan. Uning ruboiylarini Toʻxtasin Jalolov, Muinzoda, Vasfiy, Matnazar Abdulhakimovlar oʻzbek tiliga tarjima qilishgan (Oʻz ME, 7-jild, 28-bet).

Lugʻat

Yoshlik—молодость, kasb—профессия, poʻstin—шуба, telpak—шапка, asoslanmoq—основываться, tariqat—направление, jismoniy—физический, baquvvat—силный, dong taratmoq—прославиться, nom bermoq—называть, mardlik—смелость, mehr—любовь, милосердие; oqibat—последствие, любезность; saxovat—щедрость, olijanoblik—благородство, gʻoʻya—идея, topilmoq—обнаружиться.

Toʻrtlik

Podsholik istasang, boʻl el gadosi,
Oʻzingni unut-u, boʻl el oshnosi.
El toj kabi boshiga koʻtarsin desang,
El qoʻlin tutgin-u, boʻl xoki posi.

(Pahlavon Mahmud)

Pokizalik

Pokizalik – biror narsani top-toza, ozoda saqlashga odatlanganlik. Pokizalik insonni hurmat-eʼtiborga erishtiradi.

Pokiston

Pokiston Islom Respublikasi – Osiyo janubida, Hindiston yarim orolining shimoli-gʻarbidagi davlat. Maydoni 803,9 ming km², aholisi 147,6 mln. kishi (2002-yil). Poytaxti – Islomobod shahri. Maʼmuriy-hududiy jihatdan toʻrt provinsiya, federal poytaxt hududi va federal hukumat tomonidan boshqariladigan qabilalar hududiga boʻlingan. Pokiston – Buyuk Britaniya boshchiligidagi Hamdoʻstlik tarkibiga kiruvchi islom respublikasi. Davlat boshligʻi – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni ikki palatali parlament (Senat va Milliy assambleya), ijrochi hokimiyatni prezident va hukumat amalga oshiradi. Pokistondagi eng baland choʻqqi 7690 metr (Tirichmir) dir. Eng katta daryosi – Hind. Aholisi asosan panjobilar; yana pushtunlar, sindhiylar, baluch (baluj) lar yashaydi. Shuningdek, kxoʻ va koʻ-
hisoniylar ham istiqomat qilishadi. Aholining 98 foizi islom diniga, qolganlari zardushtiylik, hinduizm dinlariga eʼtiqod qiladi. Yirik shaharlari: Karochi, Lohur, Faysalobod, Haydarobod, Ravalpindi, Peshovar, Moʻlton. Pokiston 1947-yildan BMT ning aʼzosi. Oʻzbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 10-mayida oʻrnatgan (Oʻz ME, 7-jild, 111-bet).

Patent

Patent (lotincha «aniq-ravshan», «ochiq») – 1) texnik yechim (ixtiro) ning davlat tomonidan eʼtirof etilganligini va ixtirochining oʻz ixtirosiga olgan mutlaq huquqini tasdiqlovchi hujjat. Davlat patent idorasi tomonidan ixtiro muallifiga yoki ariza boʻyicha huquqiy vorisiga beriladi. Koʻp mamlakatlardagi qonunlarga koʻra, patent 15-20 yil muddat oʻz kuchini saqlab qoladi. Patent u berilgan mamlakat hududida amal qiladi. Ixtirolar, foydali model, sanoat

namunasiga nisbatan qo‘yiladigan, patent olish huquqini vujudga keltiradigan talablar hamda patent idorasining bunday hujjatni berish tartibi O‘zbekiston Respublikasining «Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to‘g‘risida» gi qonuni (1994-yilning 6-mayi) da belgilab berilgan; 2) bir qancha mamlakatlarda tadbirkorlik faoliyatining muayyan turlari bilan shug‘ullanish uchun beriladigan maxsus ruxsatnoma. Davlatdan bunday patentni sotib olish tadbirkorlarni (odatda, yakka tartibdagi tadbirkorni) bundan keyingi (bir yilga yoki boshqa davrga) soliqlar to‘lashdan ozod etadi (O‘z ME, 7-jild, 12-bet).

Asosiy so‘zlar

67-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

68-mashq. Krossvordlar tuzish.

69-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

Yigirma to‘rtinchi dars

O‘zbekcha **M** tovushining talaffuziga e‘tibor bering.

Taqqoslang:

O‘zbekcha

mayda

mayin

mardlik

mis

miya

mumkin

mo‘yna

ruscha

мелкий

мягкий

мужество

медь

мозг

можно

мех

Tez aytish

Mijoz masalliqni ma‘qulladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Mak-tab, ma-to, mo-liya, may-don, mas-la-hat-lash-moq, mad-hiya.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Mablag', madaniyat, madhiya, majburan, majlis, majnuntol, maza, mazmun, maydon, maymun, maysa, makiyon, maktab, mansab, marvarid, maorif, maosh, marjon, markaziy, masal, marhamat, masala, maslahatlashmoq, mast, mas'uliyat, mato, maxsus, maxfiy, mashq, ma'lumot, ma'no, ma'qullamoq, maqol, maqtamoq, mahsulot, meva, mergan, meros, me'mor, mehmon, mehribon, mijoz, milk, millat, minnatdorchilik, mix, moy, moliya, momaqaldiraq, moslamoq, motam, muallif, muvaffaqiyat, muddat, muz, murabbo, mutaxassis, muxbir, musht, muharrir, muhlat, muhokama, muhr, mo'rt, madorsizlanmoq, majaqlamoq, majburlamoq, maydalamoq, markazlashmoq, ma'yuslanmoq, mahkamlamoq, mizg'imoq, minmoq, moylamoq, moslamoq, muvofiqlashmoq, muzlamoq, mukammallashmoq, mukofotlamoq, munkaymoq, murakkablashmoq, musobaqalashmoq, mushkullashmoq, muhrlamoq, mo'ljallamoq.

So'z birikmalari tuzing:

1) muxbir ning mas'uliyati	4) mansab dan mag'rurlanmoq;
2) mehmon ni maqtamoq;	5) muallif bilan maslahatlashmoq;
3) mazmunga moslashmoq;	6) mehribon momo.

To'rtlik

Mengiz yo ravzai rizvonmudur bu?
Og'iz yo g'unchai xandonmudur bu?
Qaroqchi ko'zlarin kim ko'rsa aytur:
Ajab ayyori Turkistonmudur bu?

(Atoiy)

Dialog

- Mana maoshingiz.
- Minnatdorman.
- Mana bu joyga imzo cheking.
- Marhamat.

Matn

Muqimiy

O'zbek demokratik adabiyoti asoschilaridan biri, shoir Muhammad Aminxo'ja Muqimiy 1850-yilda Qo'qonda tug'ilgan. Otasi toshkentlik, onasi esa xo'jandlik bo'lib, Qo'qonda yashashgan. Muqimiy avval mahalliy maktabda, so'ngra Qo'qon va Buxoro madrasalarida o'qigan. Undagi she'riyatga havasni onasi uyg'otgan. Buxorodan Qo'qonga qaytgach, yer qurilishi mahkamasida ishlagan. Keyin ijod bilan shug'ullangan. Otasi vafotidan so'ng moddiy qiyinchilikda yashagan. Uyini sotib, madrasaga ko'chib o'tgan. U toshkentlik shoirlar (Almai, Nodim) bilan aloqa bog'lagan. O'zi Nizomiy, Jomiy, Navoiy va Fuzuliyning ijodidan o'rganib, she'rlar yozgan. O'z davridagi tengsizlikni qattiq tanqid qilgan. Uning she'rlari, hajviyalarida ilg'or fikrlar ilgari surilgan. Shoirning ko'pgina she'rlari zamonaviy yangiliklarga bag'ishlangan. Muqimiy 1903-yilning 25-mayida Qo'qonda vafot etgan. Muqimiyning devoni 1907-yilda nashr etilgan. Keyinchalik hajviyalari ham qo'shilgan holda to'plam sifatida bosilgan.

Lug'at

Asoschi—основатель, she'riyat—поэзия, havas—интерес, qaytmoq—вернуться, mahkama—контора, shug'ullanmoq—заниматься, moddiy—материальный, qiyinchilik—трудность, sotmoq—продавать, aloqa bog'lamoq—устанавливать связь, o'rganmoq—изучать, tengsizlik—неравенство, tanqid qilmoq—критиковать, ilg'or—прогрессивный, fikr—мысль, zamonaviy—современный, yangilik—новизна, novost', bag'ishlanmoq—посвящаться, to'plam—сборник.

To'rtlik

Mo'`tabar onalar – xonamiz ko'rki,
Otalar hayotdir – yorug' dir jahon.
Tiriklik nomiga bir o'tinch shulki,
O'rtaga tushmasin bemahal hijron.

(A.Oripov)

Mehribonlik

Mehribonlik – mehr-shafqat ko‘rsatish, sidqidildan yaxshi ko‘rish, hurmat qilish va g‘amxo‘rlik. Bu xususiyat insonni bezaydi, uning qadr-qimmatini oshiradi.

Misr

Misr Arab Respublikasi – Afrikaning shimoli-sharqi va qisman Osiyo (Sinay yarim oroli) da joylashgan davlat. Maydoni 1001,4 ming km², aholisi 69,5 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Qohira shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan 27 muhofazaga bo‘lingan. Davlat tuzumi – respublika. Davlat boshlig‘i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni prezident amalga oshiradi. Aholisining 98 foizi misrlik arablar, shuningdek, nubiyalar, barbarlar, koptlar (mahalliy xristianlar) dan iborat. Bundan tashqari greklar, armanlar, italyanlar, inglizlar, fransuzlar ham yashaydi. Aholining asosiy qismi islom dinining sunniylik mazhabida, xristianlar 10 foizni tashkil etadi. Yirik shaharlari: Qohira, Iskandariya, Port-Said, Ismoiliya, Tanta, Suvaysh, Al-Mansura, Al-Mahallat ul-Kubro. Misr 1945-yildan BMT ning a‘zosi. O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 23-yanvarida o‘rnatgan (O‘z ME, 6-jild, 21-bet).

Majburiy sug‘urta

Majburiy sug‘urta – davlat sug‘urtasi shakllaridan biri, qonun asosida belgilangan shartlarga binoan, davlat sug‘urtasi tashkilotlari tomonidan o‘tkaziladi. O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi korxonalarini bo‘yicha tijorat banklari tomonidan ajratiladigan kreditlar qaytarilishi uchun qishloq xo‘jaligi korxonalarining javobgarligi; qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirish ishlarini o‘tkazish uchun avans tariqasida beriladigan va fyuchers kontraktlari bo‘yicha mablag‘lar qaytarilishi; qishloq va shaharda garovga qo‘yilgan mol-mulk; qishloqdagi transport egalari qishloq fuqarolik javobgarligi va boshqalar majburiy tartibda sug‘urtalanadi. Bundan tashqari, harbiy xizmatchilar va majburiy xizmat tarkibidagilar, shuningdek, ichki ishlar va xavfsizlik organlari xodimlari xizmatni o‘tash, harbiy yig‘inlar davrida jarohatlanish, kasallanish, o‘lim hollaridan, og‘ir sanoat tarmoqlari va transport tarmoqlari xizmatchilari ham majburiy sug‘urtalanadi. Majburiy sug‘urta bo‘yicha sug‘urta tashkilotlari qonunda ko‘rsatilgan sug‘urta holatlari yuz berganda yetgan zarar miqdorini sug‘urta qildirgan

shaxsga yoki sugʻurta qilingan mol-mulk egasiga toʻlaydi (Oʻz ME, 5-jild, 380-bet).

OʻzR Fanlar akademiyasi Asosiy kutubxonasining

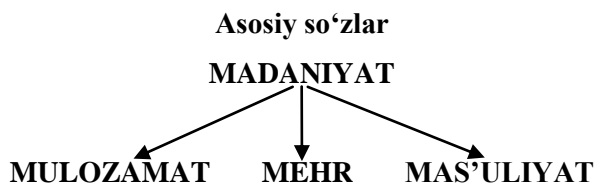
MAʼLUMOTNOMASI

Majid Safarov kutubxonadan olgan barcha kitoblarni topshirdi, hozirda kutubxonadan hech qanday qarzi yoʻq.

Abonement boʻlimi mudiri (imzo) B.Botirov

2000-yilning 5-sentyabri (muhr)

(M. Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 234-bet).

70-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

71-mashq. Krossvordlar tuzish.

72-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

Yigirma beshinchi dars

Oʻzbekcha **D** tovushining talaffuziga eʼtibor bering!

Ogʻzaki talaffuzda

balan
xursan
pisan
samarqan
ketti
sotti
aytti

Imlo qoidasi boʻyicha

baland
xursand
pisand
samarqand
ketdi
sotdi
aytdi

Taqqoslang:

O'zbekcha

dalil

daraxt

daromad

dud

do'st

ruscha

доказательство

дерево

доход

дым

друг

Tez aytish

Dugona dastro'molni dazmolladi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Da-la, dav-lat, daz-mol, dan-ga-sa, de-vor, de-ra-za, do-ri-la-moq.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Davlat, davo, davomat, davr, dada, dazmol, dala, dalil, damlamoq, dangasa, daraja, darvoza, daryo, darmonsizlanmoq, darslik, darhaqiqat, dasta, dastro'mol, dafn, daftar, dasht, da'vo, daqiqa, dahshat, devor, demak, demoq, dengiz, deraza, did, din, diqqat, dodlamoq, doira, don, dorboz, dog'lamoq, dunyo, durbin, do'qlamoq, davolamoq, dadillanmoq, dazmollamoq, dardlashmoq, demoq, dimlamoq, dovdiramog, dorilamoq, dudlamoq, dumalamoq, do'ppaymoq, do'stlashmoq.

So'z birikmalari:

1) dugonam ning dutori;	4) dahshat dan dovdiramog;
2) dimlamani dimlamoq;	5) diqqat bilan davolamoq;
3) dangasaga do'qlamoq;	6) dumalogoq doira.

To'rtlik

Dedim: ayt, umrning ma'nosi nima?

Dedi: chaqmoq yo sham', yoki parvona.

Dedim: bu dunyoga bino qo'ygan kim?

Dedi: yo go'l, yo mast, yoki devona.

(Pahlavon Mahmud)

Dialog

- Darsligingni berib tur.
- Darsligim yo'q.
- Unda daftaringni ber.
- Yo'q, darsingni o'zing tayyorla.

Matn

Xusrav Dehlaviy

Yaminiddin Abdulhasan Xusrav Dehlaviy 1253-yilda Patyolida tugʻilgan. Uning otalari asli shahrisabzlik boʻlishgan. Moʻgʻullar bosqinidan soʻng Hindistonga ketishgan. Dehlaviyni bobosi tarbiya qilgan. Dehlaviy fors tilida ijod qilgan. Uning shoir boʻlishida onasining xizmati katta. Dehlaviyning ustoz shoir Xoja Aziziddindir. Dehlaviy oʻsha zamonning barcha fanlari boʻyicha chuqur bilim oladi. Turkiy, forsiy, arab va hind tillarini oʻrganadi. Dehlaviy shoir, olim va bastakor boʻlib yetishadi. Uni saroyga chaqirishadi. Dehlaviy uch sulolaga mansub yetti sulton saroyida xizmat qiladi. U umrining oxirida saroydan ketib, tariqat yoʻliga kiradi. Dehlaviy 1327-yilning 27-sentyabrida Dehlida vafot etgan. U dastlab «Sultoniy» taxallusi bilan sheʼrlar yozgan. Dehlaviy forsiy sheʼriyatni yangi bosqichga olib chiqdi. Uning ijodiy merosi 500 ming baytga yaqindir. Dehlaviy turkiy, arab, urdu va hind tillarida ham asarlar yozgan. Uning beshta sheʼriy devoni bor: «Tuhfat us-sigʻar» («Yoshlik tuhfası», 1227), «Vasat ul-hayot» («Umr oʻrtasi», 1284), «Gʻurrat ul-kamol» («Kamolot ibtidosi», 1293), «Baqiyaı naqiya» («Saralarning sarasi», 1316), «Nihoyat ul-kamol» («Kamolot nihoyasi», 1325), Dehlaviy ikkinchi boʻlib «Xamsa» yozdi. Bundan tashqari «Qiron us-saʼdayn» («Ikki saodatli sayyoraning uchrashuvi», 1289), «Miftoh ul-futuh» («Gʻalabalar kaliti», 1291), «Duvalroniy va Xizrxon» (1316), «Noʻh sipehr» («Toʻqqiz falak», 1318), «Toʻgʻluqnomā» dostonlarini ham yozgan.

Lugʻat

Ketmoq—уходить, tarbiya qilmoq—воспитивать, xizmat—труд, katta—большой, ustoz—учитель, zamon—время, boʻyicha—по, chuqur—глубоко, bilim olmoq—получать знание, olim—учёный, bastakor—композитор, yetishmoq—добываться, chaqirmoq—приглашать, sulola—род, династия, xizmat qilmoq—работать, bosqich—ступень, meros—наследство, yangi—новый, doston—поэма.

Doʻstlik

Doʻstlik – inoqlik, ahillik munosabatlari bilan bogʻlangan xususiyat. Bu xislatni qadrlagan, totuvlikning qadriga yetgan kishilarning hayoti mazmunli boʻladi.

Daniya

Daniya qirolligi – Yevropaning shimoli-gʻarbidagi davlat, Yutlandiya yarim orolining katta qismini va unga yaqin orollar guruhi (Zelandiya, Fyun, Lollann, Falster va boshqalar) ni oʻz ichiga oladi. Maydoni 43043 km² (ichki muxtoriyat asosida Daniya qirolligi tarkibiga kiruvchi Farer orollari hamda Grenlandiya orolidan tashqari), aholisi 5,33 mln. kishi (2000-yil). Poytaxti – Kopengagen shahri. Maʼmuriy-hududiy jihatdan 14 amt (viloyat) ga boʻlingan. Ular oʻz ichida kommunalarga ajralgan. Davlat tuzumi – konstitutsiyali monarxiya. Davlat boshligʻi – qirol (qirolicha). Qonun chiqaruvchi hokimiyatni qirol bilan folketing (bir palatali parlament) amalga oshiradi. Ijroiya hokimiyatni qirol bajaradi. Daryolarining kattasi Gudeno. Yirik qoʻriqxonalari: Xesselyo, Vorse. Aholisining 98 foizi danlar, shuningdek, nemislar va frizlar bor. Dindorlarining 91 foizi – lyuteranlar. Yirik shaharlari: Kopengagen, Orxus, Odense, Olborg. Daniya 1945-yildan BMT ning aʼzosi. Oʻzbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 25-yanvarida oʻrnatgan (Oʻz ME, 3-jild, 189-bet).

Daromad deklaratsiyasi

Daromad deklaratsiyasi – moliya yoki kalendar yilida fuqarolar (jismoniy shaxslar) tomonidan soliqqa tortiladigan jami daromadlari koʻrsatilgan va davlat organlariga taqdim etiladigan xabarnoma. Jahondagi barcha rivojlangan mamlakatlarda mulk deklaratsiyasi bilan bir qatorda joriy qilingan.

Oʻzbekistonda «Oʻzbekiston Respublikasi fuqarolaridan va fuqaroligi boʻlmagan shaxslardan olinadigan daromad soligʻi toʻgʻrisida» gi (1991-yil 15-fevral) qonunga koʻra, oʻzining asosiy ish joyidan chetda daromad topgan jismoniy shaxs daromad deklaratsiyasini hisobot yilidan keyingi yilning 1-apreldan kechiktirmay oʻzining istiqomat joyidagi soliq idorasiga taqdim etishi shart. Tamom boʻlgan kalendar yilida faqat asosiy (xizmat, oʻqish) joyida mehnat vazifalarini bajarishdan daromad olgan jismoniy shaxslar shu yil uchun olingan daromadlari haqida daromad deklaratsiyasi taqdim etmaydilar.

Muddatida taqdim qilinmagan daromad deklaratsiyasi uchun yoki notoʻgʻri maʼlumotlar berilib, daromadlar yashirilganda, fuqarolar belgilangan tartibda javobgar boʻladilar (Oʻz ME, 3-jild, 207-bet).

TASDIQLAYMAN
«Sharq guli» mas'uliyati cheklangan
jamiyat boshqaruvining raisi
(imzo) S.G'aniyev
1999-yilning 9-fevrali

«Sharq guli» mas'uliyati
cheklangan jamiyat kassasida o'tkazilgan taftish

DALOLATNOMASI

1999-yilning 8-fevrali Toshkent shahri

Raisi – jamiyat bosh hisobchisining o'rinbosari Erkinoy Rahimovna Olimova, a'zolari – rejalash bo'limining iqtisodchisi Naima Ikromovna Karimova va hisobchi Oysha Nu'monovna Po'latovalardan iborat jihozlarni yo'qlama qilish komissiyasi jamiyat boshqaruvi raisining 1999-yilning 7-fevralidagi 19-raqamli buyrug'iga muvofiq «Sharq guli» mas'uliyati cheklangan jamiyat kassasida 1999-yilning 8-fevralidagi holat asosida taftish o'tkazdi. Taftish jamiyat kassiri Narimon Ubaydullaev ishtirokida o'tkazildi.

Taftish o'tkazish natijasida:

- 1) kassadagi naqd pul qoldig'i 184 so'm ekanligi;
- 2) kassa daftari bo'yicha pul qoldig'i 184 so'm ekanligi aniqlandi.

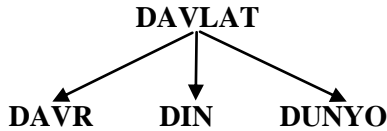
Jamiyat kassasida boshqa qimmatdor buyumlar topilmadi, bu hol hisob ma'lumotlariga mos keladi.

Kassa daftarini yuritish va pullarini saqlash tartibi «Davlat, kooperativ va jamoat korxonalari, tashkilotlari va muassasalari tomonidan kassa ishlarini yuritish haqida nizom» talablariga mos keladi.

Komissiya raisi:	(imzo) E.R.Olimova
Komissiya a'zolari	(imzo) N.I.Karimova
	(imzo) O.N.Po'latova
Kassir	(imzo) N.Ubaydullaev

(M. Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 195-196-betlar).

Asosiy soʻzlar

73-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

74-mashq. Krossvordlar tuzish.

75-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

Yigirma oltinchi dars

Oʻzbekcha **Sh** tovushining talaffuziga eʼtibor bering.

Taqqoslang:

Oʻzbekcha

shar (звукоподражание)
shaqillamoq
shaldiramoq
shagʻal
shipildoq
shovqin
shoyi
sholi
shoʻxlik

ruscha

шар (yer shari)
щёлкать
шуршать
щебень
шипящий
шум
шелк
шала
шалость

Tez aytish

Shokir sharsharaga shoshildi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Sha-ba-da, sha-kar, sha-mol, shan-ba, shil-di-ra-moq, shi-rin.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Shabada, shabnam, shavkat, shay, shayton, shakar, shakllanmoq, sham, shamol, shanba, shapaloq, sharbat, sharmanda, sharoit, shart, shartnoma, sharshara, sharq, shaftoli, shaxs, shaxsiy, shahar, sher, sheʼr, shilinmoq, shim, shimol, shior, shippak, shirin, shisha, shishmoq, shogird, shoir, sholgʻom, shoshmoq, shunday, shuhrat, shaylamoq, shaytonlamoq, shakllanmoq, shalviramoq, shaldiramoq,

shalpaymoq, shamollamoq, sharaqlamoq, sharillamoq, shartlashmoq, sharhlamoq, shaqillamoq, shivalamoq, shivirlamoq, shikastlanmoq, shilinmoq, shimarmoq, shimmoq, shipillamoq, shipshimoq, shitirlamoq, shifolanmoq, shishmoq, shiqirlamoq, shovullamoq, shodlanmoq, shug‘ullanmoq, sho‘ng‘imoq, sho‘rlamoq.

So‘z birikmalari tuzing:

- 1) shar**qning** shuhrati;
- 2) sho**irni** shoshirmoq;
- 3) sharshar**aga** sho‘ng‘imoq;
- 4) shartnomad**an** shodlanmoq;
- 5) shifokor **bilan** shartlashmoq;
- 6) shirin shaftoli.

Oltilik

Umr – yo‘l, qayrilish ko‘p,
Uchrashish, ayrilish ko‘p,
Unutish, aytilish ko‘p,
Lekin hech qachon chiqmas yodimdan
O‘sha kulishlaring, o‘sha kelishlaring.

(Omon Matjon)

Paronimlarni farqlang:

Sher (лев)-she‘r (стих), шуба (kiyim)-shu‘ba (отделение).

Dialog

- Shoshyapsizmi?
- Ha, judayam.
- Shanbagacha qololmaysizmi?
- Yo‘q, borishim shart.

Baytlar

Shohu toju xil‘atikim, men tamosho qilg‘ali,
O‘zbakim boshida qalpoq, egnida shirdog‘i bas.

Halol ona sutidekdur gar **o‘zbakim** tutsa,
Tabuq qilib yukunub tustig‘on ichinda qimiz.

(Navoiy)

Matn

Shayboniyxon

Sulton Muhammad Shayboniyxon 1451-yilda tug‘ilgan. Abulxayrxonning nabirasi, Shohbudog‘ sultonning o‘g‘li. Sulton Mu-

hammadning laqabi Shohbaxt. Otasi vafotidan so'ng bobosi qaramog'ida ulg'ayadi. Unga Boyshayx otaliqlik qiladi. Buxoroda, Samarqandda o'qigan. Bobosi vafotidan so'ng taxtga o'tirgan va Dashti Qipchoqda o'z hukmronligini o'rnatgan. 1490-yillarda temuriylar davlatni boshqara olmay qoldi. Shu bois Movarounnahrda eroniylar tahdidi kuchaydi. Musulmon sunniylarning da'vati bilan Shayboniyxon janubga yurish boshlaydi. Movarounnahrda kim Temur davlatini parchalashga xizmat qilgan bo'lsa, ayovsiz jazoladi. Movarounnahr va Xurosonni eroniylar tajovuzidan saqlab qoldi. Shayboniyxon Amir Temurni juda hurmat qilgan. Katta o'g'liga Temur Sulton deb nom beradi. Shayboniyxon o'zbek va fors tillarida g'azal va ruboiylar yozgan. Uning ba'zi she'rlari va «Bahr ul-xudo» dostoni saqlanib qolgan. Uning vatanparvar shayx Najmiddin Kubroga bag'ishlab yozgan she'ri mavjud. Shayboniyxon Eron shohi Ismoil Safaviy bilan bo'lgan jangda halok bo'ldi. Uning jasadi Samarqand shahri Registon maydonidagi Baland Sufaga dafn qilingan. Bu joy keyin shayboniylar daxmasi bo'lib qoldi (u yerga yana 11 kishi dafn qilingan).

Lug'at

Ulg'aymoq–вырастать, otaliq–воспитатель престолонаследника, hukmron–властелин, o'rnatmoq–устанавливать, boshqarmoq–управлять, tahdid–угроза, da'vat–призыв, parchalamoq–разбивать, xizmat qilmoq–служить, ayovsiz–беспощадный, jazolamoq–наказывать, saqlab qolmoq–сохранить, hurmat qilmoq–уважать, nom bergmoq–называть, vatanparvar–патриот, jang–бой, halok bo'lmoq–погибать, jasad–труп, тело; dafn qilmoq–хоронить.

Sheryurak

Sheryurak – qo'rqmas, botir insonlarga beriladigan sifat. Bunday insonlar vatanparvar, xalqparvar bo'lishadi. Ular mardligi tufayli o'z xalqiga, o'z millatiga sadoqat bilan xizmat qiladilar.

Shveysariya

Shveysariya Konfederatsiyasi – Markaziy Yevropada, Alp tog'larida joylashgan davlat. Maydoni 41,3 ming km², aholisi 7,1 mln. kishi (1998-yil). Poytaxti – Bern shahri. Konfederatsiya tarkibida 22 ta kanton bor. Kantonlar o'z ichida kichik kantonlarga bo'lingan. Davlat tuzumi – federal respublika. Davlat boshlig'i – prezident. Ikki palatali parlament – Ittifoq majlisi oliy qonun

chiqaruvchi hokimiyat hisoblanadi. Katta daryolari: Reyn, Aare. Aholisi to‘rt xalq (german-shveysarlar, fransuz-shveysarlar, italyan-shveysarlar va retoromanlar) dan iborat. Yirik shaharlari: Syurix, Bazel, Jeneva, Bern, Lozanna. Shveysariya 1815-yilning 20-martida «abadiy betaraflik» haqida maxsus deklaratsiyani e‘lon qildi. Shundan boshlab xalqaro janjallarga aralashmadi. Shveysariya hududida juda ko‘p xalqaro tashkilotlar joylashgan. Shveysariya BMT ning o‘ziga a‘zo bo‘lmagan, lekin uning ko‘pgina maxsus tashkilotlariga a‘zodir. O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 5-mayidan o‘rnatgan.

Shartnoma

Shartnoma – fuqarolik huquqida ikki yoki bir necha shaxsning fuqarolik huquq va burchlarini vujudga keltirish, burchlarni o‘zgartirish yoki bekor qilish haqidagi kelishuvi, bitimning turi. Shartnomadan kelib chiquvchi fuqarolik huquqiy munosabati ham, shuningdek, yozma ravishda tuzilgan shartnoma mazmuni bayon qilingan hujjat ham «shartnoma» termini bilan ataladi. «Shartnoma» so‘zining sinonimi - «kontrakt». Fuqarolar va yuridik shaxslar shartnoma tuzishda erkindirlar. Shartnoma tuzishga majbur qilishga yo‘l qo‘yilmaydi. Shartnoma tuzish burchi qonunlarda yoki olingan majburiyatda nazarda tutilgan hollar bundan mustasno. Shartnomaning xalqaro shartnoma, mehnat shartnomasi, xo‘jalik shartnomasi kabi turlari bor (O‘z ME, 9-jild, 699-bet).

SHARTNOMA

Toshkent shahri, ikki minginchi yil o‘ninchi mart

Biz, Toshkent shahar Oxunboboyev ko‘chasi 18-uyda yashovchi Sodiq Xoliqovich Salimov va Toshkent shahar 4-Qorasuv dahasi, 40-uy, 28-xonadonda yashovchi Qodir Mo‘minovich Ibrohimov, ushbu shartnomani quyidagilar haqida tuzdik:

1. Men, S.X.Salimov Toshkent shahar IIB davlat avtonazorat ro‘yxatlash va imtihon olish bo‘limi tomonidan 1993-yilning 24-fevralida berilgan GE434545 raqamli texnik pasportga asosan menga tegishli «Jiguli» markali yengil mashinani (1989-yilda ishlab chiqarilgan, shassi raqami belgisi N 01-47 TN) Q.M.Ibrohimovga hadya qildim.

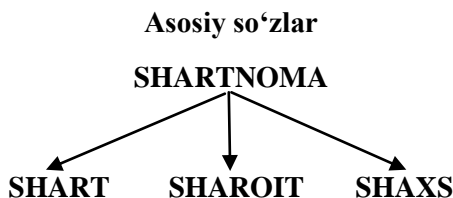
2. Men Q.M.Ibrohimov, mazkur avtomashinani S.X.Salimovdan hadya sifatida qabul qildim.

3. Mazkur avtomashina shartnoma tuzuvchilar tomonidan 520000 (besh yuz yigirma ming) so‘m miqdorida baholandi.

4. Hadya qilingan avtomashina bu shartnomaga qadar hech kimga sotilgan emas, garovga qo‘yilmagan, nizoda bo‘lmagan, foydalanish taqiqlab qo‘yilmagan.

5. Shartnoma uch nusxada tuzildi: 1-nusxa notarial idorada saqlanadi, qolgan nusxalar Q.M.Ibrohimovga avtomashinani ro‘yxatdan chiqarish va ro‘yxatga qo‘yish uchun beriladi.

(imzo) S.X.Salimov
(imzo) Q.M.Ibrohimov
(Notarial idoraning tasdiqlovchi yozuvlari va muhri)
(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 81-bet).

76-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

77-mashq. Krossvordlar tuzish.

78-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

Yigirma yettinchi dars

O‘zbekcha **Ch** tovushining talaffuziga e’tibor bering.

Taqqoslang:

O‘zbekcha

chakak
chakalak
chiziq
chizma
chipqon
chorak

ruscha

чельюсть
чащоба
черта
чертеж
чирей
четверть

chuvalchang
cho‘yan

червяк
чугун

Tez aytish

Chayqovchi chiqimni chamaladi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Che-ga-ra, chi-roy-li, cha-qa-loq, char-cha-moq, chi-qim, chaq-moq.

So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Chavandoz, chayon, chaynamoq, chayqovchi, chala, chamalamoq, chang, chanqamoq, chang‘i, chapak, charm, chaqaloq, chiqish, chaqmoq, chevar, chegara, chekmoq, chelak, chigit, chidamoq, chigirtka, chizmoq, chiroyli, chiqmoq, chopmoq, cho‘l, chaymoq, chalmoq, chalg‘imoq, changimoq, charaqlamoq, charchamoq, chatishtirmoq, chaqirmoq, chaqnamoq, chegaralamoq, chekinmoq, cheklamoq, chertmoq, chetlamoq, chetlatilmoq, chigallashmoq, chiyillamoq, chimchilamoq, chiniqmoq, chinqirmoq, chirillamoq, chirimoq, chiqillamoq, choklamoq, chog‘ishtirmoq, chog‘lamoq, chuvalamoq, chuqurlashmoq, cho‘zmoq, cho‘kmoq, cho‘llamoq, cho‘loqlanmoq, cho‘milmoq, cho‘chimoq, cho‘qimoq.

So‘z birikmalari:

1) cho‘lning chegarasi;	4) chegaradan chiqmoq;
2) chizmani chizmoq;	5) chaqaloq bilan chalg‘imoq;
3) chaylaga chopmoq;	6) chiroyli chang‘i.

To‘rtlik

Chin do‘st ul – do‘stligi oshaversa gar,
Do‘stidan yomonlik ko‘rganida ham.
Boshiga ming jafo toshi yog‘ilsa,
Mehr uyi u toshdan bo‘lur mustahkam.

(Jomiy)

Dialog

- Chanqadingizmi?
- Ha, chanqadim.
- Chanqovbostilardan iching.
- Xo‘p bo‘ladi.

Toʻrtlik

Choʻqqidan bir kichik tosh yumalasa,
Togʻni qulatgudek suron qiladi.
Koʻzingdan bir tomchi yosh yumalasa,
Togʻday yuragimni vayron qiladi.

(E. Vohidov)

Matn

Charxiy

Taniqli shoir Asqarali Hamroaliev Charxiy 1900-yilning 23-fevralida Qoʻqonda tugʻilgan. Avval mahalliy maktabda, soʻng Qoʻqondagi madrasada oʻqigan. Oʻqishni tamomlagandan keyin Qoʻqondagi toʻquvchilik korxonasida ishlagan. 16 yoshidan sheʼr yozib tanilgan. 1939-yilda Alisher Navoiy tavalludining 500 yillik yubileyiga tayyorgarlik guruhida xattot boʻlib ishlagan. 1941-yildan Qoʻqondagi Muqimiy uy-muzeyida ilmiy xodim, 1942-1947-yillarda Qoʻqon shahar teatrida emakdosh, 1950-1979-yillarda Fargʻona viloyat adabiyot muzeyida ilmiy xodim boʻlib ishlagan. Charxiy Sharq mumtoz sheʼriyatidan ilhom olgan. Sulaymonqul Rojiy, Mirza Hoʻqandiylardan aruz ilmini oʻrgangan. 1916-yildan gʻazal yoza boshlagan. Ilk sheʼrlari «Yangi Fargʻona» gazetasi, «Mushtum» jurnalida bosilgan. Shoir ijodi asosini gʻazal, muxammas va masnaviylar tashkil qiladi. Charxiyning «Shirin va achchiq» (1959), «Sheʼrlar» (1966), «Alixoʻja-Xoʻjaali» (1970), «Devon» (1972), «Beshigingda yotmayman» (1975) sheʼriy toʻplamlari nashr etilgan. Charxiy 1979-yilning 18-dekabrida vafot etgan. Shoirning koʻplab sheʼrlari hozir ham qoʻshiq boʻlib kuylanmoqda (Oʻz ME, 9-jild, 575-bet).

Lugʻat

Avval–ранее, tayyorlamoq–готовить, sheʼr yozmoq–сочинять стихи, tavallud–рождение, ilmiy xodim–научный сотрудник, emakdosh–сотрудник-консультант, ilhom olmoq–вдохновляться, asos–основа, tashkil qilmoq–составлять, hozir–сейчас, ныне; qoʻshiq–песня.

Chaqqonlik

Chaqqonlik – har qanday ishni tez va o‘rniga qo‘yib bajaradigan insonlarga xos xususiyat. Bunday kishilarni ana shu xususiyat uchun qadrlashadi.

Chexiya

Chexiya Respublikasi – Markaziy Yevropadagi davlat. Maydoni 78,9 ming km², aholisi 10,5 mln. kishi (2002-yil). Poytaxti – Praga shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan 14 oblast (viloyat) ga bo‘lingan. Chexiya – suveren, demokratik davlat. Davlat boshlig‘i – prezident. Qonun chiqaruvchi organi – deputatlar palatasi va senatdan iborat parlament. Ijrochi hokimiyat organi prezident tomonidan tayinlanadi. Aholisining 81,3 foizi chexlar, yana slovaklar, polyaklar va boshqa millatlar yashaydi. Dindorlarining aksariyati katoliklar. Yirik shaharlari: Praga, Brno, Plzen, Ostrava. Chexiya 1993-yildan BMT ning a‘zosi. O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1993-yilning 1-yanvarida o‘rnatgan (O‘z ME, 9-jild, 597-bet).

Chustiy

Taniqli shoir, tarjimon Chustiy (Nabixon Xo‘jaev) 1904-yilning 20-fevralida Chust shahrida tug‘ilgan. Avval Chust va Qo‘qondagi mahalliy maktabda o‘qigan. Keyin madrasada tahsil olgan. Alisher Navoiy tavalludining 500 yillik yubileyiga tayyorgarlik munosabati bilan Toshkentga ishga chaqirilgan. 1939-yildan Muqimiy teatrida emakdosh, 1941-yildan teatr direktori, 1942-yildan O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi adabiyot fondi direktori, 1959-yildan Til va adabiyot institutida ilmiy xodim bo‘lib ishlagan. Chustiy shoir sifatida mumtoz she‘riyatimizga xos g‘azal, muxammas, musaddas, murabba‘, ruboiy, tuyuq, masnaviy janrlarida ijod qilgan. Uning «Gul mavsumi» (1969), «G‘azallar» (1977) she‘riy to‘plamlari, «Hayotnoma» (1988), «Sadoqat gullari» (1992), «Ko‘ngil tilagi» (1994), «Ko‘rishguncha xayr endi» (2004) devonlari nashr etilgan. Chustiy bir necha dostonlar, dramalar ham yozgan. Chustiy Sa‘diy, Hofiz, Xusrav Dehlaviy, Sobir Termiziy, Mirzoda Ishqiy va boshqa shoirlarning asarlarini forschadan o‘zbek tiliga tarjima qilgan. Chustiy «Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug‘ati» (4 jildlik) ni tuzishda qatnashgan. Chustiy 1983-yilning 13-avgustida vafot etgan (O‘z ME, 9-jild, 663-bet).

Asosiy soʻzlar

CHEGARA

CHARCHOQ

CHIDAM

CHORA

79-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

80-mashq. Krossvordlar tuzish.

81-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

Yigirma sakkizinchi dars

Oʻzbek tilida **NG** harfiy birikmasi burun tovushini ifodalash uchun ishlatiladi. Oʻzbekcha tovushning talaffuziga eʼtibor bering.

Toʻgʻri talaffuz qiling!

- 1) oʻnglab-налаживая; улучшая
oʻnlab-десятками; десятки
- 2) eng-самый
en-ширина
- 3) oʻngga-вправо
oʻnga-к десяти

Tez aytish

Kengboyning koʻngli kengmi?

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Si-ngil, koʻ-ngil, gu-rung, zang-la-moq, shud-ring, ting-la-moq.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Anglamoq, bodring, bong, garang, gung, guring, dongdor, durang, yeng, yengmoq, jang, zanglamoq, keng, kengaymoq, manglay, ong, piching, singmoq, soʻng, tang, tanglay, teng, tinglamoq, tong, tarang, shudring, yanglishmoq, koʻndalang, singil, koʻngil, gurunglashmoq, taranglashmoq.

Soʻz birikmalari tuzing:

- 1) dongdorning tengi;
- 2) gurungni tinglamoq;
- 3) jangda yengmoq;
- 4) jangdan gurunglashmoq;
- 5) dongdorlar haqida tinglamoq;
- 6) tonggi shudring.

Masnu' she'r

Balodur manga hajring, davodur manga vasling,
Itobing manga ofat, hadising manga darmon.

Darmon manga hadising, ofat manga itobing,
Vasling manga davodur, hajring manga balodur.

(Bobur)

Omonimlarni farqlang:

1) zang-ржавчина zang-звонок	2) yeng-рукав yeng-кушайте	3) zarang-клён zarang-твёрдый
4) lang-настеж lang-хромой		

Dialog

- Kim yengdi?
- Durang.
- Yana qachon o'ynar ekan?
- Ikki haftadan keyin.

Matn

Mingyilqi tizmasi

Mingyilqi tizmasi Chatqol tog'lari tarkibidadir (Toshkent viloyati). Qoraarcha, Katta Maydantol, Berkota, Nurakota soylari havzasida joylashgan. Janubi-g'arbdan shimoli-sharqqa tomon yo'nalgan. Uzunligi 10 km, eng baland joyi (Qoraungur) 2942 metr. Mingyilqi tizmasi o'rtacha, ba'zi joylarda kuchli parchalangan. Suvayirg'ich qismi esa kam parchalangan. Yalang'och qoyali qirralar uncha ko'zga tashlanmaydi. Shimolda Katta Chimyon (3309 metr) tog'iga tutashib ketgan. Quyi qismida jigarrang tuproqlarda siyrak archazorlar bilan turli o'tli bug'doyiqzorlar uchraydi (O'z ME, 5-jild, 673-bet).

Lug'at

Tizma—цепь, tog'—гора, tarkib—состав, soy—горная речка, havza—бассейн, joylashmoq—находиться, yo'nalmoq—направляться, uzunlik—длина, baland joy—высокое место,

oʻrtacha–средний, parchalanmoq–делиться на части, qoʻya–скала, qirra–грань, koʻzga tashlanmaydigan–не бросающийся в глаза, suvayirgʻich–водораздел, tutashmoq–примыкать, quyi–нижний, tuproq–земля, tashkil topmoq–состоять, siyrak–редкий, bugʻdoyiq–пырей ползучий, uchramoq–попадаться.

Mangulik

Mangulik – insonlar tomonidan amalga oshirilgan, tanazzulga yoʻl tutmaydigan ezgu ishlar, qurilgan inshootlar, binolarning doimiy mavjudligi. Ulugʻ insonlar ana shunday umrboqiy ishlarni amalga oshiradilar.

Bangladesh

Bangladesh Xalq Respublikasi – Janubiy Osiyodagi davlat. Hind okeanining Bengaliya qoʻltigʻi boʻyida joylashgan. Maʼmuriy-hududiy jihatdan toʻrt viloyatga boʻlingan, ular toʻqqiz okrug (distrikt) ni oʻz ichiga oladi. Maydoni 143,988 ming km², aholisi 122 mln. kishi (1997). Poytaxti – Dakka shahri. Bangladesh unitar respublikadir. Buyuk Britaniya boshchiligidagi Hamdoʻstlik tarkibiga kiradi. Davlat boshligʻi – prezident. Aholisining 98 foizi bengallar. Shuningdek, bixarlar, santallar, munda, oraon, chakma, marma, kxaslar ham yashaydi. Xalqining 85 foizi musulmonlar. Eng katta shaharlari: Dakka, Chittagong. Pul birligi – taka. Bangladesh Oʻzbekiston Respublikasi bilan diplomatik aloqalarni 1992-yilning 15-oktyabrida oʻrnatdi (Oʻz ME, 1-jild, 612-bet).

Jangnoma

Jangnoma epik janr hisoblanadi. Bunda tarixiy va afsonaviy janglar, ayrim shaxslar koʻrsatgan mardlik, qahramonliklar mubolagʻali, shuningdek, koʻtarinki ruh bilan bayon qilinadi. Mustaqil janr sifatida u qadimgi qahramonlik dostonlari taʼsirida shakllangan. Jangnomalarda qahramonlarning kuch-qudrati, qurol-yarogʻlari, jangu jasorati gʻoyat boʻrttirib tasvirlanadi. Jangnomalar nasriy va sheʼriy shakllarda boʻlishi mumkin. Koʻpgina jangnomalar nasrda yozilib, baʼzan asar tarkibiga sheʼriy parchalar kiritilgan. Oʻzbek xalqining madaniy hayotida jangnomaxonlik anʼanasi keng oʻrin tutgan. Chunki bunday asarlarning yaxshi namunalari kishilarni yurtparvarlik, qahramonlik va elga fidoyilik kabi yuksak gʻoyalar ruhida tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi (Oʻz ME, 3-jild, 550-bet).

Asosiy soʻzlar

MANGULIK

ONG   JANG   TENG

82-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

83-mashq. Krossvordlar tuzish.

84-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

Yigirma toʻqqizinchi dars

Oʻzbekcha **Y** tovushining talaffuziga eʼtibor bering.

Taqqoslang:

Oʻzbekcha

yillik

yigʻiq

yoʻgʻon

yoʻltoʻsar

yiring

ruscha

годовой

собранный

толстый

разбойник

гной

Tez aytish

Yoʻl-yoʻl yoʻlbars yoʻlovchiga yoʻnaldi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Yi-gʻim, yoʻ-lov-chi, yoʻq-la-ma, yoʻl-bars, yoʻl-dosh, yoʻ-tal-moq.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Yiltiramoq, yiroq, yirtiq, yirtqich, yiqilmoq, yigʻi, yigʻilish, yigʻim, yigʻlamoq, yigʻmoq, yoʻlak, yoʻlbars, yoʻldosh, yoʻllanma, yoʻlovchi, yoʻrgak, yoʻrgʻa, yoʻtal, yoʻqlama, yigirmoq, yiriklashmoq, yiroqlashmoq, yirmoq, yigʻmoq, yigʻishtirmoq, yoʻliqmoq, yoʻllamoq, yoʻnmoq, yoʻnalmoq, yoʻrgaklamoq, yoʻtalmoq, yoʻqlamoq, yoʻqolmoq, yoʻqotmoq, yoʻgʻonlashmoq.

Soʻz birikmalari tuzing:

- 1) yoʻlovchining yoʻllanmasi;
- 2) yoʻlbarsni yiqitmoq;
- 3) yoʻldoshga yoʻliqmoq;
- 4) yoʻqlamada yigʻmoq;
- 5) yigʻi bilan yoʻqlamoq;
- 6) yoʻl-yoʻl yoʻrgʻa.

To‘rtlik

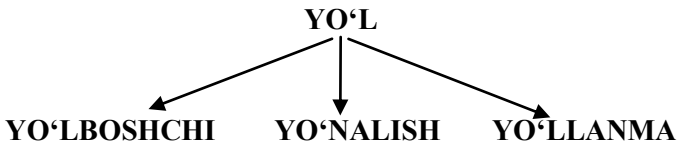
Yo‘limga g‘ov bo‘lgan kimsalar dog‘dir,
Tayansam – umidim qulamas tog‘dir.
G‘ovlarni qo‘porgay sobit bardoshim,
Ellu yurt mehridan dil chaman bog‘dir.

(B.Boyqobilov)

Dialog

- Yig‘ilish qachon bo‘ladi?
- Yigirmanchida.
- Yo‘qlama qilinadimi?
- Yo‘q.

Asosiy so‘zlar

O‘zbek tilida YA harfi y+a tovushlarini ifodalaydi. Aslida bular alohida-alohida tovushlardir. Talaffuziga e‘tibor bering.

Taqqoslang:

O‘zbekcha

yara
yaqqol
yam-yashil
yalmog‘iz
yashin
yalqov

ruscha

язва
ясный
ярко-зелёный
баба-яга
молния
лентяй

Tez aytish

Yahyo yangi yaktakni yamadi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Yal-piz, ya-go-na, ya-shi-irn, yay-ra-moq, ya-kun-la-moq, yak-tak.

Soʻzlarni koʻchirib yozing va tarjima qiling:

Yagona, yayov, yaylov, yakka, yaktak, yakun, yalamoq, yalangʻoch, yalinmoq, yalligʻlanish, yalpi, yalpiz, yaltiramoq, yanglish, yangramoq, yaratmoq, yarashmoq, yasamoq, yaxlit, yashirin, yayramoq, yakkalanmoq, yakunlamoq, yalqovlanmoq, yangilamoq, yanchmoq, yaramoq, yaralanmoq, yaraqlamoq, yaxlamoq, yaxshilamoq, yashirmoq, yashamoq, yaqinlashmoq.

Soʻz birikmalari tuzing:

1) yangilik ning yakuni;	4) yaylov da yashamoq;
2) yalpiz ni yashirmoq;	5) yaxshilik uchun yaralmoq;
3) yalmogʻiz ga yaqinlashmoq;	6) yaltiroq yaproq.

Toʻrtlik

Yaxshilarning suhbatidan bahra ol,
Yaxshi yoʻl tut, yaxshi soʻzga quloq sol,
Yaxshi hamdam topolmagan chogʻlarda,
Yaxshi kitob yaxshi hamdam bemalol.

(Habibiy)

Dialog

- Yangilikni eshitdingizmi?
- Qanaqa yangilik?
- Yangi boshliq kelarmish.
- Yaxshi, bizga bari bir.

Matn

Yassaviy

Buyuk shayx va alloma Ahmad Yassaviy – tasavvuf adabiyotining vakillaridan biri. U Yassi (Turkiston) shahrida tugʻilgan. Yassaviyning otasi Ibrohim ota Yassi va Sayramda shayxlik qilgan. Ahmad Yassaviyning ajdodlari Muhammad rasulullohning qizlari Fotima bibi nasliga borib taqaladi. Uning yoshligi Sayramda oʻtgan. Otasi vafotidan soʻng Arslonbob eshon qoʻlida tarbiya olgan. Ustozi hayotdan koʻz yumgandan soʻng Buxorodagi shayx Yusuf Hamadoniydan taʼlim olib, oʻzi ham tasavvuf olamidagi buyuk shayxlardan biriga aylandi. Ahmad

Yassaviy 63 yoshida yerto‘laga tushib, umrining oxirigacha yer ostida yashagan, degan taxmin bor. Amir Temur hazratlari Ahmad Yassaviyni o‘ziga ustoz deb bilgan. 1395–1397-yillarda uning qabri ustiga maqbara qurdirgan.

Lug‘at

Alloma–деятель, vakil–представитель, ajdod–предок, nasl–поколение, taqalmoq–связываться, tarbiya olmoq–получать воспитания, ustoz–учитель, yerto‘la–подвал, землянка; umr–жизнь, yer ostida–под землей, taxmin–предположение, qabr–могила, maqbara–мавзолей.

Yaxshilik

Yaxshilik – kishiga yoqadigan, ma’qul bo‘ladigan ishni qilish. Bu narsa insonga muvaffaqiyat, omad kelishini ta’minlaydi.

Yaponiya

Yaponiya (yaponcha «Nixon») – Tinch okean orollarida joylashgan davlat. Eng yirik orollari: Xokkaydo, Xonsyu, Sekoku va Kyusyu. Maydoni 372,2 ming km², aholisi 125,6 mln. kishi(XX asrning oxiri). Poytaxti – Tokio shahri. Ma’muriy-hududiy jihatdan 46 prefektura va Xokkaydo gubernatorligiga bo‘lingan. Davlat tuzumi – konstitusion monarxiya. Davlat boshlig‘i – imperator. Oliy hokimiyat organi ikki palatali parlament (Vakillar palatasi, Maslahatchilar palatasi). Oliy ijroiya organi – hukumat (Ministrlar kabineti). Yaponiyada 3000 metr dan baland bo‘lgan 16 ta cho‘qqi bor. Aholisining 99 foizi yaponlar, shuningdek, koreys va xitoylar bor. Asosiy dinlari: sintoizm va buddizm. Yirik shaharlari: Tokio, Osaka, Yokoxama, Nagoya. 1956-yilning dekabrda BMT ga qabul qilingan. O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 26-yanvarida o‘rnatgan.

Asosiy so‘zlar

O'zbek tilida **YO** harfi y+o tovushlarini ifodalash uchun yoziladi. Aslida bular alohida-alohida tovushlardir. Talaffuziga e'tibor bering.

Taqqoslang:

O'zbekcha

yollanma
yotlik
yotdi
yoshlar
yolg'on

ruscha

наёмный
чуждость; отчужденность
лёг
молодежь
враньё

Tez aytish

Yodgor yog'ochni yordi.

Bo'g'inlarni to'g'ri o'qing!

Yo-zuv, yor-liq, yod-gor-lik, yor-dam-chi, yol-g'on, yog'li.

So'zlarni ko'chirib yozing va tarjima qiling:

Yovvoyi, yovuz, yod etmoq, yodgorlik, yoy, yoymoq, yolg'iz, yolg'on, yonbosh, yonmoq, yong'in, yopiq, yor, yordamchi, yoriq, yorliq, yotmoq, yoqa, yoqimli, yoqut, yog'ingarchilik, yog'li, yog'och, yodlamoq, yozmoq, yollanmoq, yolchimoq, yomonlamoq, yopishmoq, yopmoq, yordamlashmoq, yoqalashmoq, yoqmoq.

So'z birikmalari tuzing:

1) yozuvchining yoshi;	4) yong'inda yonmoq;
2) yozuvni yozmoq;	5) yordamchi bilan yopmoq;
3) yorliqqa yozmoq;	6) yovuz yov.

To'rtlik

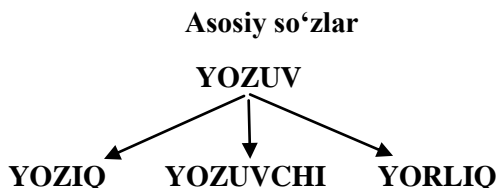
Yoshlik – bu karvonning erka noridir,
Daryoday toshqindir, jilg'a kabi sof.
Yoshlik – kelajakning xaloskoridir,
Sira tark etmasin yoshlikni insof.

(A. Oripov)

Dialog

- Yozda qaerda bo'lasan?
- Toshkentda. Sen-chi?
- Yorkentga ketaman.

- Yorkentning yozi qanaqa?
- Salqin bo‘ladi.

O‘zbek tilida **YU** harfi y+u tovushlarini ifodalash uchun yoziladi. Aslida bular alohida-alohida tovushlardir.

Tez aytish

Yumronqoziq yuqoriga yugurdi.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Yu-za-ki, yuk-sak, yu-rak, yup-qa, yul-g‘ich, yu-gur-moq, yur-moq.

So‘zlarni yod oling:

Yubormoq, yuvmoq, yuvosh, yugan, yugurmoq, yuz, yuzaki, yuklamoq, yuksak, yulmoq, yulg‘ich, yumaloq, yummoq, yumronqoziq, yumshoq, yupqa, yurak, yurmoq, yutmoq, yutuq, yuqori, yuqumli, yuzlashmoq, yuksalmoq, yumshamoq, yupanmoq, yupqalashmoq, yuqorilamoq, yuqtirmoq.

So‘z birikmalari tuzing:

1) yurt ning yutug‘i;	4) yuk dan yuklamoq;
2) yuz ni yuvmoq;	5) yurt tomon yurmoq;
3) yuqori ga yubormoq;	6) yumaloq yuz.

To‘rtlik

Yurtim senda ekan nasibam tugal,
 Sen o‘zing maskanim, sen o‘zing shonim.
 Sen onam, sen singlim, yorimsan, azal,
 Ey, jonim, jahonim – O‘zbekistonim.

(A. Oripov)

Dialog

- Yukni qaerga yuborasiz?
- Yuqori Chirchiqqa.

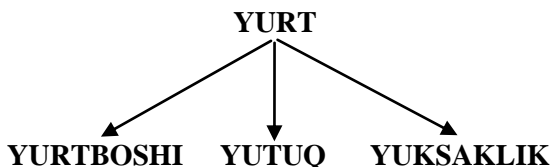
- Yuqoriga yuklaymiz.
- Yaxshi.

To‘rtlik

Yulduz sanab, yulduzlar aro
 Qolib ketdi qora ko‘zlarim.
 Yulduzlarday bir jigar pora
 Ko‘ngil bilan qo‘shiq izladim.

(B. Boyqobilov)

Asosiy so‘zlar

O‘zbek tilida **YE** harfi y+e tovushlarini hamda alohida **e** tovushini ifodalash uchun yoziladi. Ularni talaffuzda farqlash kerak. Masalan: yelim (yelim), yengil (yengil), yer (yer), bel (bel), bet (bet), vergul (vergul), demoq (demoq).

Taqqoslang:

O‘zbekcha

yel (вереп)
 yegulik
 yetti
 yetuk
 yelim
 yelka
 yelpig‘ich

ruscha

ель (qoraqarag‘ay)
 еда
 семь
 зрелый
 клей
 плечо
 веер

Tez aytish

Yelpig‘ich yelkandan yengil.

Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!

Yez-na, yel-vi-zak, yet-ti, ye-tim, yel-ka, yen-gil, yet-moq.

So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:

Yezna, yelvizak, yelkan, yemoq, yengil, yengmoq, yesir, yechinmoq, yetim, yetishmoq, yetkazmoq, yetmish, yetmoq, yechilmoq, yechim, yelpig‘ich, yetuk, yelim, yelka, yel, yedirmoq, yeyilmoq, yelpimoq, yengillashmoq, yechmoq.

So‘z birikmalari:

1) yelpig‘ich ning yelimi;	4) yemish dan yemoq;
2) yel kanni yechmoq;	5) yelpig‘ich bilan yelpimoq;
3) Yevropaga yet moq;	6) yengil yechim.

To‘rtlik

Yer yuzida yashagan inson,
Mayliga, u qaerlik bo‘lsin,
Tinch mehnatda kunlari shodon,
Kechalari xayrli bo‘lsin

(E. Vohidov)

Dialog

- Nima yeymiz?
- Men palov yeyman. Siz-chi?
- Men ham. Salat olamizmi?
- Ha. Nima ichamiz?
- Sharbat icha qolaylik.
- Bo‘pti.

Yevropa

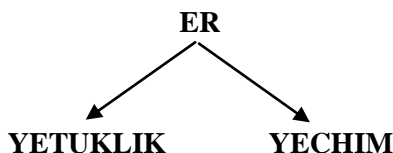
Yevropa (osuriy tilida «ereb» - «g‘arb») – qit‘a, Yevrosiyo materigining g‘arbiy qismi. Maydoni 10507 ming km²; 730 ming km² ni orollar tashkil qiladi. Yevropa materigidagi chekka nuqtalar: shimolda – Nordkin burni, janubda – Marroki burni, g‘arbda – Roka burni, sharqda – Qutbiy Ural tog‘ining sharqiy etagi. Yevropa hududidagi yirik yarim orollar: Kola, Skandinaviya, Yutlandiya, Bretan, Pireney, Apennin, Bolqon, Qrim. Yevropadagi eng katta orollar: Novaya Zemlya, Frans-Iosif Yeri, Shpisbergen, Britaniya, Islandiya, Irlandiya, Korsika, Sardiniya, Sisiliya, Krit. Katta daryolari: Volga, Ural, Dnepr, Don, Pechora, Dnestr (sharqda), Dunay, Reyn, Elba, Visla, Luara, Taxo, Odra (g‘arbda). Yevropaning aholisi 729 mln. kishi (2001-yil). Aholisining asosiy qismi hind-

evropa tillari oilasiga mansub tillarda gaplashadi (O‘z ME, 3-jild, 405-bet).

Yevro

Yevro – Yevropa Ittifoqi tarkibidagi Yevropa iqtisodiy va pul hamjamiyati a‘zolari (Avstriya, Belgiya, Germaniya, Gresiya, Irlandiya, Ispaniya, Italiya, Lyuksemburg, Niderlandiya, Portugaliya, Finlyandiya, Fransiya) ning pul birligi. Xalqaro ifodasi EUR. 1999-yil 1-yanvardan muomalaga chiqarilgan. 2002-yilning 1-yanvariga qadar naqd pulsiz to‘lovlarda ishlatildi, yevro bilan bir qatorda o‘sha mamlakatlarning milliy pullari ham muomalada yurdi. 2002-yilning 1-yanvaridan 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500 yevro qog‘oz banknotlari va 1, 2, 5, 10, 20, 50 sentli tangalar muomalaga kiritildi (O‘z ME, 3-jild, 405-bet).

Asosiy so‘zlar

85-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

86-mashq. Krossvordlar tuzish.

87-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

O‘ttizinchi dars

O‘zbek tilida undoshlarning qo‘shaloq kelishi uchraydi, ularning talaffuziga e’tibor bering.

Taqqoslang:

1) qattiq-твёрдый	2) essiz-глупый
qatiq-кислое молоко	esiz-жаль
3) chinni-фарфор	4) mashshoq-музыкант
chini-правда	mashoq-колосья
5) ushshoq-название	6) darra-ременная плеть
melodii ushoq-крошка	dara-ущелье
7) tilla-золото	8) cho‘qqi-вершина
tila-проси	cho‘qi-клюй

9) tilli-язычный tilli-его язык	10) nonning-хлеба noning-твой хлеб
11) yoʻllamoq-направлять yoʻllamoq-приближаться	12) kurra-шар kura-сгребти

Tez aytish

Muallif muttasil mutolaa qildi.

Boʻgʻinlarni toʻgʻri oʻqing!

Choʻq-qi, til-la, es-siz, chin-ni, ush-shoq, mu-al-lif, til-li.

Soʻz birikmalari tuzing:

1) mashshoqning chinnisi;	4) tilladan yasamoq;
2) chinnini pullamoq;	5) darra bilan urmoq;
3) choʻqqiga yoʻllamoq;	6) qorli choʻqqi.

Toʻrtlik

Jami erga himmat, muruvvat zarur,
Yovuzni yoʻq etmakka quvvat zarur,
Kishilikka himmat, muruvvat kerak,
Qadrliga himmat, muruvvat zarur.

(Yusuf Xos Hojib)

Dialog

- Choʻqqiga chiqamizmi?
- Albatta.
- Quvvatimiz yetarmikan?
- Harakat qilamiz.

Toʻrtlik

Koʻnglim mening yetti iqlimga –
Solmoq istar dovruq-davvora.
Aqlim derki, ostona hatlab,
Yetti qadam otolsang zora!

(Omon Matjon)

Matn

Abdulla Qahhor

Abdulla Qahhor 1907-yilning 17-sentyabrida Qo‘qonda, temirchi oilasida tug‘ilgan. Mahalliy va zamonaviy maktabda o‘qigandan keyin bilim yurtida ta‘lim oldi. Toshkentga kelib, «Qizil O‘zbekiston» gazetasi tahririyatida ishlagan. O‘rta Osiyo universitetining ishchilar fakultetini bitirgan. Qo‘qonga qaytib borib, muallimlik qilgan va «Yangi Farg‘ona» gazetasida faoliyat ko‘rsatgan. O‘zi ham hajviy she‘rlar yoza boshlaydi. 30-yillarda Toshkentga keladi. O‘rta Osiyo universitetining pedagogika fakultetiga o‘qishga kiradi. Shu bilan birga jurnalda mas‘ul kotib bo‘lib xizmat qiladi. Keyinchalik muharrir, tarjimon va O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi boshqaruvining raisi lavozimlarida ishlaydi. U hikoya, qissa, roman va dramalar yozgan. Yozuvchining «Sinchalak», «O‘tmishdan ertaklar», «Muhabbat» qissalari, «Qo‘shchinor chiroqlari», «Sarob» romanlari, «Shohi so‘zana», «Og‘riq tishlar», «Tobutdan tovush», «Ayajonlarim» kabi komediyalari mashhur. Abdulla Qahhor Pushkin, L. Tolstoy, A. Chexov, Gogol kabi shoir va yozuvchilarning asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilgan. Adib 1968-yilning 25-mayida Moskvada vafot etgan.

Lug‘at

Temirchi–кузнец, zamonaviy–современный, maktab–школа, bilim yurti–училище, tahsil olmoq–обучаться, tahririyat–редакция, hajviy–сатирический, muallim–учитель, mas‘ul kotib–ответственный секретарь, tarjimon–переводчик, uyushma–союз, boshqaruv–управление; правление, rais–председатель, lavozim–должность, hikoya–рассказ, qissa–повесть.

Himmat

Himmat – birovga qilinadigan yaxshilik, yordam, olijanoblik. Shuningdek, biror ishni bajarish uchun astoydil harakat qilish, tirishqoqlik.

Filippin

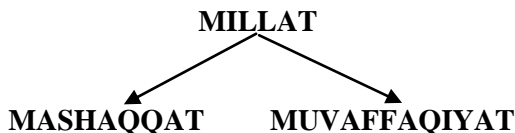
Filippin Respublikasi – Janubi-sharqiy Osiyodagi davlat. Tinch okeandagi Filippin arxipelagida joylashgan. Maydoni 300 ming km², aholisi 84,526 mln. kishi (2002-yil). Poytaxti – Manila shahri. Ma‘muriy-hududiy jihatdan 74 viloyat (provinsiya) ga bo‘lingan. Davlat boshlig‘i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni ikki

palatali Filippin Kongressi, ijrochi hokimiyatni prezident va hukumat amalga oshiradi. Filippin arxipelagi 7107 oroldan iborat. Yiriklari: Luson, Mindanao, Samar, Negros, Palavan, Mindoro, Sebu, Leyte. Sersuv daryolari: Rio-Grande-de-Mindanao, Agusan, Kagayan. Filippinda o‘zaro yaqin til va shevalarda so‘zlashuvchi 90 dan ziyod elat va qabilalar yashaydi. Ularning yiriklari: bisayya, tagal, ilok, bikol, pampangan, pangasinan va boshqalar. Bundan tashqari xitoyliklar, osiyoliklar, yevropaliklar va amerikaliklar ham bor. Rasmiy tillari – tagal va ingliz tillari. Aholisi islom va xristian dinlariga e‘tiqod qiladi. Yirik shaharlari: Manila, Keson-Siti, Sebu, Davao. Filippin 1945 yildan BMT ga a‘zo. Filippin O‘zbekiston Respublikasi bilan diplomatik aloqalarni 1992-yilning 13-apreldan o‘rnatdi (O‘z ME, 9-jild, 242-bet).

Bessa

Bessa (fransuzcha «pasaytirmoq») – birja chayqovchiligi; qimmatbaho qog‘ozlar kursi yoki tovarlar narxini pasaytirish maqsadida amalga oshiriladi. Narxlarni pasaytirishga intiladigan tadbirkor qimmatbaho qog‘ozlar yoki tovarlarni ma‘lum muddatga sotadi. Kelishilgan muddat va uning ijrosi o‘rtasidagi davr mobaynida bozorda narx tushib ketsa, kelishuvni bajarish muddati kelishi bilan chayqovchi-sotuvchi qog‘ozlar yoki tovarlarni yanada arzonroq narxda xarid qilib, o‘z kontragentiga shartlashilgan yuqori narxlarda topshirib, foyda olishi mumkin. Shunday qilib, kelishuv tovar yoki qog‘ozlarni amalda yetkazib bermay turib ham kurs farqini to‘lash bilan tugaydi. Kurs yoki narx pasayishidagi farq sotuvchi foydasiga, narx ko‘tarilganda esa xaridor foydasiga hal bo‘ladi (O‘z ME, 1-jild, 726-bet).

Asosiy so‘zlar

88-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlash.

89-mashq. Krossvordlar tuzish.

90-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

O'ttiz birinchi dars

BO'G'IN

O'zbek tilida bo'g'in unililar vositasida hosil qilinadi. Har bo'g'inda unli bo'lishi shart. Masalan: o-na, ko'k-lam, ish-chan, tosh-li, osh-qovoq.

Ba'zan bo'g'in tuzilishiga qarab ham o'zlashma so'zlarni ajratish mumkin.

Taqqoslang:

<u>Arabcha</u>	<u>fors-tojikcha</u>	<u>ruscha</u>
Mat-baa	pay-vand	инс-ти-тут
Sui-is-te'-mol	far-zand	трак-тор
Mu-to-laa	sho-gird	трам-вай

Tayanch iboralar

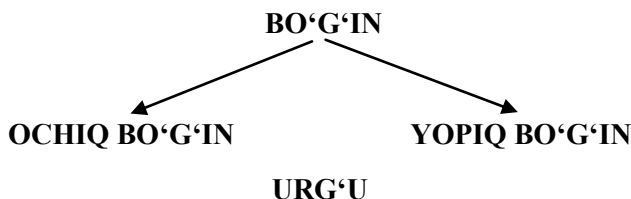
Bo'g'in-слог, vositasida-при помощи, hosil qilinmoq-образовываться, bo'g'in tuzilishi-строение слога, o'zlashma so'zlar-заимствованные слова, ajratmoq-различать, разделять; mumkin-можно, ba'zan-иногда.

To'rtlik

Biliklik keraklik so'zni so'zlayur,
Keraksiz so'zini ko'mub kezlayur.
Biliksiz ne aytsa, ayur uqmayin,
Aning o'z tili o'z boshini yeyur.

(Ahmad Yugnakiy)

Asosiy terminlar

Urg'uning ikki turi bor: 1) so'z urg'usi; 2) gap urg'usi (mantiqiy urg'u).

I. O'zbek tilida so'z urg'usi, asosan, so'zning oxirgi bo'g'iniga tushadi. Masalan: talab`a, talabal`ar, talabalar`a.

Soʻz urgʻusi oxirgi boʻgʻinga tushmaydigan soʻzlarni uch guruhga ajratish mumkin:

1) ravish, yordamchi soʻz turkumlari va modal soʻzlarga xos oʻzlashma (arabcha, forscha) soʻzlarda urgʻu oldingi boʻgʻinda boʻladi. Masalan: h`ozir, ham`isha, b`alki, alb`atta, l`ekin, h`atto;

2) olmoshlarda urgʻu oldingi boʻgʻinda boʻladi. Masalan: h`amma, q`ancha, h`ar kim, h`ech narsa;

3) rus va g`arb tillaridan oʻzlashgan soʻzlarda urgʻu oldingi boʻgʻinlarda boʻladi. Masalan: gaz`eta, l`eksiya.

Ammo bunday soʻzlarga oʻzbekcha qoʻshimcha qoʻshilsa, urgʻu oxirgi boʻgʻinga koʻchadi. Masalan: gazetad`a.

Oʻzbek tilidagi quyidagi qoʻshimchalar urgʻu olmaydi:

1) feʼllardagi tuslovchi qoʻshimchalar: oʻq`iyman, kel`arsan.

2) feʼlning boʻlishsiz shaklini hosil qiluvchi qoʻshimcha: b`orma;

3) sonlardagi tur hosil qiluvchi qoʻshimchalar: `o`nta, b`eshtacha;

4) ravish yasovchi qoʻshimchalarning baʼzilari. Masalan: yig`itcha, `otdek, g`ulday.

Qoʻshimchalardan tashqari -u, -yu, -ku, -mi, -chi, -oq, -yoq, -a, -ya, -da, -gina, -kina, -qina yuklamalari ham urgʻu olmaydi.

Oʻzbek tilida ham urgʻu maʼnoni, shuningdek soʻz va soʻz shakllarini bir-biridan farqlaydi. Masalan:

`olma (feʼl)	–	olm`a (ot)
b`o`lma (feʼl)	–	bo`lm`a (ot)
to`q`ima (feʼl)	–	to`qim`a (sifat)
ul`ama (feʼl)	–	ulam`a (sifat)
`yangi (ravish)	–	yang`i (sifat)

(biz) o`quvch`imiz (shaxs-son qoʻshimchasi)

(bizning) o`quvchim`iz (egalik qoʻshimchasi)

II. Oʻzbek tilida mantiqiy urgʻu olgan boʻlak odatda kesimning oldidan joylashadi. Masalan: Anjumanga kecha Laylo bordi.

Tayanch iboralar

Urgʻu-ударение, soʻz urgʻusi-словесное ударение, mantiqiy urgʻu-логическое ударение, guruh-группа, boʻgʻinga tushmoq-падать на слог, soʻz turkumi-часть речи, ravish-наречие, yordamchi soʻzlar-служебные слова, olmosh-местоимение, oxirgi boʻgʻin-последний слог, quyidagi-следующий, tuslovchi qoʻshimchalar-аффиксы спряжения, son-имя числительное, tur hosil qiluvchi qoʻshimchalar-видообразующие аффиксы, yuklama-

частица, soʻz shakllari-формы слова или слово формы, farqlamoq-различать, kesim-сказуемое, joylashmoq-находиться.

Matn

Ispaniya Qirolligi

Ispaniya Qirolligi – Yevropaning janubi-gʻarbida, Pireney yarim orolida joylashgan davlat. Oʻrta dengizdagi Balear, Pitius, Atlantika okeanidagi Kanar orollari, Afrikaning shimoliy qirgʻogʻidagi Seuta va Melilya shaharlari va unga yondosh Veles-de-la-Gomera, Alusemas, Chafarinas orollari ham Ispaniyaga qaraydi. Maydoni 504,75 ming km², aholisi 40,037 mln. kishi (2001-yil). Maʼmuriy-hududiy jihatdan oʻz hukumati va parlamentiga ega boʻlgan 17 muxtor regionga, ular oʻz navbatida 50 provinsiya (viloyat) ga boʻlingan. Poytaxti – Madrid shahri. Davlat tuzumi – parlamentli respublika. Davlat boshligʻi – qirol. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni Bosh korteslar (ikki palatali parlament) amalga oshiradi. Ijrochi hokimiyatni hukumat amalga oshiradi. Ispaniyadagi eng baland choʻqqi Mulasen togʻida (3478 metr). Katta daryolari: Taxo, Ebro, Gvadalkvivir, Duero, Gvadiana va boshqalar. Aholisining toʻrt dan uch qismi ispanlar, bundan tashqari katalonlar, galisiylar, basklar ham yashaydi. Dindorlarining asosiy qismi katoliklar. Yirik shaharlari: Madrid, Barselona, Valensiya, Sevilya, Saragosa, Bilbao, Malaga. Ispaniya 1955-yildan BMT ning aʼzosi. Oʻzbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 17-martidan oʻrnatgan (Oʻz ME, 4-jild, 254-bet).

Lugʻat

Orol–остров, qirgʻoq–берег, yondosh–стоящий рядом, qaramoq–принадлежать, muxtor–автономный, oʻz navbatida–в свою очередь, qism–часть, bundan tashqari–кроме этого, asosiy–основной.

Toʻrtlik

Qutlugʻ davralarda jam boʻlgan mahal,
Doʻstlarga baxt tilash azaliy odat.
Keladigan bu yil tinch boʻlsin avval,
Baxsh etsin har kimga oliy saodat.

(A. Oripov)

Dialog

- O‘zbek tilida urg‘u qaysi bo‘g‘inda bo‘ladi?
- Asosan oxirgi bo‘g‘inda bo‘ladi.
- Fe‘l va ravish turkumlarida qaysi bo‘g‘inda bo‘ladi?
- Mazkur turkumlarda ko‘pincha oldingi bo‘g‘inlarda bo‘ladi.

Soatsozlik zavodining direktori
Q.B. Karimovga Zavod qaramog‘idagi
bolalar oromgohining boshlig‘i
L. Komilovadan

**BOLALAR OROMGOHI YOTOQ
BINOLARINING UMUMIY
AHVOLI HAQIDA**

BILDIRISHNOMA

Sizning ko‘rsatmangizga binoan, men texnik-nazoratchi S.Bakirov bilan birgalikda shu yil 7-8- may kunlari zavod qaramog‘idagi bolalar oromgohi yotoq binolarini tekshirib chiqdim.

Barcha yotoq binolari qoniqarli ahvolda. Biroq 1-binoda deraza oynalarini o‘rnatish, 2-binoni qisman bo‘yash, 3-binoda esa eshiklarni ta‘mirlash zarur deb hisoblayman.

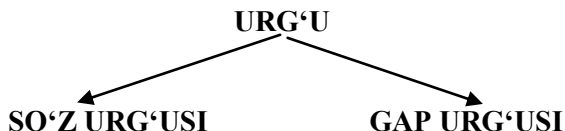
Bolalar oromgohi
boshlig‘i
1999.10.05.

(imzo)

L.Komilova

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 174-bet).

Asosiy terminlar

91-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

92-mashq. Krossvordlar tuzish.

93-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

O‘ttiz ikkinchi dars

ГРАФИКА

Grafika yozuv va uning turlarini o‘rganuvchi bo‘limdir. Tilshunoslikda yozuvning to‘rtta turi bor:

1. Piktografik yozuv – biror narsaning rasmini chizib, fikr anglatish vositasi. Masalan: yo‘l harakati belgilari.

2. Ideografik yozuv – biror o‘xshash belgi orqali tushuncha anglatish vositasi. Masalan: xitoy va yapon yozuvlari.

3. Sillabik yozuv – bo‘g‘inlar orqali tovush birliklarini anglatish vositasi. Masalan: bobilliklarning mixxati, hindlarning devanagari yozuvi, arab yozuvi (konsonant turga kiradi).

4. Fonografik yozuv – nutq tovushlarini harflar bilan ifodalash orqali fikr anglatish vositasidir. Masalan: oromiy, urxun-enisey, lotin, kirill yozuvlari.

Tayanch iboralar

Yozuv-письменность, bo‘lim-раздел, tilshunoslik-языкознание, tur-вид, narsa-предмет, rasm-рисунок, chizmoq-рисовать, fikr anglatish-обозначать смысл, vosita-средство, o‘xshash belgi-похожий знак, nutq tovushlari-звуки речи, harf-буква.

To‘rtlik

Eski alifboni dilga qilsang jo,
Mana bu hikmatni unutmang aslo:
Egri niyatniyu yuvuqsiz qo‘lning
Sira yoqtirmaydi o‘sha alifbo.

(A. Oripov)

Dialog

- Yozuvning nechta turi bor?
- To‘rtta.
- Hozir qaysilari ishlatilmoqda?
- Har to‘rtala turi ham qo‘llanmoqda.

Matn

Alifbolar

Alifbo so‘zini tarixda birinchi bor giksoslar qo‘llagan. Ularning tilida bu so‘z «ho‘kizning boshiga o‘xshash uy» degan ma‘noni bildirgan. Giksoslarning o‘z alifbosi bo‘lgan. Bu alifboni finikiylar

o‘z tillariga moslashtirib qo‘llaganlar. Finikiylar ishlatgan alifbo uch tarmoq bo‘yicha tarqalib, jahondagi juda ko‘p yozuvlarning yaratilishiga asos bo‘lgan. Jumladan, oromiy, arab, yahudiy, hind, asoki, sanskrit, yunon alifbolarining paydo bo‘lishiga asos bo‘lib xizmat qilgan. Oromiy alifbosi O‘rta Osiyodagi ikki xil yo‘nalishdagi yozuvlarga asos bo‘ldi. Birinchi yo‘nalish bo‘yicha sug‘d yozuvi, undan uyg‘ur yozuvi shakllandi. Ikkinchi yo‘nalish bo‘yicha xorazm yozuvi, undan esa urxun-enisey yozuvi shakllandi.

Milodning boshlaridan Markaziy Osiyoda qo‘llana boshlagan sug‘d yozuvi VII-IX asrgacha amalda bo‘lgan. Sug‘d alifbosida 17 dan 25 tagacha harf bo‘lgan. O‘ngdan chapga qarab yozilgan.

Sug‘diyona (Qashqadaryo va Zarafshon daryolari havzasidagi qadimgi davlat) da yuzaga kelgan bu yozuv Buyuk ipak yo‘lida xalqaro yozuv, sug‘d tili esa xalqaro savdo tili vazifasini bajargan.

Xorazm alifbosi milodiy II asr oxiri – III asrning boshlarida keng tarqalgan. Mazkur alifbo oromiy yozuvining qadimiy an‘analarini saqlab qolganligi bilan o‘sha davrdagi yozuvlardan farqlanadi.

Turkiy xalqlar V–IX asrlarda urxun-enisey alifbosidan keng foydalanganlar. Ushbu alifboda undosh tovushlar qattiq-yumshoqligiga qarab alohida harflar bilan ifodalangan. Alifbo singarmonizm qonuniyatlarini o‘zida to‘liq aks ettirgan. Harflar yuqoridan pastga, o‘ngdan chapga qarab, bir-biriga ulanmasdan alohida-alohida yozilgan.

Uyg‘ur alifbosi VI asrdan XV asrgacha turkiy xalqlar orasida amalda bo‘lgan. Sariq uyg‘urlar XIX asrda ham shu alifbodan foydalanganlar. Uyg‘ur alifbosi sug‘d yozuvi asosida va suryoniy yozuvi ta‘sirida paydo bo‘lgan. Mazkur alifboda asosan undosh harflar o‘z aksini topgan. Unlilar esa turli belgilar yordamida ifodalangan. O‘ngdan chapga qarab yozilgan.

Arab yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi X – XI asrdan 1929-yilgacha qo‘llandi, 1921-yilda isloh qilindi. O‘zbek tiliga oid juda ko‘p va qimmatli yozma yodgorliklar ana shu yozuvda yozilgan.

Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi birinchi marta 1929-yil may oyida qabul qilindi. Unda 34 harf va bir belgi bo‘lib, singarmonizm qonuniyatiga mos edi. 1934-yilda o‘zbek adabiy tilida singarmonizm hodisasi yo‘qligi sababli undan voz kechildi va harflar soni kamaytirildi.

1993-yilning 2-sentyabrida O‘zbekiston Respublikasining «Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosini joriy etish to‘g‘risida» gi

qonuni e'lon qilindi. Ana shu qonun asosida alifbo tasdiqlandi. Mazkur alifboga ba'zi o'zgartishlar (1995-yilning 6-mayi va 24-avgusti) kiritildi. Alifboning to'liq joriy qilinishi 2010-yilning 1-sentyabri deb belgilandi. Kirill yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi 1940-yilda qabul qilindi. 1956-yilda unga ayrim o'zgartirishlar kiritildi va imlo qoidalari takomillashtirildi.

Lug'at

Alifbo—алфавит, tarix—история, birinchi bor—впервые, ho'kizning boshiga o'xshash uy—дом, похожий на голову быка, qo'llamoq—употреблять, bildirmoq—означать, tilga moslashtirmoq—приспособлять в язык, tarmoq—сеть, tarqalmoq—распространяться, yaratmoq—создавать, asos bo'lmoq—быть основой, yuzaga kelmoq—выявляться, shakllanmoq—формироваться, hozirgi—нынешний, boshlanmoq—начинаться, qo'llana boshlamoq—начать употребляться, amalda bo'lmoq—употребляться, o'ngdan chapga—справа налево, yozmoq—писать, dargo havzasi—бассейн реки, xalqaro yozuv—международная письменность, xalqaro til—международный язык, savdo tili—язык торговли, bajarmoq—выполнять, исполнять; qadimgi—древний, keng tarqalmoq—широко распространяться, mazkur—названный, qadimiy an'analar—древние традиции, saqlab qolmoq—сохранять, farqlanmoq—различаться, izohlar—комментарии, примечания; keng foydalanmoq—широко пользоваться, qattiq—твердый, yumshoq—мягкий, qonuniyat—закономерность, alohida harf—отдельная буква, to'liq aks ettirmoq—полно отражать, ulanmaslik—не соединяться, amalda bo'lmoq—быть в употреблении, ta'sir—влияние, aksini topmoq—найти отражение, ifodalanmoq—выражаться, turli belgilar—разные знаки, isloh qilmoq—реформировать, qimmatli—дорогой, yozma yodgorliklar—письменные памятники, qabul qilmoq—принимать, qonuniyatga mos—соответствующий закономерности, o'zbek adabiy tili—узбекский литературный язык, voz kechmoq—отказываться, kamaytirmoq—уменьшать, qonun—закон, e'lon qilmoq—объявлять, tasdiqlanmoq—утверждаться, asosida—на основе, ba'zi o'zgartishlar—некоторые изменения, kiritilmoq—внести, to'liq joriy qilinish—полное внедрение, belgilamoq—определять, ayrim—отдельный, imlo qoidalari—орфографические правила, takomillashtirmoq—совершенствовать.

Malayziya

Malayziya – Janubi-sharqiy Osiyodagi davlat. Malayziya hududini Janubiy Xitoy dengizi ikkiga ajratib turadi. Gʻarbiy Malayziya Malakka yarim orolining janubida, Sharqiy Malayziya Kalimantan orolining shimoliy qismida joylashgan. Maydoni 332,8 ming km², aholisi 22,2 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Kuala-Lumpur shahri. Maʼmuriy-hududiy jihatdan 13 shtat va 2 federal hududga boʻlingan. Malayziya – federal davlat, konstitutsiyali monarxiya. Davlat boshligʻi – oliy hukmdor (podshoh). Qonun chiqaruvchi organi – ikki palatali parlament. Ijroiya hokimiyatni bosh vazir boshchiligidagi Vazirlar mahkamasi amalga oshiradi. Malayziyadagi eng baland joy – Kinabalu togʻi (4101 metr). Daryolari: Rajang, Paxang, Baram, Kinabatangan va boshqalar. Aholisining 54 foizini malayyalar, 34 foizini xitoylar, 10 foizini hindlar va boshqa millatlar tashkil qiladi. Davlat dini – islom. Yirik shaharlari: Kuala-Lumpur, Jorjtaun, Ipox, Joxor-Baru. Malayziya 1963-yildan BMT ning aʼzosi. Oʻzbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning 1-yanvarida oʻrnatgan (Oʻz ME, 5-jild, 416-bet).

Lugʻat

Hudud-территория, dengiz-море, ajratib turmoq-разделять, ijroiya-исполнительный, eng-sамый, baland-высокий, millat-nация, tashkil qilmoq-составлять, munosabat-связь.

Kirill yozuviga asoslangan oʻzbek alifbosi (1940-yil)

Aa a	Bb bi	Vv vi	Gg gi	Dd di	Ee ye	Yoyo yo
Jj ji	Zz zi	Ii i	Yy yi	Kk ki	Ll li	Mm mi
Nn ni	Oo o	Pp pi	Rr ri	Ss si	Tt ti	Uu u
Ff fi	Xx xi	Ss se	Chch chi	Shsh shi	‘ ayirish belgisi	yumshatish belgisi
Ee e	Yuyu yu	Yaya ya	O‘o‘ o‘	Qq qi	G‘g‘ g‘i	Hh hi

**Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi (1995-yilda
o‘zgartirish kiritilgani)**

Bosma	Yozma	Harf nomi	Kirilcha harflar	Bosma	Yozma	Harf nomi	Kirilcha harflar
Aa	<i>Aa</i>	a	A	Qq	<i>Qq</i>	qe	Q
Bb	<i>Bb</i>	be	B	Rr	<i>Rr</i>	er	P
Dd	<i>Dd</i>	de	D	Ss	<i>Ss</i>	es	C
Ee	<i>Ee</i>	e	E	Tt	<i>Tt</i>	te	T
Ff	<i>Ff</i>	ef	F	Uu	<i>Uu</i>	u	U
Gg	<i>Gg</i>	ge	G	Vv	<i>Vv</i>	ve	V
Hh	<i>Hh</i>	he	H	Xx	<i>Xx</i>	xe	X
Ii	<i>Ii</i>	i	I	Yy	<i>Yy</i>	ye	Y
Jj	<i>j</i>	je	J	Zz	<i>Zz</i>	ze	Z
Kk	<i>Kk</i>	ke	K	O‘ o‘	<i>O‘ o‘</i>	o‘	O‘
Ll	<i>Ll</i>	el	L	G‘ g‘	<i>G‘ g‘</i>	g‘ e	G‘
Mm	<i>Mm</i>	em	M	Sh sh	<i>Sh sh</i>	she	Sh
Nn	<i>Nn</i>	en	N	Ch ch	<i>Ch ch</i>	che	Ch
Oo	<i>Oo</i>	o	O	Ng ng	<i>Ng ng</i>	nge	NG
Pp	<i>Pp</i>	pe	P				

TILXAT

Men, Toshkent davlat madaniyat institutining xo‘jalik ishlari bo‘limining mudiri Bahodir Olimov, Toshkent milliy cholg‘u asboblari zavodining tayyor buyumlar ombori mudiri Erkin Karimovdan institut buyurtmasi asosida tayyorlangan, umumiy bahosi 135000 (bir yuz o‘ttiz besh ming) so‘m bo‘lgan 100 (yuz) dona rubobni qabul qilib oldim.

1999.12.08.

(imzo)

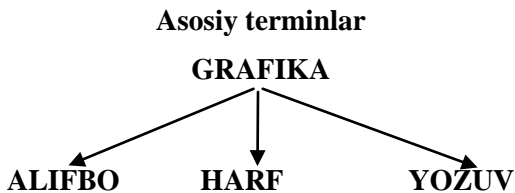
B.N.Olimov

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 243-bet).

To‘rtlik

G‘urbatda g‘arib shodmon bo‘lmas emish,
El anga shafiqu mehribon bo‘lmas emish,
Oltun qafas ichra gar qizil gul butsa,
Bulbul‘a tikandek oshyon bo‘lmas emish.

(Alisher Navoiy)

ORFOEPIYA

Adabiy tilning talaffuz qoidalarini o‘rganuvchi tilshunoslik bo‘limidir. Ya’ni so‘zlarning adabiy tilga xos talaffuzini o‘rganadi va o‘rgatadi. Masalan:

Og‘zaki nutqda

rayis
foyiz
qoyida
fikir
hukum
cabir
cinif
shoyir
boyis

Adabiy talaffuzda

rais
foiz
qoida
fikir
hukm
sabr
sinf
shoir
bois

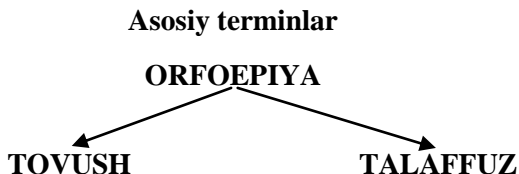
Tayanch iboralar

Talaffuz qoidalari-орфоэпические правила, o‘rganmoq-изучать, adabiy tilga xos-относящийся к литературному языку.

To‘rtlik

Podshoda bo‘lmasa agar siyosat,
Gustohlar qo‘lida bo‘lur xoru zor.
Tish-tirnoq qolmagan keksa sherni ko‘r,
Cho‘loq tulki unga beradi ozor.

(Jomiy)

ORFOGRAFIYA

Adabiy tilning yozuv qoidalarini o'rganuvchi tilshunoslik bo'limidir. 1956-yilning 4-aprelida o'zbek kirill yozuvi uchun «O'zbek tilining asosiy imlo qoidalari» tasdiqlandi. Ana shu qoidalar asosida «Imlo lug'ati» nashr etildi. Mazkur imlo qoidalari 72-band (§) dan iborat.

Tayanch iboralar

Yozuv qoidalari—правила письменности, asosiy imlo qoidalari—основные правила орфографии, tasdiqlanmoq—утверждаться, nashr etilmoq—издаваться, imlo lug'ati—орфографический словарь.

Imlo qoidalaridan

18-§. Ruscha **ш** harfi bilan ishlatiladigan ayrim so'zlar o'zbek adabiy imlosida **SHCH** harfiy birikma orqali yoziladi: meshchan, Saltikov-Shchedrin.

26-§. Rus tilidagi oxirida **S** va **K** qator kelgan so'zlardan keyin o'zbek adabiy talaffuziga muvofiq **A** tovushi qo'shib aytiladi va yoziladi: otpuska, kioska, diska, propuska.

57-§. Eslatma: Juft so'zlar orasida -u, -yu bog'lovchisi kelganda, chiziqcha qo'yilmaydi: oru nomus, kechayu kunduz.

60-§. Ajratilmay aytiladigan bir tovushni ko'rsatuvchi NG va ShCh harflari ajratilmay ko'chiriladi: si-ngil, sing-lim, me-shchan, pome-shchik.

Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi uchun imlo qoidalari 1995-yilning 24-avgustida qabul qilindi. Bu qoidalar 82 banddan iborat.

51-band. Eslatma: ...juft so'z qismlari orasida -u, -yu bog'lovchisi kelsa, undan oldin chiziqcha qo'yiladi: dōst-u dushman, kecha-yu kunduz.

56-band. Tartib son arab raqamlari bilan yozilsa, **-nchi** qo'shimchasi o'rniga chiziqcha qo'yiladi: 2000-yilning 15-oktabri

71-band (davomi) ... Vazirliklar va idoralar, korxonalar va tashkilotlar nomi tarkibidagi birinchi so'z bosh harf bilan boshlanadi: Fanlar **akademiya**si.

Qisqartma so'zlarda sh va ch harflarining har ikkala qismi bosh harf bilan yoziladi: **AQSH, CHR**.

Bulardan tashqari qo'shimcha qoidalar sifatida quyidagilarni keltiramiz:

1) ruscha **ts** tovushi soʻz boshida va undoshdan keyin kelsa, **s** harfi bilan, unlidan keyin kelsa **ts** harf birikmasi bilan yoziladi: sirk, ofitser;

2) **s** va **h** harflari ikki mustaqil tovushni ifodalaganda, ularni **sh** deb oʻqimaslik uchun orasiga tutuq belgisi qoʻyib yoziladi: Isʻhoq, asʻhob, masʻh.

Lugʻat

Ishlatilmoq–употребляться, orqali–при помощи, harfiy birikma–буквосочетание, qator–ряд, muvofiq–согласно, qoʻshib aytmoq–добавлять, eslatma–примечание, juft soʻzlar–парные слова, bogʻlovchi–союз, chiziqcha qoʻyilmaydi–дефис не ставиться, bir tovushni koʻrsatuvchi–указывающий единый звук, koʻchiriladi–переноситься, nom tarkibidagi birinchi soʻz–первое слово при составных названиях, boshlanmoq–начинаться, bulardan tashqari–кроме этого, qoʻshimcha qoidalar–дополнительные правила, quyida–внизу, keltirmoq–приносить, keyin–потом, kelmoq–приходить, ikki mustaqil tovush–два самостоятельных звука, oʻqimaslik uchun–чтобы не читать, tutuq belgisi–апостроф.

Toʻrtlik

Bizlar dorilfunun oshyonidan
Uchirma qushlardek uchdik har tomon.
Har kim makon tutdi oʻz boʻstonidan,
Bugun davra oʻzga, oʻzgadir davron.
(E. Vohidov)

Dialog

- «Imlo qoidalari» nima uchun zarur?
- Yozuvni tartibga solish uchun.
- Asosiy qoidalarni bilasizmi?
- Ha.

Matn

Amerika Qoʻshma Shtatlari (AQSH)

AQSH – Shimoliy Amerikadagi davlat. Sharqdan Atlantika okeani, gʻarbdan Tinch okean, janubi-sharqdan Meksika qoʻltigʻi bilan oʻralgan. Maʼmuriy-hududiy jihatdan 50 shtat va Kolumbiya

federal okrugiga bo'lingan. Alyaska va Gavayi shtatlari mamlakat hududidan tashqarida joylashgan. Puerto-Riko Hamdo'stligi, Shimoliy Mariana orollari Hamdo'stligi, Guam, Virginiya orollari, Sharqiy Samoa ham AQSh ga qarashli. Maydoni 9373000 km², aholisi 271,6 mln. kishi (1999-yil). Poytaxti – Vashington shahri. Davlat tuzumi – federal respublika. Davlat va hukumat boshlig'i, qurolli kuchlar bosh qo'mondoni – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni senat va vakillar palatasidan iborat ikki palatali kongress amalga oshiradi. Ijrochi hokimiyat organi – AQSH hukumati prezident tomonidan senatning roziligi bilan tayinlanadi. Alyaska tizmasida AQSH ning eng baland cho'qqisi Mak-Kinli (6194 metr) joylashgan. Aholisi uch etnik tarkibdan iborat: AQSH amerikaliklari, muhojirlar va tub joy aholisi. Aholining 82,8 foizini yevropaliklar, 12,6 foizini afrikaliklar, 3,6 foizini osiyoliklar, 1 foizini indeyslar, eskimoslar, aleutlar tashkil qiladi. Dindorlari asosan protestantlar va katoliklardir. Yirik shaharlari: Nyu-York, Chikago, Los-Anjeles, Filadelfiya, Xuuston, Detroyt, San-Fransisko, Vashington, Boston, Dallas, Klivlend, Baltimor. AQSH 1945-yildan BMT ning a'zosi. O'zbekiston Respublikasi bilan diplomatik munosabatlarni 1992-yilning 12-fevralida o'rnatgan (O'z ME, 1-jild, 261-268 betlar).

Lug'at

Shimoliy-северный, qo'ltiq-залив, o'ralmoq-окружаться, tashqi-внешный, qarashli-относящийся, amalga oshirmoq-осуществлять, tayinlanmoq-назначаться, tizma-цепь, cho'qqi-вершина, tarkib-состав, munosabat-отношение.

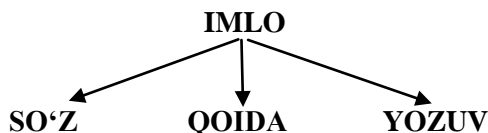
OFERTA XATI

_____ dagi _____ yetkazib berish haqidagi so'rovingiz uchun minnatdorchilik bildiramiz. Ayni paytda biz Sizni qiziqtirayotgan tovar uchun taklif taqdim qilish imkoniyatlarini ko'rib chiqyapmiz.

Qarorimiz haqida yaqin kunlarda ma'lum qilamiz.

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 318-bet).

Asosiy terminlar

94-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izlohang.

95-mashq. Krossvordlar tuzish.

96-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

O'ttiz uchinchi dars

Qo'shimchalar

O'zbek tilida qo'shimchalar vazifasiga ko'ra uch turga bo'linadi:

1. So'z yasovchi qo'shimchalar o'zakka qo'shilib, yangi ma'noli so'zlar yasaydi. Masalan: ish+**chi** = ishchi, ish+**la**=ishla, ish+**chan**=ishchan, **ser**+hosil = serhosil, g'olib+**ona** = g'olibona.

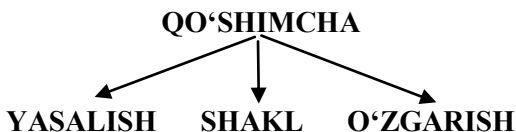
2. So'z o'zgartiruvchi qo'shimchalar gapda so'zlarni bir-biriga bog'laydi. Bularga otlardagi egalik va kelishik qo'shimchalari, fe'llardagi shaxs-son qo'shimchalari kiradi. Masalan: **mening** kitob**im**, kinoga kety**apti**.

3. So'z shakli hosil qiluvchi qo'shimchalar ma'noni bir oz o'zgartiradi, qo'shimcha ma'no orttiradi, lekin yangi so'z yasamaydi. Bunday qo'shimchalar ot, sifat, son, ravish, fe'l turkumlarida bor. Masalan: uy+**cha** = uycha, oq+**roq**=oqroq, ikki+**ta**=ikkita, tez+**gina**=tezgina, kul+**imsira**=kulimsira.

Tayanch iboralar

Qo'shimchalar-аффиксы, vazifasiga ko'ra-по функции, bo'linmoq-делиться, so'z yasovchi qo'shimchalar-словообразующие аффиксы, so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalar-словоизменяющие аффиксы, bog'lamoq-связывать, so'z shakli hosil qiluvchi qo'shimchalar-формообразующие аффиксы, o'zgartirmoq-менять.

Asosiy terminlar

Egalik qo‘shimchalari

Egalik qo‘shimchalari narsaning uch shaxsdan bittasiga qarashlilikini bildiradi.

TURLANISH

Birlik

- I shaxs (so‘zlovchi) Bolam, kitobim.
II shaxs (tinglovchi) Bolang, kitobing.
III shaxs (o‘zga) Bolasi, kitobi

Ko‘plik

- I shaxs. Bolamiz, kitobimiz
II shaxs. Bolangiz, kitobingiz
III shaxs. Bolasi, kitob(lar)i

Ayrim so‘zlarga egalik qo‘shimchalari qo‘shilganda, quyidagi tovush o‘zgarishlari yuz beradi:

- 1) o‘rin+i = o‘rni, burun+i=burni
- 2) qishloq+im=qishlog‘im, yurak+im=yuragim

Lug‘at

Egalik qo‘shimchalari—притяжательные аффиксы, narsa-buyum—предмет, shaxs—лицо, qarashlilik—принадлежность, bildirmoq—означать, turlanish—клонение, so‘zlovchi—говорящий, tinglovchi—слушатель, o‘zga—чужой, ayrim—отдельный, особый, tovush o‘zgarishi—изменение звука, yuz bermoq—случаться.

To‘rtlik

His etib dunyoning shodligin, g‘amin,
Ulug‘ bir hikmatga bo‘lganman amin:
Yaxshiyu yomonni ko‘tararkan teng,
Shu bois ona deb nom olmish zamin.

(A. Oripov)

Dialog

- Qo‘shimchalarni yodladingmi?
- Ha, yodladim.
- To‘g‘ri ishlata olasanmi?
- Harakat qilaman.

Matn

Koreya Respublikasi

Koreya (koreyscha «Choson» - «Tonggi tarovat») Respublikasi – Uzoq Sharqda, Koreya yarim orolida, 38-paralleldan janubda joylashgan davlat. Maydoni 98,48 ming km², aholisi 47,904 mln. kishi (2001-yil). Poytaxti – Seul shahri. Ma'muriy-hududiy jihatdan 9 provinsiya (viloyat) va viloyat maqomidagi ikki shahar (Seul va Pusan) ga bo'lingan. Davlat tuzumi – parlamentli respublika. Davlat boshlig'i – prezident. Qonun chiqaruvchi hokimiyat – Millat majlisi. Ijroiya hokimiyatni prezident va bosh vazir boshchiligidagi hukumat amalga oshiradi. Aholisining 99 foizi koreyslar. Dindorlari buddaviylik, konfusiylilik va qisman xristianlikka e'tiqod qilishadi. Yirik shaharlari: Seul, Pusan, Kvanju, Inchxon, Techjon, Ulsan. Katta daryolari: Xangan, Naktongan. Koreya Respublikasi 1948-yildan BMT ning a'zosi. Koreya Respublikasi O'zbekiston bilan diplomatik munosabatlarini 1992-yilning yanvarida o'rnatgan (O'z ME, 5-jild, 33-39-betlar).

Lug'at

Yarim orol–полуостров, qisman–в частности, e'tiqod–вера, yirik–крупный.

TAVSIYANOMA

Men Botir Nosirovni 1974-yildan beri yaqindan taniyman, 1984-yildan boshlab O'z FA Til va adabiyot institutida birga ishlaymiz. Bu davr ichida u atamashunoslik sohasida yetuk mutaxassis sifatida tanildi, filologiya fanlari nomzodi bo'ldi. Uning dissertatsiya ishi, bir qancha maqolalari ilmiy puxtaligi bilan ajralib turadi.

B.Nosirov intizom va qat'iyatligi bilan jamoada obro' qozongan, totuv oilaning boshlig'i. Institut ilmiy va ijtimoiy hayotida faol ishtirok etib kelmoqda.

Shu sababli men Botir Nosirovni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Atamashunoslik qo'mitasida ishlash uchun tavsiya qilaman.

(imzo)

filologiya fanlari
nomzodi N.Qosimov

2000-yilning 16-fevrali

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 239-bet).

Asosiy terminlar

97-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

98-mashq. Krossvordlar tuzish.

99-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

O'ttiz to'rtinchi dars

Kelishiklar

Kelishik qo'shimchalari otni otga, ot, olmosh va otlashgan so'zni fe'lga bog'lash uchun xizmat qiladi. Hozirgi o'zbek adabiy tilida **oltita** (bosh, qaratqich, tushum, jo'nalish, o'rin-payt, chiqish) **kelishik** bor. So'zlarga kelishik qo'shimchalari va egalik qo'shimchalarining ma'lum tartib asosida qo'shilishiga **turlanish** deyiladi.

Tayanch iboralar

Kelishik-падеж, от-имя существительное, otlashgan so'z-субстантивированные слова, fe'l-глагол, bog'lamoq-связывать, olmosh-местоимение, tartib asosida-по номерации, по порядку, turlanish-склонение.

Bosh kelishik

Bosh kelishikning qo'shimchasi yo'q. Bu kelishikdagi so'z kim?, nima?, qae? so'roqlariga javob bo'ladi. Gapda ega, kesim, undalma vazifalarini bajaradi. Masalan:

1. **Karim** keldi.
2. **Kitob** o'qildi.
3. **O'zbekistonning poytaxti** – Toshkent.
4. Senga tengdosh **Pomiru Oqsoch Tiyonshon, o'zbekim**.

Tayanch iboralar

Bosh kelishik-именительный падеж, so'roqlar-вопросы, javob bo'lmoq-отвечать, ega-подлежащее, kesim-сказуемое, undalma-обращение, vazifa-функция, bajarmoq-выполнять.

To'rtlik

Ko'p sado bergay chalinsa katta zang,
Mo'l uzum qilmasmu bo'lsa katta zang.
Lekin inson ziynati – kamtarligi,
Elga yoqmaydur kerilgan kattazang.

(Habibiy)

Dialog

- Sen soat nechada uyqudan uyg'onasan?
- Soat 6 da.
- Keyin nima qilasan?
- Yuz-qo'llarimni yuvaman.
- Soat nechada nonushta qilasan?
- Soat olti yarimda.

Matn

Kun tartibim

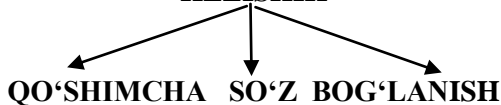
Men ertalab soat oltida uyqudan uyg'onaman. O'rnimni tartibga solaman. Keyin badantarbiya qilaman. So'ngra yuz-qo'limni yuvaman. Tishlarimni tozalayman. Soat olti yarimda nonushta qilaman. So'ng kiyinaman va o'qishga jo'nayman. Soat o'nta kam sakkizda institutda bo'laman.

Lug'at

Tartibga solmoq-приводить в порядок, badantarbiya-физкультура, yuz-qo'l yuvmoq-умываться, nonushta qilmoq-завтракать, tishni tozalamoq-чистить зубы, kiyinmoq-одеваться, jo'namoq-отправляться.

Asosiy terminlar

KELISHIK

Qaratqich kelishigi

Qaratqich kelishigining qo‘shimchasi **-ning**. Bu kelishik qo‘shimchasi otni, olmoshni, otlashgan so‘zni otga bog‘lash uchun xizmat qiladi. Qaratqich kelishigidagi so‘z **kimning? nimaning? qaerning?** so‘roqlariga javob bo‘ladi. Gapda qaratqich aniqlovchi vazifasini bajaradi. Masalan:

1. Men **Sobirning** kitobini oldim.
2. **Toshkentning** ko‘chalari keng va chiroyli.
3. **Daftarning** bo‘sh varag‘i to‘ldi.
4. **Uning** kelganini sezmay qoldi.
5. **Yaxshining** so‘zi qaymoq, **yomonning** so‘zi to‘qmoq.

Tayyor qoliplar

Uning
Sobirning
Qunduzning
Do‘stining
Dugonasining

} kelganini sezmay qoldi.

Men

{ Sobirning
do‘stimning
akamning
domlaning
dugonamning }

} kitobini oldim.

Tayanch iboralar

Qaratqich kelishigi—родительный падеж, qaratqich aniqlovchi—притяжательное определение, kimning?-чей?, nimaning?-чего, qaerning?-какого места?

To‘rtlik

Zavol ko‘rma hech qachon, o‘lkam,
Zavol bilmas shu yoshing bilan.
Muzaffar bo‘l, g‘olib bo‘l, o‘ktam,
Do‘stu yoring, qardoshing bilan.

(A.Oripov)

Dialog

- Oilangiz necha kishidan iborat?
- To‘rt kishidan iborat.
- Ular kimlar?
- Otam, onam, akam va men.
- Siz qaerda o‘qiydiz?
- Sharqshunoslik institutida.

Matn

Bizning oila

Bizning oilamiz to‘rt kishidan iborat. Ular: otam, onam, akam va men. Otam qo‘shma korxonada iqtisodchi bo‘lib ishlaydi. Onam Jahon tillari institutida ingliz tilidan dars beradi. Akam Toshkent davlat me‘morchilik institutida tahsil olmoqda. Men Toshkent davlat sharqshunoslik institutining xalqaro aloqalar va iqtisod fakultetida o‘qiyman. Oilamiz a‘zolari bir-birlarini juda hurmat qiladilar. Biz ahil va inoq yashaymiz.

Lug‘at

Necha kishidan—из сколько человек, dars bermoq—преподавать, tahsil olmoq—учиться, hurmat qilmoq—уважать, ahil—дружно, inoq—согласный.

«O‘zbek tili» kafedrasining 2005-yil 28-avgustdagi majlis bayonnomasidan

KO‘CHIRMA

2005-yilning 28-avgusti

Toshkent shahri

Qatnashdilar: Kafedraning barcha a‘zolari.

Kun tartibi: S.Avezovanning ishdan bo‘shaganligi munosabati bilan uning dars yuklamalarini taqsimlash haqida.

Eshitildi: Kafedra mudiri dots. A.Ismoilov so‘zi: Kafedra o‘qituvchisi S.Avezova ishdan bo‘shaganligi munosabati bilan uning dars yuklamalarini bajarish kerak bo‘ladi. Shu sababli S.Avezovanning dars yuklamasini T.Musaev, M.Turopova, K.Raimqulovalarga taqsimlab bersak yaxshi bo‘ladi, deb hisoblayman. Kimda qanday taklif bor? Marhamat, L.Raupovaga so‘z beriladi.

L.Raupova: Menimcha, Anvar akaning taklifi ma'qul. Dotsent O'.Lafasov va mening ortiqcha vaqtim bo'lmaganligi sababli S.Avezovanning dars soatlarini yuqorida nomi zikr etilgan o'qituvchilarga taqsimlab berish maqsadga muvofiq, deb hisoblayman.

A. Ismoilov: Bu taklifga qanday munosabat bildirasizlar?

Hamma qo'l ko'tarib, shu taklifni ma'qullashdi.

O'qituvchi S. Avezovanning dars soatlari quyidagicha taqsimlansin:

1. F.f.n., katta o'qituvchi T. Musaevga 7 ta guruh (o'zbek tili fani 2 ta, lotin yozuvi fani 5 ta) – jami: 465 soat.

2. F.f.n., dotsent M. Turopovaga 3 ta guruh (o'zbek tili fani 1 ta, lotin yozuvi fani 2 ta) – jami: 199 soat.

3. Katta o'qituvchi K. Raimqulovaga 3 ta guruh (o'zbek tili fani 1 ta, lotin yozuvi fani 2 ta) – jami: 205 soat.

Kafedra majlisi qaror qiladi:

1. Kafedra mudiri dots. A. Ismoilovning taklifi inobatga olinsin va S. Avezovanning dars soatlari T. Musaev, M. Turopova va K. Raimqulovalarga yuqorida ko'rsatilgan hajmda bo'lib berilsin.

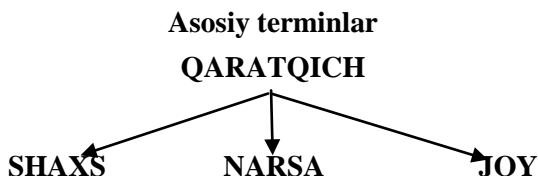
2. Institut ma'muriyatidan ularga soatbay asosida haq to'lash so'ralsin.

Kafedra mudiri:

dots. A. Ismoilov

Laborant:

Q. Xudoyorova

100-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

101-mashq. Krossvordlar tuzish.

102-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

O'ttiz beshinchi dars

Tushum kelishigi

Tushum kelishigining qo'shimchasi **-ni**. Bu kelishik qo'shimchasi olmoshni, otni, otlashgan so'zni fe'lga bog'laydi. Tushum kelishigidagi so'zlar **kimni? nimani? qaerni?** so'roqlariga javob bo'ladi. Gapda vositasiz to'ldiruvchi vazifasini bajaradi. Masalan:

1. Sobir **kitobni** o‘qidi.
2. Kecha u **Boburni** ko‘rdi.
3. U **Toshkentni** tomosha qildi.
4. Ikki kun oldin **uni** ko‘rgan edim.
5. **Yaxshini** maqtaydilar.

Tayyor qoliplar

Men	$\left\{ \begin{array}{c} \text{ko‘ylagimni} \\ \text{tuflimni} \\ \text{etigimni} \end{array} \right\}$	kiyaman.
Men	$\left\{ \begin{array}{c} \text{labimni} \\ \text{ko‘zimni} \\ \text{tirnog‘imni} \end{array} \right\}$	bo‘yayman.
Men	$\left\{ \begin{array}{c} \text{ro‘molimni} \\ \text{sochimni} \\ \text{sharfimni} \end{array} \right\}$	o‘rayman.

Tayanch iboralar

Tushum kelishigi-винительный падеж, kimni?-кого?, nimani?-что?, qaerni?-какого места?, vositasiz to‘ldiruvchi-прямое дополнение, kiymoq-надевать, bo‘yamoq-красить, o‘gamoq-закутывать, укутывать.

Matn

Bizning institut

1918-yilning noyabrida Toshkentda Turkiston sharqshunoslik instituti tashkil etildi. 1924-yilda bu institut fakultet sifatida O‘rta Osiyo davlat universiteti tarkibiga qo‘shib yuborildi. 1990-yilda ToshDU qoshida Sharqshunoslik instituti tashkil qilindi. 1991-yilning 15-iyulida respublika prezidenti farmoni bilan Toshkent davlat sharqshunoslik institutiga aylantirildi. Institutda uchta fakultet, ikkita bo‘lim va yigirma oltita kafedra mavjud. TDSHida ikki yarim mingga yaqin talaba ta‘lim oladi. TDSHida ta‘lim olgan talabalardan 8 tasi akademik, 12 tasi xizmat ko‘rsatgan fan arbobi, 8 tasi xizmat ko‘rsatgan madaniyat xodimi unvonlariga erishgan, 12 tasi esa Beruniy nomidagi mukofotni olgan.

Hozirgi kunda TDSHI da 3 ta akademik, 38 ta fan doktori, professorlar, 121 ta fan nomzodi va dotsentlar xizmat qilmoqda.

TDSHI chet ellardagi 10 ta universitet, 4 ta institut va bitta kollej bilan yaqin aloqa oʻrnatib, har xil bitimlar imzolagan.

TDSHI qoshida mintaqaviy til taʼlimi markazi, bosmaxona, ikkita akademik litsey faoliyat koʻrsatmoqda.

Lugʻat

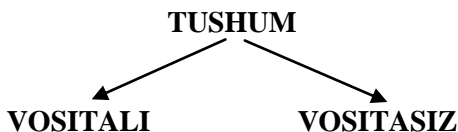
Qoʻshib yubormoq-соединять, aylantirmoq-преобразовать, aloqa oʻrnatmoq-устанавливать связь, bitim imzolamoq-подписать соглашение, faoliyat koʻrsatmoq-работать.

Toʻrtlik

Tole yulduzingning qutlugʻ ziyosi
Saodat burjida balqqay, zamon bu.
Qadim bir diyori bu – yoʻqdir qiyosi,
Ajab bir boʻston bu – Oʻzbekiston bu.

(A. Oripov)

Asosiy terminlar

Joʻnalish kelishigi

Joʻnalish kelishigining qoʻshimchasi **-ga, -ka, -qa**. Bu kelishik qoʻshimchasi otni, olmoshni, otlashgan soʻzni feʼlga bogʻlaydi. Mazkur kelishikdagi soʻzlar **kimga? nimaga? qaerga? qachonga?** soʻroqlariga javob boʻladi. Gapda vositali toʻldiruvchi, oʻrin holi, payt holi vazifalarini bajaradi. Masalan:

1. Botir qoidani **daftarga** yozdi.
2. U xabarni **Qahramonga** yetkazdi.
3. Ikki soatdan soʻng **Toshkentga** qaytamiz.
4. Sayohat **bahorga** qoldirildi.
5. Bu xabarni **unga** yetkaz.
6. **Yaxshiga** yondash, yomondan qoch.
7. **Koʻkka** boqma, **koʻpga** boq.
8. Qishda **qishloqqa** qaytdi.

Tayyor qoliplar

Men	{	kutubxonaga qishloqqa emakka o'qishga	}	boraman.
Talaba	{	o'qituvchiga dekanga kutubxonachiga	}	murojaat qildi.
Siz	{	otamga qarindoshlarga o'rtog'imga	}	salom ayting

Tayanch iboralar

Jo'nalish kelishi-дательно-направительный падеж, kimga?-кому?, nimaga?-чему?, qaerga?-куда?, qachonga?-до какого времени?, vositali to'ldiruvchi-косвенное дополнение, o'rin holi-обстоятельство места, rayt holi-обстоятельство времени, bor-moq-пойти, idti, murojaat qilmoq-обращаться, salom aytmoq-передавать привет.

Dialog

- Institutingizda kutubxona bormi?
- Bor.
- Qaerda joylashgan?
- Asosiy binoning birinchi qavatida.
- Siz yana qanday kutubxonalarni bilasiz?
- Men Alisher Navoiy nomidagi kutubxonani, FAning Asosiy kutubxonasini bilaman.

Matn

Kutubxonalar

Toshkent shahrida uchta yirik kutubxona bor: Alisher Navoiy nomidagi O'zR Milliy Davlat kutubxonasi, O'zR FA ning Asosiy kutubxonasi, O'zR FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti kutubxonasi.

Alisher Navoiy nomidagi O‘zR Milliy Davlat kutubxonasiga 1870-yilda asos solingan. 1919-yilda Xalq kutubxonasi deb nomlangan. 1948-yilda Navoiy nomi berilgan. Kutubxonadagi nodir kitoblar fondida 591 jildli «Turkiston to‘plami» Turkiston va unga qo‘shni bo‘lgan Sharq mamlakatlari to‘g‘risidagi bosma materiallardan iborat. Kutubxona fondida 1912-yilda 80 ming jild kitob bo‘lgan bo‘lsa, 1940-yilda 1 mln. 200 ming nusxaga yetgan. 1970-yilga kelib esa kutubxona fondida 3 mln. 752 ming nusxa kitob mavjud bo‘lgan. Kutubxona o‘sha yillari yiliga o‘rta hisobda 35 ming kitobxonga xizmat ko‘rsatgan. Kutubxona jahondagi 185 muassasa bilan kitob ayirbosh qilgan. Kutubxonada 200 dan ortiq xodim ishlagan.

O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Asosiy kutubxonasi 1933-yilda tashkil etilgan. 1943-yilda ana shu nom bilan atalgan. Kutubxona fondida 2 mln. dan ziyod asar bor (1979). Kutubxona fondi har yili 60-70 ming kitob va davriy nashrlar bilan boyib borgan. O‘sha yillari kutubxona 11 ming kitobxonga xizmat ko‘rsatgan. Kutubxona 40 mamlakatning 300 muassasasi bilan kitob ayirbosh qilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti fondida 80 mingga yaqin alohida asarlarni o‘zida jamlagan 25 mingdan ziyod qo‘lyozma asarlar to‘plami (X – XX asrning boshlariga oid) mavjud. Ular turkiy, fors-tojik va arab tillarida yozilgan. Shuningdek, mualliflar hayotligi paytida ko‘chirilgan dastxatlar ham bor. Mazkur kutubxonada sharq mutafakkirlarining asarlari, O‘rta Osiyo xonliklariga tegishli bir qancha ming hujjatlar, yorliqlar, vaqf qog‘ozlari saqlanadi.

Lug‘at

Kutubxona–библиотека, yirik–крупный, asosiy–фундаментальный, nodir–редкий, jild–том, to‘plam–сборник, qo‘shni–сосед; соседний, bosma–печатный, o‘rta–средний, hisob–счёт, xizmat ko‘rsatmoq–обслуживать, muassasa–учреждение, ayirbosh–обмен, xodim–сотрудник, atamoq–именовать, har yili–каждый год, davriy–периодический, boyimoq–богатеть, jamlamoq–собирать, qo‘lyozma–рукопись, alohida–отдельный, muallif–автор, ko‘chirilgan–переписанный, tegishli–относящийся, hujjat–документ, yorliq–грамма, saqlamoq–хранить.

Toʻrtlik

Donishmand dediki, osonni kutma,
Imkondan ortiq bir imkonni kutma.
Daryodan daryoni talab aylagil
Va lekin hech qachon ummonni kutma.

(A.Oripov)

TAKLIFNOMA

«Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi»
ilmiy maslahat kengashi aʼzosi

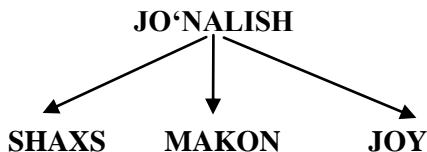
Muhtaram _____

Sizni 1999-yil 11-iyun kuni soat 11.00 da «Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi» bosh tahrir hayʼatining «Oʻzbekiston» nashriyoti majlislar zalida (Navoiy koʻchasi, 30-uy) oʻtkaziladigan kengaytirilgan yigʻilishiga taklif etamiz.

Hurmat bilan (imzo) N.Toʻxliiev

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 270-bet).

Asosiy terminlar

103-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

104-mashq. Krossvordlar tuzish.

105-mashq. Atoqli otlar topish boʻyicha topshiriqni bajarish.

Oʻttiz oltinchi dars

Oʻrin-payt kelishigi

Oʻrin-payt kelishigining qoʻshimchasi **-da**. Bu kelishik qoʻshimchasi otni, olmoshni, otlashgan soʻzni feʼlga bogʻlaydi. Mazkur kelishikdagi soʻzlar **kimda? nimada? qaerda? qachon? qay tarzda?** soʻroqlariga javob boʻladi. Gapda vositali toʻldiruvchi, oʻrin holi, payt holi va tarz holi vazifalarini bajaradi. Masalan:

1. Bu xabar **Nodirda** yomon taassurot qoldirdi.
2. **Qalamdonda** o'chirg'ich bor.
3. U **Toshkentda** uch yil o'qidi.
4. Talabalar **bahorda** sayohatga borishadi.
5. Sobir musiqani chuqur **sukutda** tingladi.
6. Bu kitobni **unda** ko'rgan edim.

Men	{	Shaharda 7-mavzeda Chilonzor tumanida 18-xonadonda 5-uyda	}	yashayman (turaman)
-----	---	--	---	---------------------

Men	{	shaharda qishloqda yo'lda Toshkentda ziyoli oilasida	}	tug'ilganman
-----	---	--	---	--------------

Tayanch iboralar

O'rin-payt kelishigi-местный падеж, kimda?-u kogo?, nimada?-в чём?, qaerda?-где?, qachon?-когда?, qay tarzda?-как?, tarz holi-obstoyatel'stvo obraza deystviya.

Dialog

- Qaerliksiz?
- Toshkentlik?
- Bu shahar qadimda qanday nomlangan?
- Choch, Shosh, Binkat.

Matn

Poytaxt

Toshkent shahri – O'zbekiston Respublikasining poytaxti. Dengiz sathidan 440-480 metr balandlikda joylashgan, maydoni 327.9 kv.km. Qadimda Choch, Shosh, Binkat nomlari bilan atalgan. Toshkent aholisi qadimdan hunarmandchilik, ko'nychilik, to'qimachilik, zargarlik bilan shug'ullangan. Toshkentda savdo-sotiq rivojlangan. Toshkentda juda ko'p me'moriy obidalar bo'lgan.

Bizgacha saqlanib qolganlari: Shayxantohur maqbarasi, Ko‘kaldosh madrasasi, Baroqxon madrasasi, Abulqosim Shayx madrasasi (qayta tiklangan) va boshqalar. Toshkent shahri 1930-yildan boshlab O‘zbekistonning poytaxti bo‘ldi. 1983-yilda Toshkent shahrining 2000 yilligi nishonlandi. Toshkentda BMT va uning tizimidagi YUNESKO, YUNISEF kabi xalqaro tashkilotlarning vakolatxonalari, juda ko‘p chet el elchixonalari bor. Toshkent shahrida bir shaharcha va o‘n bir tuman bor. Aholisining soni 2157,8 ming kishi (2004-yil). Shaharda muhtasham zamonaviy binolar, zavod va fabrikalar ko‘p. Transport tarmoqlarining barcha turi hamda metro mavjud.

Lug‘at

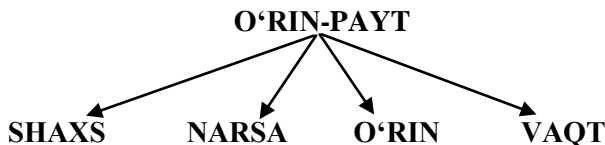
Poytaxt–столица, dengiz sathi–уровень моря, qadimda– в древности, hunarmand–ремесленник, ko‘nchilik–кожевенное ремесло, to‘qimachilik–ткацкое дело; ткачество, zargarlik–ювелирное искусство, shug‘ullanmoq–заниматься, rivojlanmoq–развиваться, me‘morlik obidalari–архитектурные памятники, saqlanib qolmoq–сохраняться, nishonlanmoq–отмечаться, elchixona–посолство, vakolatxona–представительство, muhtasham–роскошный.

To‘rtlik

Turon yulduzlarin silsilasida
 Chaqnadi yana bir qo‘lbola quyosh –
 Ulug‘ shaharlarning bo‘ysirasida
 Abadiy o‘rnini topa olgan Shosh.

(A.Oripov)

Asosiy terminlar

Chiqish kelishigi

Chiqish kelishigining qo‘shimchasi **-dan**. Bu kelishik qo‘shimchasi otni, olmoshni, otlashgan so‘zni fe‘lga bog‘laydi. Mazkur

kelishikdagi soʻzlar **kimdan? nimadan? qaerdan? qachondan? qay holatda?** soʻroqlariga javob boʻladi. Gapda vositali toʻldiruvchi, oʻrin holi, payt holi vazifalarini bajaradi. Masalan:

1. Xatni **Karimdan** berib yubor.
2. Bu xabarni **kitobdan** oʻqidim.
3. Uchinchi reys bilan **Moskvadan** uchib keldi.
4. Sovuq shamol **kuzdan** boshlanadi.
5. **Yaxshidan** bogʻ qoladi.
6. Bu **undan** ham yaxshi.
7. Uni chin **yurakdan** tabrikladi.

Tayyor qoliplar				
Men	{	<p>uydan togʻdan qishloqdan Toshkentdan Evropadan</p>	}	keldim
U	{	<p>uydagilardan qoʻshnilardan doʻstlardan tanishlardan jangchilardan</p>	}	sovgʻa oldi
Men	{	<p>asaldan novvotdan qanddan murabbodan shakardan</p>	}	choyga soldim

Tayanch iboralar

Chiqish kelishigi-исходный падеж, kimdan?-от кого?, nimadan?-от чего?, qaerdan?-откуда?, qachondan?-с какого времени?, qay holatda?-в каком положении?, vositali toʻldiruvchi-косвенное дополнение, oʻrin holi-обстоятельство места, payt holi-обстоятельство времени.

Dialog

- Qaerdan keldingiz?
- Yevropadan.
- Qancha bo‘ldingiz?
- Ikki oy.

Namunaviy matn

Men tug‘ilgan joy

Adoq Jonbuz qishlog‘i Qamashi tumani hududida, qadimgi Buxoro-Kobul karvon yo‘lida joylashgan. Bu yo‘lning har 7-8 km joyiga katta xarsang toshlar tashlab chiqilgan. Ushbu toshlar karvonlar uchun yo‘l ko‘rsatkich vazifasini bajargan. Mazkur toshlar hozir ham saqlangan. Qishloqdan 6 km uzoqlikda Adirma shahrining o‘rni bor. Adoq Jonbuz qishlog‘ining g‘arb tomonida Gulshayid bobo ziyoratgohi mavjud. Hozirgi paytda qishloq o‘rni sug‘orish tarmog‘i bilan bog‘liq holda janub tomonga 4 km surilgan. Qishloqning eski o‘rni ham 1990-yillarda yana aholi yashaydigan joyga aylandi. Qishloq aholisi qadimdan chorvachilik, savdogarchilik, hunarmandchilik va dehqonchilik bilan shug‘ullangan. Adoq Jonbuz qishlog‘i Qarshi shahrini uzum bilan ta‘minlaydi. Qishloq‘imizning yonidan Toshkent-Kobul avtomobil yo‘li o‘tgan. Qishloqqa oqar suv Chimqo‘rg‘on suv omboridan keladi. Qishloq‘imizda o‘rik, olxo‘ri, yong‘oq, olma, bodom kabi mevali daraxtlar o‘sadi. Aholi paxtachilik, bug‘doychilik, qisman kunjut, zig‘ir ekish bilan shug‘ullanadi. Chorvadorlar qishloqni go‘sht mahsulotlari bilan bemaol ta‘minlaydi.

Lug‘at

Tuman–район, hudud–территория, qadimgi–древний, joylashgan–расположен, находится; xarsang tosh–огромный камень, валун; tashlab chiqmoq–забрасывать, yo‘l ko‘rsatkich–указатель дорог, mazkur–этот, вышеназванный; hozir–сейчас, saqlamoq–сохранять, sug‘orish–орошение, tarmoq–ветвь, janub–юг, surilmoq–сдвигаться, eski–старый, o‘rin–место, chorvachilik–животноводство, savdogarchilik–торговля, hunarmand–ремесленник, dehqonchilik–земледелие, shug‘ullanmoq–заниматься, uzum–виноград, ta‘minlamoq–обеспечивать, yonida–рядом, oqar suv–проточная вода, suv ombori–водохранилище, mevali–фруктовый, paxtachilik–хлопководство, bug‘doychilik–

возделывание пшеницы, qisman–частично, zig‘ir–лён, go‘sht–мясо.

To‘rtlik

Qizilqum-da, yuzga sursam surilmas,
Yot ellarda jafo cheksam bilinmas.
Yot ellarning bog‘i bilan bog‘chasi,
O‘z elimning yantog‘icha ko‘rinmas.

(Xalq qo‘shig‘idan)

ILTIMOS XAT

Informatika kafedrasining
mudiri K.Rahimovga

Birlashmamiz muhandis-mexanigi O.Salimovni hisoblash texnikasi bo‘yicha malaka oshirish maqsadida 2 oy muddatga (1998.15.01. dan 1998.15.03. gacha) tajriba o‘tashga qabul qilishingizni so‘rayman.

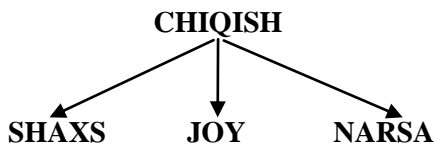
Toshkent elektr-ro‘zg‘or
buyumlari ishlab chiqarish
birlashmasining bosh
direktori o‘rinbosari

(imzo)

U.Shokirov

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 293-bet).

Asosiy terminlar

106-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

107-mashq. Krossvordlar tuzish.

108-mashq. Atoqli otlar topish bo‘yicha topshiriqni bajarish.

O'ttiz yettinchi dars

Fe'ldagi shaxs-son qo'shimchalari

Bu qo'shimchalar fe'l anglatgan harakat-holatning bajaruvchisiga bo'lgan munosabatini ifodalaydi. Ya'ni shaxsni va uning sonini ko'rsatadi. Hozirgi o'zbek adabiy tilida shaxs-son qo'shimchalarining tuslanishi uch xil ko'rinishdadir.

1-tuslanish

	birlik			ko'plik			
I shaxs. Men	} bora	{	man	I shaxs. Biz	} bora	{	miz
II shaxs. Sen			san	II shaxs Siz			siz
III shaxs. U			di	III shaxs. Ular			di (lar)

2-tuslanish

	birlik			ko'plik			
I shaxs. Men	} bordi	{	m	I shaxs. Biz	} bordi	{	k
II shaxs. Sen			ing	II shaxs Siz			ngiz
III shaxs. U			-	III shaxs. Ular			(lar)

3-tuslanish

	birlik			ko'plik			
I shaxs. Men	} bor	{	ay	I shaxs. Biz	} bor	{	aylik
II shaxs. Sen			gin	II shaxs Siz			ingiz (lar)
III shaxs. U			sin	III shaxs. Ular			sin (lar)

Tayanch iboralar

Shaxs-son qo'shimchalari-аффиксы (окончания) лица и числа, fe'l-глагол, anglatmoq-объяснять, harakat-движение, holat-sostoyaniye, ifodalamoq-выражать, bajaruvchi-выполняющий, ko'rsatmoq-показывать, tuslanish-спряжение, tuslovchi qo'shimchalar-аффиксы спряжения, ko'ginish-вид.

Dialog

- Keling, tanishaylik.
- Bo'пти, keling.
- Ismingiz kim?
- Shuhrat. Sizniki-chi?
- Meniki Sobir.

Matn

Yozgi dam olish

Yoz fasli Vatanimizda iyun oyidan boshlanadi. Yoz boshlanishi bilan ko'pchilik kishilar chet ellardagi yoki respublikamizdagi dam olish maskanlariga yo'l oladilar. Respublikamizdagi dam olish maskanlari tog'li hududlarda joylashgan. Eng yaxshi dam olish uylari Jizzax, Toshkent, Farg'ona, Sirdaryo, Qashqadaryo viloyatlaridadir. Boshqa viloyatlarda ham dam olishbop tog'li joylar ko'p, lekin u yerlarda hali yetarli sharoit yaratilmagan.

Dam olishni yaxshi uyushtirish uchun vaqtni to'g'ri taqsimlash kerak. Toza havoda sayr qilish, toqqa chiqish, ovqatlanish, cho'milish va uxlashni o'z vaqtida tashkil qilish lozim. Suvda suzish muskullarni mustahkamlaydi, ammo cho'milganda suvda 10-15 minutdan ortiq turmaslik kerak. Quyosh nuri tana uchun juda foydali. Biroq cho'milgach, quyosh nurida uzoq yotish zararli. Umuman, yozgi dam olish inson uchun zarur.

Lug'at

Dam olmoq—отдыхать, yoz fasli—лето, boshlanmoq—начинаться, ko'pchilik—множество, chet el—зарубеж, maskan—место, yo'l olmoq—поехать, tog'li hudud—горная территория, joylashmoq—помещаться, tog'li joylar—гористая местность, uyushtirmoq—организовать, to'g'ri taqsimlamoq—правильно распределять, sayr qilish—гулять, toqqa chiqish—подниматься в гору, ovqatlanish—питание, cho'milish—купание, uxlash—спать, сон; tashkil qilmoq—организовать, suzish—плавание, mustahkamlamoq—укреплять, foydali—полезный, zararli—вредный, zarur—нужный.

To'rtlik

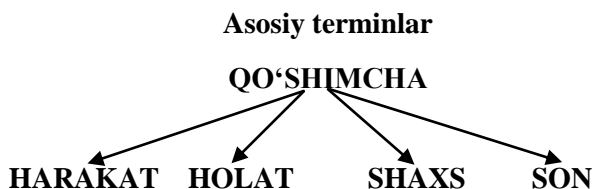
Eng avval tinch bo'lsin ko'ksingda vijdon,
Tinch bo'lsin elu yurt, Vatan jonajon.
G'uborga chulg'anmay shu yeru osmon,
Tinch o'tgan har kuning, albatta, bayram.

(A.Oripov)

ESLATMA XAT

Bir necha marta eslatilganligiga qaramay, shu paytgacha korxonangiz kelasi yil ishlab chiqarish rejasini tasdiqlash uchun taqdim etmadi. Ko'rsatilgan materialni 2000.22.04. gacha tasdiqlash uchun taqdim qilishingizni so'rayman.

(M.Aminov va boshqalar. Ish yuritish. T., 2000, 301-bet).

109-mashq. Mutaxassislikka oid atamalarni izohlang.

110-mashq. Krossvordlar tuzish.

111-mashq. Atoqli otlar topish bo'yicha topshiriqni bajarish.

Asosiy va qo‘shimcha adabiyotlar ro‘yxati

1. O.Azizov, M.Mirzaev, A.Safaev, A. Bo‘ribekov. O‘zbek va rus tillarining qiyosiy grammatikasi. – T.: O‘qituvchi, 1965.
2. A.Akbarov, E.Azlarov, A.Klimenko. O‘zbek tili. – T., O‘qituvchi, 1967.
3. O.Azizov, A.Safaev, H. Jamolxonov. O‘zbek va rus tillarining qiyosiy grammatikasi. – T.: O‘qituvchi, 1986.
4. V.I.Krasnix, S.G‘oipov. O‘zbekcha-ruscha so‘zlashuv kitobi. – M.: Russkiy yozik, 1989.
5. I.A.Kissen, Sh.Raxmatullaev. Uzbekskiy yozik dlya vzroslix (samouchitel). – T.: O‘qituvchi, 1990.
6. X.Ismatullaev. Samouchitel uzbekskogo yazika. – T.: O‘qituvchi, 1991.
7. M.Usmonova. O‘zbek tili. – T.: O‘qituvchi, 1991.
8. N.Mahmudov, B.To‘xliiev. O‘zbek tilini o‘rganamiz (rasmli lug‘at). – T.: O‘qituvchi, 1991.
9. G.Ahmedova, V.Karimjonova. O‘zbek tili. – T.: O‘qituvchi, 2001.
10. A.Ismoilov, O‘.Lafasov. O‘zbek tili (mashqlar to‘plami). – T.: O‘zbekiston, 2002.
11. R. Rasulov va boshqalar. O‘zbek tili. – T.: O‘qituvchi, 2004.
12. Berdak Yusuf. O‘zbek tilini o‘rganamiz. – T.: Yangi asr avlodi, 2002.
13. X.Muhiddinova, L.I.Salishova, X.S.Po‘latova. O‘zbek tili. – T.: O‘qituvchi, 2006.

Darsdan tashqari o‘qish uchun mo‘ljallangan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (O‘zME). 1-12-jildlar. – T.: Qomuslar bosh tahririyati, 1997-2007-yillar.
2. A.Ibrohimov, X.Sultonov, N.Jo‘raev. Vatan tuyg‘usi. – T.: O‘zbekiston, 1996.
3. O‘zbekiston Respublikasi. Ensiklopediya (O‘zRE). – T.: Qomuslar bosh tahririyati, 1997.
4. S.Ibrohimov, E.Begmatov, A.Ahmedov. O‘zbek tilining imlo lug‘ati. – T.: Fan, 1976.
5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 2 jildlik. – M.: Russkiy yozik, 1981.
6. Sh.Shoabdurahimov, M.Asqarov, A.Hojiev, I.Rasulov, X.Doniyorov. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – T.: O‘qituvchi, 1980.
7. Said Ahmad. Tanlangan asarlar. 3 jildlik. – T.: Sharq, 2000.
8. Erkin Vohidov. Saylanma. 3 jildlik. – T.: Sharq, 2000-2001.
9. Abdulla Oripov. Tanlangan asarlar. 4 jildlik. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2000-2001-yillar.

10. Halima Xudoyberdiyev. Saylanma. – T.: Sharq, 2000.
11. Saida Zunnunova. Tanlangan asarlar. – T.: Sharq, 2001.
12. Abduqahhor Ibrohimov. Millat ovozi. – T.: Sharq, 2002.
13. O‘zbek xalq maqollari. – T.: Sharq, 2003.
14. G‘afur G‘ulom. Tanlangan asarlar. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2003.

MUNDARIJA

Vatan timsollari muqaddasdir.....	3
Soʻz boshi	8
Kirish	10
Fonetika	12
Unlilar	12
Birinchi dars. «Oʻ» unlisi	13
Ikkinchi dars. «U» unlisi	18
Uchinchi dars. «A» unlisi	22
Toʻrtinchi dars. «O» unlisi	26
Beshinchi dars. «I» unlisi	31
Oltinchi dars. «E» unlisi	36
Undoshlar	40
Yettinchi dars. «V» undoshi	40
Sakkizinchi dars. «J» undoshi	45
Toʻqqizinchi dars. «Q» undoshi	49
Oʻninchi dars. «K» undoshi	53
Oʻn birinchi dars. «Gʻ» undoshi	58
Oʻn ikkinchi dars. «G» undoshi	61
Oʻn uchinchi dars. «H» undoshi	65
Oʻn toʻrtinchi dars. «X» undoshi	68
Oʻn beshinchi dars. «B» undoshi	72
Oʻn oltinchi dars. «R» undoshi	77
Oʻn yettinchi dars. «F» undoshi	81
Oʻn sakkizinchi dars. «L» undoshi	85
Oʻn toʻqqizinchi dars. «S» undoshi	88
Yigirmanchi dars. «Z» undoshi	92
Yigirma birinchi dars. «N» undoshi	96
Yigirma ikkinchi dars. «T» undoshi	100
Yigirma uchinchi dars. «P» undoshi	106
Yigirma toʻrtinchi dars. «M» undoshi	109
Yigirma beshinchi dars. «D» undoshi	113
Yigirma oltinchi dars. «Sh» undoshi	118
Yigirma yettinchi dars. «Ch» undoshi	122
Yigirma sakkizinchi dars. «NG» harfiy birikmasi	126
Yigirma toʻqqizinchi dars. «Y» undoshi, «Ya», «Yo», «Yu», «Ye» harfiy birikmalari	129

O‘ttizinchi dars. Undoshlarning qo‘shaloq kelishi	137
O‘ttiz birinchi dars. Bo‘g‘in. Urg‘u	141
O‘ttiz ikkinchi dars. Grafika. Orfoepiya. Orfografiya. Imlo qoidalari	145
O‘ttiz uchinchi dars. Qo‘shimchalar. Egalik qo‘shimchalari	154
O‘ttiz to‘rtinchi dars. Kelishiklar. Bosh va qaratqich kelishiklari	157
O‘ttiz beshinchi dars. Tushum va jo‘nalish kelishiklari	161
O‘ttiz oltinchi dars. O‘rin-payt va chiqish kelishiklari	166
O‘ttiz yettinchi dars. Fe‘ldagi shaxs-son qo‘shimchalari	172
Asosiy va qo‘shimcha adabiyotlar ro‘yxati	175
Darsdan tashqari o‘qitish uchun mo‘ljallangan adabiyotlar ro‘yxati	175

Urak Pazilovich Lafasov
Anvar Qosimovich Ismoilov
Abdulahob Pattohovich Madvaliev

O‘ZBEK TILI

Universitetlar va institutlarning rusiyzabon
guruh talabalari uchun darslik

Texnik muharrir:	Mirolim ZARIFOV
Kompyuter verstkasi:	Dilfuza ORIFJONOVA
Musahhihlar:	Qunduz XUDOYOROVA, Dilorom RAJABOVA

Toshkent davlat sharqshunoslik institutining O‘quv-uslubiy kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan (1-sonli bayonnoma, 20.10.2005-yil).

Bosishga ruxsat etildi 27.09.2008.

Bichimi 60x84 1/16 Shartli 11,25 b.t. 250 nusxada bosildi. Buyurtma № ____

Toshkent Davlat sharqshunoslik institutining kichik bosmaxonasi.

Toshkent, Shahrizabz ko‘chasi, 25.

TASHKENT INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES

25 Shahrizabz st. Tashkent, 700047

tel: 233-34-24, 233-45-21

fax: (99871) 120-65-65

E-mail: tasgiv@online.ru

© Toshkent Davlat sharqshunoslik instituti, 2008